GLEB GOLUBEV

VAARAO KÄTTEMAKS

. 1966

KIRjASTUS “EESTI RAAMAT”
TALLINN

V G57

Originaali tiitel:

rJIEB rOJIYBEB TaHHa OHpaMH.1{bJ X'IIpeHa 113.1{aTeJIbCTBO UK BJlKCM
«MoJIo.1{a!! rBap.1{HJI» 1964

*Tõlkinud A. Ristkak Illustreerinud H. Laretei

I peatükk TERVITUS SULLE, SUUR HAPI!

Lendur kallutas vana kägiseva «Osteri» uljalt tiivale ja kõik mu silme ees 1õi metsiku karussellina keerlema: kõrbe surnud kollane väli, Hireni püramiidi sünge must kaonus, kokkurudjutud ja niiviisi igaveseks tardunud punakad mäekurrud ning kaugele üle kallaste valgunud jõgi veest paistvate palmidega. Siis jäi äkki hetkeks kõik liikumatuks ja asus uuesti oma kohale; me laskusime suure kiirusega, nii et pidime peaaegu riivama palmi krooni. Lendur pöördus ümber ja hüüdis mulle midagi lõbusalt. Ent ma ei kuulanud teda, kuna silmitsesin ahnelt kiiresti lähenevat kallast, kus kuubitaolised savimajad, niisama hallid kui ümbritsev liivakõrb, meie ees üha suuremaks kasvasid.

«Imelik tunne, nagu tuleksin koju tagasi,» mõtlesin ma. Ent tunnete analüüsimiseks polnud mahti. Lennuk puudutas ratastega maad, tegi järsu hüppe üles, nagu loodaks uuesti taevasse söösta, ja jäi siis ragisedes ja kriuksudes seisma tihedas lämmatavas tolmupilves. Kui aga tolm lõpuks maha vajus, oli käratsev lasteparv meid juba sisse piirata jõudnud. Lennuki juurde tõttasid joostes ekspeditsiooni liikmed. Hetkeks vilksatas Ahmeti, meie tööliste raiisi uhkete vurrudega ehitud naerul nägu.

Suure vaevaga ronisin kitsast kabiinist lennuki kandepinnale, kust juba kümned sõbralikud käed mul maha hüpata aitasid.

. *«Ahfan va sahlan,* jq, *efendi/»I* ütles mitu korda kummardades ja käsi vastu valget galabiiat surudes lennuki juurde astunud raiis. *«Mabruk! Mabruk!»2.*

Uudishimulike poisikeste aueskordi saatel läksime laag risse, esitades teel üksteisele napisõnalisi küsimusi: «Kas bensiini saite, Aleksei Nikolajevitš?»

I «Tere tulemast, isand!» (araabia k.)
2 «Õnnistan! Õnnistan!» (araabia k.)

3

«Kuidas Kairos lood on?»
«Kas Piotrovskiga saite kokku?»
Meie laager oli püstitatud küla servale, otse jõe kaldale. Ruut kuuest telgist, keskel kõrge masti otsas kodumaa punane lipp. Selle kõrval näis eriti kummalisena eksootiline plagu, milleloli kujutatud pikas ruudulises rüüs naine, veider sulgedest ehe peas. Ta oli kujutatud nii, nagu oli tavaks muistsetel egiptlastel: pea profiilis, õlad ja rind otsevaates. See muistse tõe- ja täpsusejumalanna Maati kujutis on saanud embleemiks kõikidele arheoloogidele, kes Niiluse kallastel väljakaevamisi toimetavad.
Telkide lähedal kalda ääres seisis meie laevastik: kaks puldanist päikesevarjuga kaatrit.
Hommikuti oli meeldiv üksnes spordipükste väel telgist välja karata ja mööda niisket, jahedat liiva joosta vastu laisalt voolaveile veele. Praegugi, hingates sisse jõelt kanduvat rõskevõitu õhku, mõtlesin ma uuesti rõõmsalt: «Ma olen kodus.» Sellesama rõõmsa kojujõudmise tundega astusin kummardudes üle oma telgi läve.
Seal valitses alati meeldiv mahe hämarus. Istusin asemele, võtsin kiiresti kaelast tüütu kaelasideme Ja päästsin lahti kraenööbid; seejärel tirisin naudinguga rasked saapad väsinud jalgadelt.
Avatud uksest aga paistis jõgi, mis suurvee tõttu oli nii avaraks ja laiaks paisunud, et taamal paistvas hallis vöödis vaevu võis aimata vastaskallast. Peaaegu keset jõge seisid liikumatult, sogases vees vastu peegeldudes, vee keskele jäänud palmid. . .
Ja siis tõrjus uus mõte kõik teised eemale: «Kas minu ees on tõepoolest Niilus, muistsete egiptlaste Suur Hapi, Moskva ja kodumaja on aga tuhandete kilomeetrite kaugusel?»
«Lubate, Aleksei Nikolajevitš?» küsis minu abi Pavlik Drozdov, varjates oma võimsa figuuriga minu eest nii palmid kui jõe ning peletades oma asjaliku ilmega lõplikult minema mu lüürilised mõtisklused.
Eluaastaid on tal üle kolmekümne, kuid ma mäletan teda veel sellest aj ast, kui ta oli üliõpilane, j a kutsun lihtsalt Pavlikuks.
«Tule aga sisse!» .
Ta surus end vaevaga uksest sisse ja võttis; nägu pühkides minu vastas istet.
«Tont võtaks, mitte ei harju ära! Veebruarikuu, väljas

4
Aga on põrgupalavus. Hommikuloli kakskümmend kolm, praegu kindlasti vähemalt kolmkümmend. Aga kuidas Kairos on?»
«Seal on veidi vähem, kuid asfalt, hais, bensiin. . .»
«Jaa. ., Moskvas aga käiakse praegu suusatamas,»
ütles ta uhistavalt. «Minu põngerjad teevad kindlasti lumememmesid . . .»
Lapsi oli tal kaks ja ta võis neist lõpmatult rääkida, nii et katsusin teda kiiresti meie siinse elu juurde tagasi pöörata:
«Kanna siis ette, mis te siin minu äraoleku ajal olete välja kaevanud!»
Pavlik ohkas ja pani lauale kaevamispäeviku. «Kaevasime lahti veel viis kalmet..»
«Ja kõik tühjad?»
«Kõik paljaks 'röövitud. Teises kaevandis avasime veel kolm viljaauku. ühest leiti neli tervet nõud ja klaasist helmes; nähtavasti on mõni mnistne egiptlanna selle maha pillanud.»
«Vähevõitu,» ohkasin ma päevikut lehitsedes.
«Jah, napilt. Aeg aga pressib peale.»

Aeg kihutas meid pööraselt taga. Täna Assuani kohal lennates olin ma oma silmaga .näinud, kui kiiresti kõrgpais kerkis. Tulevase jõujaama süvend, mille põhjas saalisid tibatillukesed autod, näis olevat juba saj andeid siin asunud, niisama kui !Ümbruskonna mäed ja vabalt voolav jõgi. VCirsti tõuseb veepind oma tubli sadakond meetrit kõrgemale ja uus meri, mille vood laiuvad Assuanist kuni kolmanda kärestikuni, üle viie kilomeetri ülesvoolu, neelab terve maa. Ja siis kaovad igaveseks vee alla kõ.ik need muistsed asulad ning tuhandeid aastaid tagasi kaljudesse raiutud imetlusväärsed templid, kõik silmapaistvad kunstimälestised.

Et neid tundma õppida, kui võimalik, siis lahti kaevata ja kõige väärtuslikumad teise paika ,üle viia ning üleujutusest' päästa, selleks me olimegi siia Nuubia kõrbesse sõitnud. Kümned ekspeditsioonid kaevasid Niiluse kallastel. Itaallased, poolakad, jaapanlased, argentiinlased — kogu maailm oli vastanud Araabia ühinenud Vabariigi valitsuse üleskutsele.

Kõrgpais kerkis iga päevaga ja aega jäi meil üha vähemaks. Kahju oli seda raisata tühjade, ammuilma paljaks röövitud ja segipuistatud kalmete lahtikaevamisele.

Aga ometi võis kusagil siinsamas kõrval, otse külje all, peituda ka veel avastamata muistiseid. Igiammustest, iidsetest aegadest saaqik olid egiptlased kippunud siia, legendaarsele «Kuši maale», nagu nad Nuubiat nimetasid. Siin asusid «Lõuna väravad». Vaaraode sõdalasi hukkus sadade kaupa sõjakate ja vabadustarmastavate nuubialaste noolte all, terved sõjaväed kadusid nälja ja janu ohvreina jäljetult kõrbeliivas. Ent egiptlaste väesalgad tungisid kangekaelselt üha kaugemale lõunasse, ehitasid kaevusid, raiusid kaljudesse kanaleid ja püstitasid vallutamatuid kindlusi hirmuäratavate nimedega, nagu «Kaitse troglodüütide vastu» või «Võõramaalaste taltsutaja». Kind-Iusemüüride ja tornide jäänuseid paistab praeguseni tuiskliivast. Vallutajaid peibutasid Nuubia rikkused: kuld ja haruIdaste loomade nahad, elevandiluu ja must puu, vääriskivid ja mastimets laevade ehitamiseks. Peamiseks aga olid orjad. Orjadeks muutsid nad vangivõetud kohalikudelanikud.

Kui palju suurimat huvi pakkuvaid muistismälestisi on nendest aegadest Niiluse kallastele jäänud! Koobastemplid, püramiidid, kindlusevaremed! Kus sa ka labidat maasse ei lööks, kõikjal ootab aare arheoloogi.

Arheoloogid olid juba mitme maa inseneride kaasabil alustanud ettevalmistusi ainulaadse Abu Simbeli koobastempli üleviimiseks ohutusse kohta. Terve mägi, mille sisse see oli raiutud, tuli kolmekümne tonni raskusteks tükkideks saagida, saja meetri kõrgusele tõsta ja seal uuesti kokku panna! Boriss Borissovitš Piotrovski ekspeditsioon oli kaugel kõrbes leidnud tähelepanuväärse muistse kaevu jäänused ja selle juures mälestussteeli raidkirjaga vaarao Ramses II ajast. Poola õpetlased olid avastanud Farasis väga huvitavad freskod.

Aga meie? Millega võime meie kiidelda peale kolmekümne haua, mis juba muistsetel aegadel on röövlite poolt rüüstatud, ja mõne savikruusi, mis imekombel on tervena säilinud tuiskliivaga täitunud muistsetes majapidamisaukudes? Selliseid leidus igas muuseumis enam kui küllalt.

«Saiida, ja havaaga!»! katkestas madal aupaklik hääl mu rõõmutud mõtisklused.

Pead tõstes nägin ma ukseavas meie koka Hanussi kort-

I «Tere, härra!» *(araabia k.)*

sudega kaetud tõmmut nägu. Tervitanud mind araabia keeles, läks ta kohe üle laitmatule inglise keelele:

«Kui ma ei eksita, siis tahaksin teiega nõu pidada homse menüü üle, *sir*.»

«Muidugi, Hanussi, astuge sisse, võtke istet!»

«Tänan teid, *sir!*»
Ta pöördus kangekaelselt minu poole selle tiitliga ja ma olin juba tüdinud vanamehele märkusi tegemast. Hanussi kuulas minu vastuväited viisakalt ära, noogutas aupaklikult ja kummardas, käed rinnale asetatud, kuid kõik kordus endist moodi:
«Jah, *sir*. Kuulan, *sir*.»
Solvavalt puudutas mind ka teine peensus, mida ma isegi üsna tagasihoidlikust araabia keele tundmisest hoolimata ikkagi tabasin: vanamees ei öelnud mulle kunagi *ja efendi,* nagu tavaliselt pöördutakse euroopalikku riietust kandvate inimeste poole, ka sel juhul, kui nad on egiptlased vaid ütles järjekindlalt *ja havaaga,* seega igakord alla kriipsutades, et ma olen võõras, välismaalane.
Mul jäi üle vaid lohutada end mõttega, et Hanussi on oma kirju elu kestel liiga kaua läbi käinud igasuguste «lordide» ja .«härradega», et nüüd veel lootust oleks teda ümber kasvatada.

Oma elust ei armastanud Hanussi palju rääkida, kuid kõige järgi otsustades oli see tal olnud küllaltki tormiline, ja kardan, et ka mitte ilma pattudeta. Seda tuli taastada üksikute tähelepanekute ja Hanussi enese suust juhuslikult pudenenud mälestuskildude varal. Esimese maailmasõja ajaloli vanamees Inglise sõjaväes teeninud ja isegi Hiinas ära käinud. Mitu aastat oli ta elanud Prantsusmaal. Seejäreloli Hanussi nähtavasti töötanud isehakanud giidina erinevates paikades Egiptuses, kuna ta orienteerus suurepäraselt muistse kunsti peensustes ja tundis silmapaistvalt hästi kõiki olulisemaid ajaloolisi mälestusmärke:

Gise püramiide, Tel el Amarna varemeid ja Luksori templeid. Põhjalikult oli ta tundma õppinud ka kuulsaid Kuningate oru hauakambreid, kusjuures minu arvates kaugeltki mitte puhtast uudishimust...

Kergeusklikke turiste petma harjunud vanamees armastas end tihtilugu ümbritseda salapärase müstikaga. Mäletan, kuidas ta esimesel tutvumisel mind ründas:

«Andke mulle ainult teie enda käega kirjutatud nimi ja teie abikaasa nimi ja ma valmistan teile väga võimsa amu-

leti. See on väga väike, te võite seda alati kaasas kanda. Peaasi - ei tohi sellest lahkuda. Isegi supeldes hoidke seda hammaste vahel. See kaitseb teid ja seejuures lõhnab hästi nagu lootaseõis. Kõigest kaks naela. Te ei usu? Peab uskuma, ilma usuta ei aita ükski amulett. . .»
Niisuguste ettepanekutega ründas ta iga uustulnukat. Kuid me kõik naersime ta välja.
Meie tögamise peale ei liigutanud vanamees kulmugi.

«Te näete Egiptuses veel palju asju, millest te aru ei saa,» vastas ta paljutähendavait. «Ja pole ka vaja kõike põhjani uurida, uskuge nende kogemusi, kes on teist targemad . . .»

Kus Hanussi kokakunsti oli õppinud, see jäigi selgusetuks, kuid toitu valmistas ta suurepäraselt. Nüüdki loetles ta sihilikult ükskõikse tooniga roogasid, mida ta plaanitses homme valmistada:

«Fatta, kebab, kolmandaks jaurt puuviljasalatiga, *sir;* õhtueineks aga, kui teil pole midagi selle vastu, tamiia küüslaugukastmes; või soovite midagi prantsuse köögist?» .
Seda loetelu kuulates tabasin end ebasündsalt valjusti neelatamas, nii valjusti, et vist kogu telgis võis kuulda.

Saatnud kavala vanamehe ruttu minema, jutustasin Pavlikule lühidalt, missuguseid majanduslikke asju mul läks korda Kairos «läbi suruda», ja jäin siis lõpuks üksi.

Õhtu oli juba kätte jõudnud, õigemini - järsku, momentaanselt maa peale langenud, nagu seda võib näha ainult lõunas. Purpurpunane väsinud päike veeres kaugete mägede harjadele ja liiv lõi hetkeks punetama, nagu oleks verre kastetud. Aga vaevalt oli päike mägede taha kadunud, kui seal, kuhu ta kadus, vilksatas rohekassinine helk, mis samanes fosforilisele välgule.,Ja siis korraga pimedus: täielik, läbipaistmatu ning tihe. Ega asjata pole tekkinud kõnekäänd: egiptuse pimedus!

Lampi süüdata ja kihulasi juurde meelitada polnud isu ja ma väljusin telgist.

Oli tõusnud kerge tuul, ilm oli jahedaks läinud ja jõe poolt kandus veelgi tugevamini niiskust ning

veetaimede lõhna. Läksin otse vee äärde ja seadsin end istuma puurondile, mille tulvavesi oli siiakandnud.

Noorkuu puges mägede tagant välja ja jäi nende kohale rippuma ebatavalises asendis - sarved allapoole, nagu meil Venemaal kunagi ei näe. Kuu juurest sirutus üle

kogu jõe, peaaegu kaldani värelev kuldne rada. Palmid keset jõge näisid kuuvalguses täiesti muinasjutuliste ja ebamaistena, liiv ümberringi oli omandanud tontliku sinaka varjundi. Ja kauguses, lummates mu pilku, võis ähmaselt aimata Hireni püramiidi. . .

Varsti on temagi mere põhjas. Kaob vee alla ja viib kõik mõistatused endaga kaasa. Aga võib-olla ei peitugi temas mingisuguseid mõistatusi, nagu paljud arheoloogid muide arvavadki. Lihtsalt muistne kivikuhjatis, mis juba ammu on läbi uuritud, sadasid kordi paksudes foliantides kirjeldatud ja viimse millimeetrini mõõdetud. Miks siis muidu ükski ekspeditsioon pole seda isegi oma uurimis-tööde plaani võtnud!

. Ei, uusi avastusi ei tule otsida seal, neis ammu paljaks röövitud ja ammu läbiuuritud kohtades. Ent kus siis? Kas kogu kõrb huupi läbi tuhnida?

Sellal kui ma üksipäini kaldal istusin ja mõtteid mõlgutasin, kuhu edasised otsingud suunata, et jõuaks rohkem ära teha, e>li kuu pilvekese taha peitu pugenud. See-eest hakkasid tähed taevas selgelt paistma. Nende sära ja meie silmale võõras muster viisid mu uuesti lüürilisse meeleollu.

Kas ma ikka tõepoolest istun Niiluse kaldal, mille mustavas vees peegeldub Lõunarist?

Olin lapsepõlvest pea'le harjunud Niilust nägema peene taevassinise niidikesena geograafilisel kaardil. Selle «niidikese» küljes rippus kõrbe pihtide vahele pigistatud muistse maa kogu elu. Vääramatu täpsusega, mis muistseteie egiptlastele näis püha imena, kandis jõgi kaks korda aastas suurvee ajal põldudele tuhandeidtonne rammusat, viljakandvat muda. Tegelikult oligi Niilus. loonud selle muistse maa. Ja pole midagi imelikku selles, et teda austati pidulike hümnidega: .

Ole tervitatud, Hapi,
kes väljud selle maa põuest,
kes tuled siia, et toita Egiptust!...
Kes lood odra,
kasvatad üles nisu...
Kui jõevool paisub, siis hõiskab maa,
kõik inimesed on rõõmsad,
kõik seljad vappuvad naerust,
kõik hambad närivad magusat toitu. . .

Äkki paiskas tugev ja täiesti seletamatu löök vastu selga mu puurondiIt niiskele liivale.

Mis see oli? Kes?

Neljakäpakil maas püüdsin ma kallaletungijat avastada.

Ent ta oli nähtamatu, teda varjas «egiptuse pimedus». AinuIt ühes kohas, maapinnast veidi kõrgemal, oleks nagu vilkunud kahe jaaniussi nõrk, viirastuslik valgus. Niipea kui ma tõusma hakkasin, et neid lähemalt silmitseda, sundis uus löök mind otse vette hüppama.

Ent nüüd taipasin ma vastupahvatava vänge haisu tõttu pikemata, milles asi seisis, ja puhkesin naerma. Siis aga haarasin kamalutäie niisket liiva, virutasin selle umbkaudu pimedusse ja käratasin ähvardavaIt:

«Kõtt! Kasi minema, kurat!»

«Mm-mää!» vastas egiptuse pimedus mulle pilkavalt Ja liiva krigin sõrgade all kuulutas, et vaenlane läks oma teed.

Olin hoopiski unustanud, et looduse veidra tuju tõttu ei tea, kuidas zooloogid seda seletavad - on siinmail kõik loomad musta värvi: kitsed, koerad ja isegi paljud kalad jões. Just selline must, kavalust täis sokk oligi pimeduse katte all nähtamatult minu juurde hiilinud.

Hakkasin uuesti naerma ja tundsin end nüüd täielikult kodus olevat, igapäevases ja harjunud olukorras.

II peatükk SALAPÄRASED KÜLALISED

Järgmisel päeval hommikueine ajal jutustasin, üksikasju sihilikult äärmuseni liialdades, oma lõbusast öisest seiklusest, kuna ma pikaajalistest ekspeditsioonikogemustest hästi teadsin, kui kasulik on tööpäeva alustada hea tujuga.

Aga teha tuli meil täna üsna palju. Olime nõu pidanud ja otsusele jõudnud, et küla juures tuleb ktik tööd lõpetada ning minna lähemasse ümbruskonda luure'käigule: ehk õnnestub siiski mõni liivakõrbes või kaljumäestikus peituv muinsusmälestis avastada. Need kõrbelagendikud olid arheoloogidel veel peaaegu täiesti läbi uurimata. Varasemaq ekspeditsiooni d olid kaevanud peamiselt Niiluse kallastel.

Kavatsesin täna enne lahkumist ise kõik kaevandid tähelepanelikult üle vaadata. Majapidamisaugud ei pakkunud erilist huvi, neid leitakse iga muistse asula kohalt kümnete kaupa. Kuid kalmetes, isegi nendes, mis ammuilma olid tühjaks röövitud, võis siiski veel mingisuguseid esemeid olla. Riisujad polnud ometi eriteadlased-arheoloogid. Neid huvitasid ainult väärisesemed ja kuld, mõni vasest kõrvarõngas või lihtne sõrmus võis aga täiesti vabalt kuhugi matmisaugu nurka veereda ja seal säilida.

Väsitav oli halastamatult kõrvetava päikese käes ühest august teise ronida. Kombinesoon oli üleni tolmune, silmade ees virvendas, sõrmed, need peamised «tööriistad», millega ma liivas sorisin, olid tuimad ja paindumatud, justkui puust. Aga kõik oli asjata: mitte ühtegi leidu, isegi kõige tühisemat mitte.

«Hästi, näen, et te minutagi .plete siin puhta töö teinud,» ütlesin ma Pavlikule, kes lahutamatult nagu vari kaevandist kaevandisse minu järel käis. «Ülejäänud vaatame pärast lõunat .läbi.»

Lõunavaheajal tuli Kairost kaasatoodud raha töölistele välja maksta. See pidulik toiming leidis aset tolmusel väljakul raiisi maja ees.

Nagu teisedki majad külas, nägi ka see välja otsekui süngevõitu väike kindlus: paljad hallid saviseinad, ei ühtki akent vaatamas tänava poole. Ainult ukse kohale olid kohaliku kombe kohaselt sisse müüritud värvilised portselantaldrikud, mis oma kirevusega pidid silma rõõmustama. Peale selle oli see sein veel kaunistatud eredate maalitud ornamentidega. Tavalise geomeetrilise ornamendi kõrval, mis nähtavasti vaaraode ajast .peale polnud muutunud, võis siin näha väga tänapäevaseid ja täiesti ootamatuid kujutisi: jalgratast, raadiot ja isegi hiiglasuure kübaraga kiitsakat näitsikut, kelle oskamatu käsi ilmselt mõnest moežurnaalist oli maha joonistanud.

Raiis istus ülitähtsalt vaibal puu all ja arvestas keskendunult, kui palju kellelgi on saada. Ta ei märkinud kunagi midagi üles, kuid maletas kõike ja vaidlusi tavaliselt ei tekkinud. Töölised olid rivistunud tema ette järjekorda, mis lookles tänaval nagu imelik lumivalge madu. Tähtsa sündmuse puhul olid nad kõik endale puhta pühapaevagalabiia, selga tõmmanud ja seisid nüüd samuti keskendunult ning vaikides.

Iga kord pärast raha kätteandmist silus raiis tähtsalt oma pikki musti vuntse. Tööline luges raha üle, hingas kohinal kuuma hingeauru pisikesele vaskpitsatile, millele oli graveeritud tema nimi, ja vajutas selle siis ettevaatlikult nimestikule - kahjuks olid peaaegu kõik niivõrd kirjaoskamatud, et isegi oma nime ei mõistnud kirjutada. Alles siis, kui kogu see keerukas tseremoonia oli sooritatud, astus tööline eemale, nägu laial naerul, lõbusalt münte pihus kõlistades, et järgmisele teed anda. Raiis aga tõstis käe harjunud liigutusega vuntside juurde. . .

Ka Hanussi oli pidupäeva puhul teinud, mis ta suutis. Paljuütleva, ja tähtsa näoga asetas ta varjualuses seisvale puust lauale, mis juba niigi oli üle kuhjatud taldrikutega, täis tomateid, õunu ja rohelist salatit, veel määratu suure kausi aurava fattaga. See keeruka koosseisuga teravamaitseline riisisupp rammuleernest, millele lisatakse peeneks hakitud vasikaliha ja mille juurde pealegi serveeritakse ülimaitsvat äädikas leotatud praetud leiba, maitses meile kõigile väga. Sellele oli antud ülev nimi «toit nr. 1». Tema ilmumine võeti vastu rõõmsate kannatamatute hõigetega. Ent vana koka näoilme jäi häirimatuks nagu kuulsaI professoril näitliku operatsiooni ajal.

Kõiki haaras elevus, lusikad kõlisesid ja käed sirutusid ihaIdatud roa poole, kui Pavlik äkki ütles:

«Meile tuleb. nähtavasti külalisi. . .»

Tema pilk oli suunatud jõe poole ja nüüd pöördusid kõik nagu käskluse peale samuti sinnapoole vaatama. Tõepoolest, kaldale lähenes, ilmselt kurssi meie laagrile pidades, väheldane tömpümara ninaga mootorpargas.

Kes see, võis olla? Mei,e kolleegid? Paljud arheoloogid teistelt maadelt eelistasid mitte püstitada kaldale alalisi laagreid, vaid kasutasid selliseid pargaseid, millega liikusid ühest paigast teise.

Pargas lähenes ja varsti võis hästi näha troopikakiivritega inimesi, kes olid kogunenud lapitud puldanist päikesevarju alla. Jah, kahtlemata olid need arheoloogid: kajuti seinale oli hooletult ja veidi liialdatult maalitud jumalanna Maati kujutis.

Tõttasime kaldale neile vastu. Pargas jooksis ninaga rannaliivale. Heideti välja maabumissild ja sellelt hüppas kergelt niiskele liivale kõhn väikest kasvu mees lühikeste pükstega, väga närvilise ja liikuva näoga, mida kattis ajamata hall habemetüügas.

«How do you do!» lausus ta troopikakiivrit pea kohal viibutades hooletult. «Kuidas käsi käib, kolleegid?»

Siis pani troopikakiivri pähe, sirutas mulle käe ja esitles ennast:

«Lesley Woodstock, vana hauakaevaja.»

Nimetasin oma nime.

«Väga rõõmustav. Palun vabandada veidi ebaofitsiaalse kostüümi ja. . .» - ta patsutas oma raseerimata põske «. . . selle pärast. Nagu 0'n kombeks öelda: *«a la guerre comme ei la guerre»l* eks ole?»

Ta rääkis kiiresti, justkui veidi teeseldud palavikulise lõbususega, kusjuures ta nägu nagu närvihäirest üleni tõmbles. Kuid taevassinised silmad rippuvate kulmude all olid kurvad ja vesised nagu peksasaanud penil. Ta suust tuli tugevat alkoholilõhna.

«Ega te pole professor Woodstocki sugulasi?» alustasin ma, kuid ta katkestas mind kohe:

«Jah. Poeg. Tollesama kuulsa mehe... Nagu näete, on see meil pärandatav. Siin aga on meie väikese ekspeditsiooni juhataja, härra AfanasopuIo. Mina aga olen nii-öelda teaduslik peakonsultant, mitte kübetki enam. . .»

Kui see kõik oli rutuga välja paristatud, tiris ta mu kättpidi maabumissillakesel vaikselt oodates seisva väga pika ja sihvaka, umbes viiekümneaastase mehe juurde, kelleloli peas võidunud. punane fess. Peakate ei sobinud kuidagi kokku range musta ülikonna ja va1ge tärgeldatud kraega, millega veider härra AJanasopulo oleks justkui Nuubia kõrvetavale päikesele väljakutse esitanud. Vurrud aga olid tal nii mustad ja pikad, et meie raiisi totedus kohe kahvatas.

«Bonjour, monsieur,»2 tervitas ekspeditsiooni ülem mind nooblilt ja need olid vist ka ainsad

sõnad, mida me tema suust kuulsime.
Kaldale enam kedagi ei tulnud. Teised ekspeditsiooni liikmed silmitsesid meid pargase laelt. Ausalt öeldes nende väljanägemine üllatas mind veidi, nagu ka härra Afanasopulo kummaline ülikond. Nende hulgas oli kolm ebamäärasest rahvusest eurooplast, üks surmkindel Väike-Aasia esindaja, oll ta siis süürlane või türklane, ja kaks tugevakasvulist rühikat Sudaani neegrit, kes olid teineteisega nii

I Vastavalt olukorrale (prantsuse k.). 2 Tere; härra (prantsuse k.). .

sarnased nagu kaksikud. Sealoli ka veel keegi paksult võõbatud näolapiga piiga, päikeseprillid ees.
Tahtmatult tabasin end mõttelt, et mitte ükski nendest nägudest polnud ära märgitud «kõrge intellekti pitseriga» ega «rikutud mõttetööga», nagu oleks öelnud Ostap Bender. Ent kas arheoloogide hulgas võib veel vähe imelikke nägusid leiduda. . .
Palusime külalised lauda. üksnes Woodstock ja Afanasopulo kummardasid kohe valmisolevalt. Teised jätkasid noruspäi meie silmitsemist ülevalt. Üks neegritest torises midagi ebaselgelt, kuid ekspeditsiooni ülem vaatas talle tähelepanelikult otsa ja neeger astus kiiresti parda juurest eemale.
Kokk Hanussil oli teine toit juba valmis ja ta tõi nüüd lauale aromaatse fatta. Mulle näis, nagu oleks meie külalisi nähes üle vana koka alati rahuliku näo mingi vari vilksatanud. Või tundis ta neid juba varem? Ent ei Woodstock ega Afanasopulo pööranud vanamehele mingit tähelepanu - järelikult olin eksinud.
Külaliste auks otsustasin taganeda rangest «keeluseadusest», mis meie ekspeditsioonis valitses, ja otsisin kohvrist välja igaks juhuks varutud pudeli lauaviina. Woodstock istus pudelile lähemale ja alustas katkematut jutuvoolu vene viina ületamatuist omadustest, ekspeditsioonielu raskustest, sellest, et egiptuse toidud on eurooplase kõhu jaoks liiga teravamaitselised, naised aga inetud. Aflanasopulo ainult heitis talle silmanurgast pilke ja silitas oma vuntse. Ta jõi ainult kohvi.
Woodstock paistis täielikult kõnelusse süvenenud olevat, kuid silmad uurisid tal kogu aeg tähelepanelikult ja hindavalt laua juures istujate nägusid. Ja tema pilku jälgides silmitsesin ka mina nagu uuesti oma kaastöölisi ja abilisi.
Suure huviga kuulab jutukat külalist kõhetu elavaloomuline Zenja Lavrovski. Ta 1J~iidab takka järele, noogutab,
vangutab vaimustatult oma salkusjuukselist pead, tema päevitunud näol vahelduvad kiiresti kord ehmatus, kord vaimustus. Woodstockile näib ta tõenäoliselt kergeuskliku alaealisena: ega inglane asjatult nii tihti tema kui kõige tänulikuma kuulaja poole pöördu. Kuid meil on hästi teada. et Zenja on lihtsalt hea miimikaga näitleja. Peale selle on ta andekas lingvist, kes suurepäraselt räägib araabia keelt ja tunneb kõiki kohalikke kombeid nii hästi, et teda tihti peetakse egiptuse üliõpilaseks, kes on Kairost koos meiega

siia sõitnud. Tema silmad naeravad jutustaja üle ja ta on juba paar korda mulle kavalalt silma pilgutanud.
Kleenukese Zenja kõrval tundub Andrei Akkuratov eriti suur ja monumentaalne. Kohvitass tema võimsas kämblas paistab hoopis tillukese ja haprana. Ent kui vaid Woodstock näeks, kuidas see vaikiv vägilane oma jämedate, näiliselt kohmakate sõrmedega mõnd igivana vaasi tükkhaaval kokku kleebib! Andreile usaldame me alati kõige peenema töö ja ta teeb selle kogenud juveliiri meisterlikkusega.
Huvitav on aga, mida mõtleb Woodstock meie Zina Somovast? Sale ja sihvakas neiu, seljas elegantne sinine kombinesoon, istub otse külalise vastas ja see on juba mitu korda proovinud Zina aadressil vanamoelisi inglise komplimente teele saata. Ent Zina justkui ei kuulekski midagi ja vaatab rõhutatult kuhugi kõrgemale, üle teina pea. Külalistele esitlesin ma teda lihtsalt kui meie laboranti,

tõenäoliselt oleksid nad aga väga üHiitatud teada saades, et *see* nägus neiu moodsa soenguga, mida ta isegi siin, kõrbes, täies ilus säilitada oskab, juhib meil elektrilist luuret ja et temast saab varsti tehnikateaduste kandidaat.
Meie kunstnik Kazimir Petrovitš, kes minu kõrval istub, kuulab külalise lobisemist oma hallinevat pead tõstmata ja harjunud kombel joonistab midagi oma plokki. Sinna pilku heites näen ma te'cvet naljakatekarikatuuride kavalkaadi, mis üsna ilmekalt väljendab tema suhtumist sellesse, mida ta kuuleb, ja ma tõttan ruttu ära pöörduma, et mitte hoopiski ebasündsalt naerma puhkeda.
Lõpetanud fatta söömise, asus Woodstock meid usutlema, mis me edaspidi kavatseme ette võtta. Tema lobisemine ei äratanud nagu erilist usaldust ja seepärast rääkisin talle meie plaanidest väga lühidalt ja vaid kõige üldisemates joontes. Kuid tema küsimused näitasid, et arheoloogiat Woodstock igatahes tunneb ja on teadlik kõikidest töödest . üleujutamise tsoonis.
«Niisiis tahate kõrbes õnne otsida,» ütles ta viimast pitsi kurku kummutades ja nihutas tühja pudeli ilmse kahetsusega eemale. «Aga. . . kas Hireni püramiid teid ei huvita?»
Kehitasin õlgu ja vastasin, et see on juba ammu üksikasjalikult -läbi uuritud, mingeid üllatusi seal minu arvates enam ei peitu ja et seda pole isegi täiendavat uurimist nõudvate objektide hulka võetud.
«Jah, teil on õigus. Teie Krassovski tegi põhjaliku töö

ega jätnud meile mingisuguseid lootusi uuteks avastusteks,» nõustus Woodstock kärmelt. «Vanad ikka oskasid töötada, neilt *on* midagi õppida.»
Pärast lõunasööki näitasin külalistele meie väheseid leide. Afanasopulo vaatas ja vaikis, Woodstock aga pomises möödaminnes: «Huvitav. . . Huvitav. . . Väga huvitav,»nii varjamatult ükskõikse tooniga, et ma läksin lõplikult tujust ära. Sain ka ise väga hästi aru, et meie leiud ei kujuta endast erilist väärtust, kuid kolleegidelt, arheoloogidelt, ootasin siiski suuremat arusaamist.
Ülevaatuse kiiresti lõpetanud ja külalislahkuse eest tänanud, asusid külastajad oma pargasele ja see eemaldus kohe kaldast. Maalitud näoga piiga lehvitas koketseIt meile jumalagajätuks. Pargas kadus varsti säravasse kaugusesse, jättes hinge mingi mõistmatu ärevusesegase tunde ja kahetsuse asjatult raisatud päeva pärast.

III peatükk HIRENI PÜRAMIID

Imelik, et Woodstocki üksainus juhuslik, möödaminnes heidetud küsimus, milles õigupoolest polnud midagi erilist, võis mind nii üles ärritada. Ent see oli nagu pind minusse tunginud ja Hireni püramiid ei läinud nüüd enam peast.
'Võib-olla sellepärast, et ma olin varemgi tihti selle üle mõelnud ja Woodstocki küsimus erutas nüüd mu mõtted uuesti üles?
Kas Hireni püramiidiga oli kõik tõesti nii lihtne ja selge, nagu paljud arvasid ja nagu ma ennastki veenda püüdsin?
Püramiidi avastas 1912. aastal meie kaasmaalane, vene egüptoloog Vassili Pavlovitš Krassovski. Võib paista imelik, et see nii kaua tundmatuks oli jäänud - püramiid pole ju nõel. Kuid siinmail seda keegi ju ei otsinudki: kõik arheoloogide poolt ammu avastatud ja kirjeldatud püramiidid asuvad Niiluse alamjooksul muistsete pealinnade Memfise ja Teeba lähedal. Pealegi olid ehitajad Hireni püramiidi osavasti looduslikuks künkaks maskeerinud. See pole kuigi kõrge, kõigest umbes viisteistkümmend meetrit, ja peaaegu tipuni liivaga kaetud, ning ka tipp on ebakorrapärase kujuga, meenutades pigem tuulest purustatud kaljut. Üksnes Krassövskil ärkas esimesena huvi selle lii-

vast paistva kalju vastu ning oma üllatuseks avastas ta, et niisuguse kuju on sellele kahtlematult

andnud inimkäed ja tõenäoliselt mitte sugugi juhuslikult, vaid nimelt maskeerimise eesmärgil. Siis alustas Krassovski liivakünka lahtikaevamist ja leidis selle alt tõelise püramiidi, mis oli püstitatud kohaliku liivakivi määratu suurtest pankadest.

Avastus hämmastas kõiki egüptolooge. Algasid vaidlused selle üle, kes ja miks nimelt ehitas niisuguse imeliku püramiidi kauges tühjas paigas, keset Nuubia liivakõrbeid. Kes sinna on maetud? Kõik need küsimused jäid pikaks ajaks vastamata, sest Krassovskil ei õnnestunud mitte kuidagi salapärasesse püramiidi sisse tungida. Püramiidil polnud sissekäiku.

Vastavalt traditsioonile, millest muistsed meistrid esimese ashnikpüramiidi ehitaja, legendaarse Imhotepi aegadest peale rangelt kinni pidasid, tehti sissekäik tavaliselt põhjapoolsesse külge. Rüüstajaid kartes püüti seda muidugi igati.maskeerida. See võis hiljem viia valekäikude ja koridoride keerukasse labürinti, ning et avastada teist, salajast käiku, tuli nende seinu vakshaaval tähelepanelikult uurida. Püramiidide ehitajad lausa hiilgasid riugaste väljamõtlemisega, nuputades valekäike ja püüniseid, mis varitsesid röövleid kogu aeg teel ihaldätud hauakambri juurde. Ent püramiidi sissekäiku tuli siiski alati otsida põhjakülj eIt.

Krassovski puhastas püramiidi põhjakülje kogu ulatuses tuiskliivakuhjetest, uuris piinliku hoolega, peaaegu luubiga läbi liitekohad katteplaatide vahel, mis olid vastastikku nii meisteriikult kokku sobitatud, et isegi nõela oli võimatu nende vahele torgata, kuid ei avastanud vähimatki jälge sissekäigust.

Töölised alustasid püramiidi läänekülje puhastamist. Aeg möödus. Vähene raha" mis uurijal kasutada oli, sulas märgatavalt kiiremini, kui suudeti liiva ära kühveldada: tuul kandis seda ääret!lst kõrbest jonnakalt tagasi. Ja jällegi ei mingit jälge sissekäigust...

Siis otsustas Krassovski astuda meeleheitliku sammu: tungida imelikku püramiidi läbi seina, murda paksudesse müüridesse uus sissekäik. Ta lootis, et sel kombel sisseraiutud stoll satub varem või hiljem ühele püramiidi sisemistest koridoridest, mis juhib ta kesksesse hauakambrisse. See kujunes raskeks ja üsna pikalevenivaks tööks. Iga

sentimeeter eaasiliikumist saavutati määratu suure vaeva hinnaga. Kõva lubjakivi tuli kitsas, lämmatavalt umbses stollis raiuda tegelikult samasuguste primitiivsete tööriistadega, mida muistses Egiptuses olid kasutanud orjad, kes selle püramiidi kunagi ehitasid. Krassovski, kes ei hiilanud tugeva tervisega, töötas stollis võrdselt oma töölistega ja mitu korda tuli teda sealt välja kanda nagu laipa, kui ta palavusest ja kurnatusest meelemärkuse kaotas.

«Sissemurdmise» koht polnud nähtavasti kuigi õnnestunult valitud, sest alles kolme kuu pärast, kui sisse oli raiutud juba kaheteistkümne meetri pikkune käik, jõudis Krassovski lõpuks ühe sisemise galeriini.

Nüüd edenes asi kiiremini, kuid katsumuste lõpp oli veel kaugel. Tuli ületada mitu varingut, kaks korda sattus Krassovski ohtlikku lõksu, millest üks pidi talle peaaegu elu maksma. Tunnelil oli mitu petteharu ja selleks, et igaüht neist läbi uurida ning veenduda, et see ei vii kusagile välja, vaid lõpeb umbsopiga, kulus samuti aega.

Ent väsimatul uurijal tekkis ikkagi tunne, et ta mööda seda keerukat pimedate käikude labürinti järjekindlalt läheneb püramiidi keskusele, ihaIdatud hauakambrile. Ja siis, juba viimases koridoris, mis teda otse hauakambri juurde juhtis, ootas arheoloogi ees kõige rängem pettumus: ta nägi, et muistsed rööõvlid olid temast juba ammu ette jõudnud.

Jäi üle ainus lootus: röövleid huvitasid tavaliselt väärtasjad ja kuld, võib-olla *on* tänu sellele säilinud mingisuguseid väiksema väärtusega esemeid, millest nad ei hoolinud. Või äkki uurija õnneks heidutas keegi röövleid viimasel hetkel ja nad põgenesid püramiidist enne, kui Jõudsid seda täielikult paljaks riisuda - selliseid juhtumeid *on* teada.

Ent vaevalt jõudis Krassovski hauakambrisse pilgu heita, kui ta otsekohe taipas, et viimasedki arad lootused on täielikult ja lõplikult purunenud.

Tõrviku valgusel nägi arheoloog, et ruum oli täiesti tühi. Keset kambrit seisis mustast graniidist sarkofaag. Ja ka see oli tühi. Kõrval vedeles põrandal maas raske graniitkaas. Pärast sarkofaagi hoolikat ülevaatust sai Krassovskile selgeks, et ka rüüstajad olid pettuse ohvriks langenud. Ka nemad olid täiesti tühja sarkofaagi eest leidnud. See oli kenotaaf - vale matmispaik.1

I K e not a a f - haudmälestis, püstitatud isiku mälestuseks, kes on maetud mujale või kelle matusepaik teadmata. *Tõlkija.*

18

Võib kujutleda röövlite pettumust ja viha!

Ent Krassovskile oli see muidugi ne-rgaks lohutuseks, Ka tema töö ja lootused osutusid asjatuks. Kuid saatus oli talle siiski jätnud ühe ja ainsa tasu.

Hauakambri nurgas, puruhunnikus, mis veel ehitajaist oli maha jäänud, leidis Krassovski väikese punakast liivakivist kujukese. Selliseid surnu skulptuurikesi pandi tavaliselt koos laibaga sarka. Neid nimetati «ušebti»— «kostjad». Usuti, et need peavad asendama surnut, kui teda Osirise hauataguse kuningriigi väljadele raskele tööle kutsutakse.

Võib-olla oli see kivist kujuke sihilikult sarkofaagi jäetud - pilkeks nende üle, kes vaevaga hauakambrisse tungivad ja selle tühjana eest leiavad. Vihased röövlid aga virutasid kujukese prügihunnikusse. Olgu kuidas tahes, kuid see oli terveks jäänud ja naeratas nüüd Krassovski peopesal oma kivistunud salapärast naeratust. Ja vapustatud arheoloog luges sellelt vaarao nime, kes oli lasknud selle salapärase püramiidi ehitada ja nii osavasti naeruvääristanud kõiki, kes sinna sisse püüavad tungida — «Hiren, ülem- ja Alam-Egiptuse valitseja».

Nüüd aga tuleb selgitada, miks see nimi Krassovskit ja mitte üksrles teda - nõnda vapustas. Ma ei jutusta seda lugu ju eriteadlastele, nende jaoks avaldasime aruande oma avastustest erialastes ajakirjades. Nii siis loodan, et lugejad andestavad mulle väikese kõrvalepõike.

Et ajaloolist olukorda paremini ette kujutada, tuleb alustada vaarao Ehnatonist. Ta valitses aastast 1424 kuni aastani 1388 enne meie ajaarvamise algust ja sai kuulsaks kõige suurejoonelisema

reformiga muistse Egiptuse paljusaj andilises ajaloos.

Muistses Egiptuses oli tohutul hulgal igasuguseid jumalaid, suuri ja väikesi. Kogu maal austati Amon'i, Osirist ja Touti. Kuid peale nende olid igal noomil, üksikul provintsil, veel ka omad jumalad. Iga jumaluse auks püstitati templeid, mida valitsesid külluses elavad preestrid. Riigi pealinnas Teebas austati eriti jumal Amon'i, ja tema preestrite käes oli määratu suur võim. Nende valduses olid laialdased .põllud ja hulgaliselt asulaid, mille elanike saatuseks oli sündimisest surmani töötada templi laeka täitmiseks.

Amoni pühade templite rikkused olid muinasjutuliselt suured.

Nende kõikvõimsate preestrite vastu otsustas välja astuda noor vaarao, kellele oli sündimisel antud nimi Amenhotep IV, mis tähendas «Amon on rahul».

Säilinud dokumentide ja joonistuste järgi otsustades oli ta nii-öelda «kabinetiinimese» tüüpi mees, kes tundis huvi usulis-filosoofiliste küsimuste ja kunsti vastu, isegi kirjutas huvitavaid värsivormis hümne, mis on ka meieni jõudnud. Erinevalt enamikust oma sõjakaist eelkäijaist ja järeltulijaist pühendas Amenhotep IV märgatavalt vähem tähelepanu sõjakäikudele võõraste maade vastu.

Seda üllatavam on otsusekindlus ja energia, millega ta hakkas lammutama sajandite kestel kujunenud korda. Noor vaarao lihtsalt tühistas kõik endised jumalad, säästmata isegi kõige lugupeetumat nende hulgas - Amon'i. Tema

käsul nühiti ja kraabiti nende nimed maha kõikideit raidkirjadelt hoonetel ja obeliskidel. Seejuures ei tundnud julge reformaator halastust isegi oma lihase isa, Amenhotep III auks püstitatud mälestusmärkide vastu: ka nende pealiskirjadelt raiuti maha jumal Amoni vihatud nimi.

Kõigi endiste jumalate ja jumalakeste asemel käskis vaarao kõikides templites austada ühtainsat päikesejumalust — Aton'i. Tema auks võttis ta endale uueks nimeks Ehnaton, mis tähendab «Atonile meelepärane», ja lõi ise pidulikke hümne, mis nüüdsest alates pidid kõikjal kõlama:

Su tõus on kaunis silmapiiril,
oo, elav Aton, elu loojal
Siis kui sa üles tõused idakaarel,
täidad sa kõik maad iluga,
sest ol~d kaunis, võimas, hiilgav, kõrgel maa kohal,
su kiired haaravad kõiki maid, mis sa oled loo.nud,
sa seod nad ühte oma armastusega.
Sa oled küll kaugel, kuid su kiire d on maa peal,
sa oled küll kõrgel, kuid su jalajälgedeks on päev!

Praegu - kolmkümmend kolm sajandit hiljem – pole meil muidugi kerge ette kujutada, milliseid vapustusi riik selle rabava reformi ajal üle elas, kuna varisesid ju kõik endised usulised ettekujutused. Mõelda vaid: paljude jumalate asemele, keda inimesed olid harjunud lapsepõlvest peale austama ja kiitma, asetati nüüd üksainus jumal, nähtav ja mõistetav kõikidele ning kõikjal - taevalaotuses majesteetlikult liikuv hiilgav päikeseketas. Pole imes-

tada, kui aru kaotanud preestrid kisasid oma templites et on tulnud maailma lõpp ja viimnepäev.

Ehllaton aga jätkas vankumatult alustatud rada.

Sügisel, 1419. aastal enne meie ajaarvamise algust asusid vaarao ja kogu tema õukond vastavalt ettevalmistatud laevadele ja lahkusid igaveseks Teebast. Hiiglasuur, pika maa peale väljaveninud laevastik liikus mööda Niilust allavoolu. Sõitnud kolmsada kilomeetrit, randus see tühjal kaldal. Nüüdsest peale pidi siin asuma riigi uus pealinn. Nimigi oli juba valmis valitud: Ahetaton - «Atoni taevalaotus».

Muinasjutulise kiirusega kerkis kõrbesse suur linn. See püstitati ühtse plaani järgi: sirged tänavad, luksuslikud lossid ja pargid, määratu suur tempel «Atani maja», mille fassaadi pikkus oli peaaegu kolmveerana kilomeetrit, ning suurepärane raamatukogu, mis sai nimeks «Elu maja».

Huvitav on, et teine linn Atoni auks ehitati Nuubias, kolmanda kärestiku juures. Nimeks anti sellele Gem Aton. See püsis vee1 siis, kui Ahetaton oli juba ammu varemeiks muutunud. Nähtavasti jätsid ketserliku vaarao ümberkujundused Nuubias sügavamad jäljed ja püsisid seal tunduvalt kauem. See on tähtis meie loo seisukohalt! Ent ärgem kaldugem kõrvale.

Kuigi Ehnatoni reform näis puudutavat ainult usku, avaldas see ometi suurt ja värskendavat mõju kogu elule Egiptuses. Hiilgav, kõiki rõõmustav päikesejumalus oleks nagu lähendanud inimest elule ja loodusele, sundinud teda
kõrgemalt hindama imekaunist, rõõmsat, päikesekiirtega ohtralt ülekallatud maailma. Uue tuule värsked puhangud elustasid ka kunsti.

Kujurid ja kunstnikud, kes seni olid oma teoseid loonud rangete kaanonite vangistuses, mis olid sajandeid muutumatuina püsinud, nägid äkki justkui esimest korda, kui kaunis on maailm nende ümber. Ahetatoni varemete lahtikaevamisel avastatud freskodel puuduvad peaaegu täiesti traditsioonilised lahingustseenid kohmakalt tardunud sõjameeste figuuridega Ja monumentaalse vaaraoga nende kohal. Selle asemel võib näha lausa hämmastava realismiga edasiantud lihtsaid pilte igapäevasest elust: galopis tormavad härjad, vilkalt vallatlevad kalad lootoserägasti-kus, pardiparv vaikse järve kohal.

Vaaraod peeti jumaluse maapealseks kehastuseks. «Ta on valitud miljonite hulgast,» teatasid raidkirjad haua

kambrite ja templite seintel aupaklikult. Vaarao nime nagu ka jumala nime oli üldse keelatud kasutada, seepärast räägiti temast alati ainult mõistukõnes: «Suur Maja otsustas seda ja seda. . .» ükskõik, mida vaarao tegi, kirjutajad rääkisid sellest mitmuses: «Nad olid» või «Nad läksid».

Vaaraole lähenedes langesid kõik silmili maha. Püha duseteotuseks loeti isegi tema kinga suudlemist, suudeldi vaid põrmu tema jalge ees.

Ja äkki nõuab Ehnaton, et teda hoopis teisiti kujutataks: lihtsa maise inimesena. Ning kunstnikud näikse olevat vahel isegi rraturalismi sattunud, kui nad kujutavad vaarao kehaehituse vigu, mitte enam varjates nagu varem, vaid püüdlikult rõhutades. Kõigil portreedel on tal nõrk, kidur keha, pikk kitsas nägu ja peenike kael, rippuv kõht ning sisselangenud rind. Ta on lausa ebardlik ega varja seda. Ja nendel kujutistel näeme teda mitte esindusruumides, vaid tavalises koduses miljöös.

Kuidas mind omal ajal rabas üks väike fresko, mis veel praegugi seisab mul silme ees: Ehnaton koos oma naisega seismas sureva pisitütre aseme ees! See pole üldse mitte vaarao, vaid lihtsalt murest murtud isa; naine nutab meeleheitlikult ja Ehnaton on lohutades talle käe õrnalt õlale pannud. . .

Ja kui palju inimlikku ilu on tema naise Nofretete kuulsas portreeskulptuuris! See on tõepoolest kogu maailma kunsti üks suuremaid saavutusi, niisama igavene ja vana-nematu kui Partenoni ranged jooned ja Praksitelese geniaalsed skulptuurid.

Ent kõik lõppesniisama järsku, nagu oli alanudki. Ehnaton suri ja kõik tema reformid hääbusid nagu vihmaveeoja kõrbeliivas. Ja algas virr-varr!

Ehnatoni asendas troonil tema väimees Sakkara - ja suri kiiresti salapärasel viisil, et anda koht Tutanhatonile, kes samuti oli kas kadunud ketserliku vaarao väimees või poolvend. Uus vaarao oli alles kaheteistkümneaastane ja preestrid said ta muidugi kergesti oma, võimu alla.

Pealinn viidi uuesti tagasi Teebasse, tühjaks jäänud «Atoni taevalaotuse» aga mattis varsti kõrbe tuiskliiv.

Kiviraidurid parandasid jälle mälestuskirju müüridel ja obeliskide!. Nüüd raiusid nad sealt maha päikesejumal Atoni vihatud nime. Ehnatoni nime aga oli üldse keelatud kasutada. Vaid äär-mise vajaduse korral nimetatakse teda ametlikes dokumentides uduselit «kurjategija Ahetatonist».

22

Uuest vaaraost Tutanhatonist sai aga Tutanhamon . . . Ent ta suri noorelt, kui oli kõigest kaheksateistkümmend aastat vana, ja riigis algas segaduste aeg. Võimuahned trügisid tühjaks jäänud troonile: esimesena Ehnatoni amme mees Eije, kes end äkki mingiks «jumalikuks isaks» kuulutas, seejärel teised. Need ajutised valitsejad vaheldusid kiiresti - kerkisid äkitselt esile ja kadusid niisama järsku täieliku unustuse hõlma. Nende nimed ei jõudnud isegi mälestusmärkidel ega ajaloolistes ürikutes säilida.

Kõikide nende juhuslike võimukandjate metsikult keerleva karusselli tagant aga hahetab kavala Haremhebi kuju, kes juba Ehnatoni ajaloli vesiiriks tõusnud. Talletades hoolikalt õukonnaintriigide kogemusi, ootas ta kannatlikult oma tundi, et siis 1342. aasta kevadel ennast järsku vaaraoks kuulutada ja riigis lõpuks kõva käega maksma panna kord, muidugi niisugune, mis oli Teeba preestritele meele järele.

Mässud ja rahutused selle! valitsusevahetuste ajastul haarasid kogu riigi ja nähtavasti omandasid ajuti tõeliste ülestõusude iseloomu. Seda tõendab tollest ajast pärinev huvitav dokument, mis on tuntud tingliku nimetusega «Murelikud sõnad». Selle tundmatu autor kujutab üsna värvirikkalt ülestõusu ja kaebab:"

. .

«Tõepoolest: suurtsugu isandad on hädas, lihtinimesed aga täis rõõmu. - Iga linn ütleb: «Kihutagem rikkad välja oma müüride vahelt!»

Vaadake: kellel varem polnud leiba, selle päralt on nood viljasalved. Kes nälgis, selle päralt on nüüd aidad, kes vilja võlgu võttis, jagab seda nüüd ise teistele.

Tõepoolest: arhiivid on lahti murtud, andamimaksjate. nimestikud röövitud, ja orjad on saanud isandaiks!»

Kui ääretult kahju, et me sellest ajaloo huvitavaimast lõigust ei tea peaaegu mitte midagi! Me isegi ei tea täpselt ja vaidleme seniajani, kui kaua kestis see igasugustest dramaatilistest sündmustest nii rikas «segaduste ajastu»: nelikümmend või kümme aastat?

Ausalt öelda, mulle teeb alati meelehärmi, et nende inimeste silmis, kes muistse Egiptusega erialaliselt ei tegele, moodustab kogu tema sajanditepikkune ajalugu mingi ähmase laigu, vahest isegi pIsikese pleki. Aga oma ulatuse poolest moodustab see inimkonna ajaloo lõik ju üle nelja

23

tuhande aasta, samal ajal kui meie ajaarvamise algusest on möödunud kaks korda vähem aega. Narmer, kes pani aluse vaaraode esimesele dünastiale, oli Ehnatonile ja Tutanhamonile niisama kauge eelkäija, kui meile on näiteks Makedoonia Aleksander või Vergilius.

Sündmused enam-vähem lähedasest minevikust tõusevad meie ette küllaltki õiges ajaloolises perspekt1ivis. Me kujutleme üsna selgesti, kui palju igasuguseid sündmusi viimase saja aasta jooksul aset on leidnud. Ent kaugemate aegade suhtes toimub mingisugune nihkumine, omamoodi «ajalooline aberratsioon», kui seda nii võiks nimetada. Kooliõpikus mahub kogu Vana-Egiptuse ajalugu paarile-kolmele

leheküljele. Aga tuletage meelde, et see on üle neljakümne samasuguse sajandi kui meiegi oma. Ja igal sellisel meist kaugel sajandil inimesed samuti sündisid, vananesid ja surid, rõõmustasid ja tundsid muret, elasid läbi igasuguseid dramaatilisi sündmusi ja ohtlikke seiklusi.

Kui palju selliseid sündmusi, mis mõjutasid tuhandeid inimsaatusi, kiskusid neid oma keerisesse, juhtus sel segadustest ja vapustustest rikkal tormisel poolel sajandil ketservaarao Ehnatoni surma ja Haremhebi poolt vanade tavade lõpliku taastamise vahel! Ajaloolaste uurimustes aga valitseb tühjus, haigutav kuristik, tõeline «valge laik», mille udus vaid ähmaselt terendavad üksikud ebamääraste piirjoontega kujud.

Ja kusagil tolles udus, keset neid ähmaseid kujusid peitub salapärane Hiren, kes mulle praegu rahu ei anna.

Seda, mis me temast teame, võib ühe käe sõrmedel kokku lugeda. Ent iga katkendlik teatekilluke, mille mitme põlvkonna egüptoloogid suure vaevaga on unustuse hõlmast välja kiskunud, kutsub esile tohutul hulgal uusi küsimusi ning sunnib üha uusi otsinguid ette võtma.

Alustagem kas või sellest, et Hiren pärines nähtavasti Nuubiast, just neiltsamadeit kõrbealadelt, kus mina praegu tema salapärase pettepüramiidi ees mõtetes seisan. Tema nime mainitakse ühes Ehnatoni ajast pärinevas raidkirjas ja seal on öeldud, et ta oli «suur ja tark ehitaja, jumaliku Imhotepi tõeline uus maine kehastus».
Esimeste püramiidide ehitaja Imhotep, kes elas kolmkümmend sajandit enne teda, oli tolleks ajaks juba jumalaks kuulutatud ja kõik kirjutajad tõid töö juurde asudes ilmtingimata temale ohvrit. Temale omistatud aforisme austati kui surematuid.

Ja selle legendaarse taiduriga võrreldi noort Hiren'i. Huvitav!
Seda aga, et ta noil aastail oli veel noor, tõendab tema ainus portree.

Freskole, mis kujutab aukülalisi, kes toovad kingitusi uuele vaaraole Tutanhamonile, on joonistatud ka leopardinahast niudevööga noor nuubialane. Sügava kummardusega annab ta noorele vaaraole üle mingi kummalise eseme, kas laste mänguasja või mingisuguse masina mudeli.

Mõned egüptoloogid olid juba varem arvamist avaldanud, et freskol kujutatud noor nuubialane on Hiren. Seejärel, kui Krassovski leidis püramiidist Hireni nimega kujukese, langesid kõik kahtlused ära: jah, see oli kahtlemata üks ja sama isik.

Ent kunas siis Hirenist sai vaarao? Nähtavasti pärast Tutanhamoni surma, segaduste ajal. Kuidas see juhtus? Missugust poliitikat teostas Hiren, kui oli troonile tõusnud: kas ta püüdis Ehnatoni reforme jätkata, või vastupidi asus nagu Tutanhamongi preestrite poolele? Miks tema valitsusajast pole mingeid jälgi jäänud tolle aja dokumentidesse ja mälestusmärkidele?

Miks ta otsustas oma hauakambri ehitada just siia, kõrbe servale? Miks ehitas selle pettematmispaiga? Ja kus on tema tõeline hauakamber? Võib-olla on see säilitanud meie jaoks mingisuguseid lisaand'meid sellest veidrast vaaraost, «suurest ja targast ehitajash, ning tollest segaduste ajastust, millal ta elas?

Kõik need küsimused piinasid kindlasti ka Krassovskit, kui ta täielikus nõutuses tühja sarkofaagi ees seisis. Vastust polnud. Hauakamber oli tühi ning üksnes punasest kivist väike kujuke naeris pilkavalt ja salapäraselt arheoloogile otse näkku. . .

Et oma tühjajooksnud vaeva eest, nagu ta arvas, endale mingil moel hüvitust anda, otsustas Krassovski püramiidi sisekonstruktsiooni lõpuni hoolikalt läbi uurida. Selleks mõtles ta uuesti läbi kaia tee, kustkaudu röövlid olid sisse tunginud, ja järele uurida, kas nendel oli korda läinud püramiidi nii osavasti peidetud sissekäiku üles leida.

Krassovski asus elama otse hauakambrisse ja asetas oma välivoodi tühja sarkofaagi kõrvale. Siin, sünges maaaluses ruumis, mida valgustas vaid ähmane latern, elas ta sumbunud õhus üle aasta!

Samm-sammult taastas ta röövlite liikumistee, seejuures üha enam imetledes nende meeste julgust ja leidlikkust, kes omal ajalolid läbi keeruka käikudelabürindi, kus neid igal sammul eluohtlikud püünised varitsesid, hauakambrini tunginud. Ent samavõrra vaimustatud oli ta ka vaarao hämmastavast meisterlikkusest, kes nähtavasti ise oli püramiidi vaimuka plaani välja töötanud.

Esiteks kas või see, et hauakambril polnud üldse sissekäiku. Kuidas siis sarkofaag sinna sai? Krassovski tegi kindlaks, et see lasti kambrisse ülevalt, siis aga suleti ava raske liivakivipangaga; sel kombel moodustas lagi kambrilie justkui sajandeiks hoolikalt suletud «ukse».

Koridor, mis selle laeplaadi kohalt üle läks, viis kaugemale ja lõppes umbsopiga. Kuidas küll röövlid taipasid, kus kohas nimelt auk läbi raiuda, et läbi lae kambrisse pääseda? Aga just sealtkaudu olid nad sisse tunginud ja nende jälgi mööda ka Krassovski.

Tõrvik käes, tungis Krassovski edasi mööda käike, mis teda tupikusse viisid, ronis mööda treppe, mille iga aste võis mistahes hetkel reetlikult tema jala alt kaduda ning teda laudsiledate seintega sügavasse kaevutaolisse lõksu paisata. Ta võttis enda täiesti alasti, võidiskeha õliga ja roomas läbi kivipankade alt, mis mingi salapärase «juukse karva» otsas rippusid ja võisid vähemagi ettevaatamatu liigutuse puhul alla kukkuda ning teda lömaks litsuda. Ent röövlid olid palju sajandeid tagasi siit läbi läinud ning tema vaid kordas nende teekonda algusest lõpuni.

Lõpuks leidis Krassovski üles ka püramiidi kauaotsitud sissekäigu. Selgus, et ehitaja oli selle kõiki traditsioone hüljates peitnud mitte põhja-, vaid lõunaküljele.

Ja röövlidki olid sellest mingil moel teada saanud: nad olid just lõunaküljeIt püramiidi sisse tunginud. Aga võib olla oli keegi püramiidi saladused neile varem teatavaks teinud?

Veetnud üle aasta maa-aluste käikude pimeduses, koostas Krassovski nende täpse plaani. Ühtegi püramiidi pole vist küll veel nii täielikult ja sellise põhjalikkusega läbi uuritud.

Ent vabatahtlik vangipõlv muistses hauakambris ei möödunud tasuta. Krassovski tervis oli ruineeritud.

Kodumaale tagasi tulnud, innustus ta kõikvõimalikest müstilistest «teooriatest», mis noil aastail, enne Esimest maailmasõda, väga moes olid, ja hakkas otsima mingit

«salapärast tähendust» arvudes, mis näitasid püramiidi kõrgust, käikude ja hauakambri mõõtmeid. Ja lõpuks hakkas kirjutama jampslikke artikleid «Hireni püramiidi hingest».

Mõned tema teaduslikud järeldused said kriitilise vastulöögi osaliseks - muide, ilma selleta ei saaks teadus edasi areneda. Ent Krassovski suhtus kriitikasse lausa haiglase hellusega ja pidas iga märkust isiklikuks kallaletungiks.

Tema silmi haavasid ajaleheartiklid kahjurõõmsate pealkirjadega:

«Ta kaevas KAKS AASTAT ja ei leidnud MITTE MIDAGI!»

1914. aastal suri Krassovski üksiidasena ja kõikidest unustatuna.

IV pea t ü k k MAA ALL PIMEDUSES

Jutustasin üksikasjalikult kogu loo, kuid ma pole siiski kindel, kas suutsin ära seletada, niiks see mu mõtteid nii paelus.

Püramiid oli tühi. Kadunud Krassovski oli kõik urkad ja kolkad selle maa-alustes käikudes läbi tuhninud ning neid põhjalikult tundma õppinud. Hiljem, juba kolmekümnendail aastail, oli püramiidi uurinud inglase Cockrofti ekspeditsioon, kuid ei suutnud midagi lisada sellele, mis meil juba varem teada oli. Nii et kui koostati üleujutamise maa-alal asuvate tähtsamate ajaloomälestiste uurimise plaani, siis seda nimestikku ei võetud. Tõepoolest, püramiidis polnud enam midagi otsida ja polnud mingit mõtet seda uude, kõrgemasse kohta üle viia. SeIIest ettekujutuse saamiseks piisas väga täpsest ja ilusast mudelist, mis asub Kairo muuseumis. Salapärase püramiidi saatuseks oli nähtavasti peatselt kaduda paisuva Niiluse voogudesse ja oma saladus igaveseks endaga kaasa viia. . .

Ent just see mõte ei andnud mulle rahu. Hästi mõistes oma käitumise meeletust ja asjatust, ei suutnud ma ikkagi loobuda otsusest enne kõrbesse luureretkele minekut püramiid veel kord üle vaadata. Miks? Noh, kas või lihtsalt selleks, et temaga hüvasti jätta.

Pärast hommikueinet laualt nõusid koristades küsis Hanussi äkki minult:

«Te tahate minna sinna, Dar al Guli?»

«Jah. Mis siis?»

Vanamees vangutas tähendusrikkalt pead ja pomises:

«See on halb koht, ja havaaga. väga halb koht! Ei maksa sinna minna. . .»

Ja kadus jalgu lohistades telgi taha.

Ebausklikud inimesed leiavad oma süngeteks ennustusteks. kõikjalt toitu. Nii ka meie Hanussi.

Hireni püramiid oli kohalike elanike hulgas halvas kuulsuses, kuigi erilisi põhjusi selleks ei paistnud olevat. Vahest ehk ainult see, et ta asus üksiidases paigas ja oli üsna sünge välimusega, meenutades tuule murendusel eriskummalise kuju omandanud kaljut, mis on pooleldi tuiskliivasse mattunud.

Aga võib-olla tuli kõik sellest, et külas veel mäletati, kuidas üks töölistest varsti pärast Krassovski ärasõitu haigestus ja suri? Nii tekivadki sünged legendid ning ebausk: tööline suri, hiljem haigestus ja suri Krassovski...

Ja oli ju aset leidnud veel kolmaski surmajuhtum, mida omal ajal samuti selle püramiidiga seostati. Varsti pärast Inglismaale tagasipöördumist hukkus autoõnnetusel ka teine püramiidi uurija - Cockroft. Muidugi pandi tema surm otsekohe müstilise «vaarao needuse» arvele, mis pidavat püramiidil lasuma.

Kui elujõulised võivad ölla need algelised vääruskumused! Kui suurt kära tõsteti omal ajal Tutanhamoni hauakambri ümber! Selle järelkaja pole veel tänapäevani vaibunud. Aeg-ajalt ilmub ajalehtedes või ajakirjades ikka jälle veel üks sõnum intrigeeriva pealkirjaga, umbes selles laadis nagu «Tutanhamoni lugu».

Oli juhtunud nii, et pärast selle hauakambri avamist surid üksteise järel - muidugi erinevatel põhjustel – mitu inimest, kes olid seal sees käinud. Ja hakkaski peale!

«Vaarao needus läheb täide kolmekümne sajandi pärast!»

Iidsed püramiidid oma keeruka te maa-aluste käikudega, salajased hauakambrid, mille pimeduses sajandite kestel olid säilinud «igavesed» muumiad - kõik see on ammust aega andnud rikkalikku toitu üleloomulikkuse armastajate ja austajate igasugustele ebausklikele väljamõeldistele.

Järk-järgult röövis teadus aupaiste kõigilt neilt müstilistelt väljamõeldisteit. Ent need inimesed ei alistunud, vaid püüdsid isegi nii-öelda ajaga sammu käia. ning oma eba-

usule «teaduslikku» ilmet anda: näiteks on viimastel aastatel paljudes Lääne ajalehtedes ilmunud teateid, nagu oleks vaarao Tutanhamoni kättemaksu tööriistaks osutunud mingi viirus, sugugi mitte vähem salapärane kui varasemate väljamõeldiste vaimud.

Asjata püüdis Howard Carter, kes oma kätega Tutanhamoni hauakambri avas ja seal rohkem aega mööda saatis kuikeegi teine, tõestada, et kõik need surmajuhtumid pole omavahel üldse seotud. Need olid põhjustatud hoopis erinevaist asjaoludest, milles polnud midagi salapärast, ja peale nende, kes surid, käis hauakambris ju ometi veel tuhandeid inimesi ning ükski neist ei saanud isegi nohu.

Asjata kinnitas Carter pressikonverentsidel:

«Terve inimmõistus peab sellised väljamõeldised põlastusega kõrvale heitma. Maailmas pole ohutumat kohta kui hauakamber!»

Teda ei usutud ja ebausklikud väljamõeldised rändavad tänapäevani maailmas ringi. Sellepärast on täiesti mõistetav, et ka Hireni püramiidi hakati pärast kolme surma-juhtumit kutsuma Dar al Guliks - «Saatana eluasemeks» - ja tema kohta levitati igasuguseid väljamõeldisi.

Otsustasin minna üksi, et keegi vaatamist ja mõtlemist ei segaks, ning pealegi ei võinud. inimesi eemale kiskuda hulgalistest töödest, mida tõid kaasa laagri likvideerimine ning teekonnaks valmistumine. Pavlikul oli suur isu minuga kaasa tulla ja ta hakkas kirjeldama ohte, mis nõuavad, et ekskursioonist julgestuse mõttes mitu inimest osa võtaks. Teataval määraloli tal õigus: üksinda ei tohi lõksudega käikude labürinti tungida. Kuid tee oli ju põhjalikult läbi uuritud. Muloli kasutada Krassovski üksikasjalik plaan, kus oli ära märgitud iga püünis ja lühim tee hauakambrisse.

Asusin teele varahommikul, jahedas, kuid seni kui ma pärale jõudsin, oli päike juba märgatavalt kõrvetama hakanud. Mõnus oli pugeda kitsasse avasse, mille Krassovski . oli omal ajal sisse raiunud, ja tunda maa-aluse ruumi rõske, kuigi kergelt läppunud õhu jahedust. Peaaegu mind riivates sööstsid mulle vastu kolm ülesehmatatud nahk-hiirt.

Süütasin tugeva elektrilaterna ja heitsin veel kord pilgu kaasavõetud plaanile, millel eelseisev teekond oli ära märgitud. Esimene osa sellest ei olnud eriti raske - see oli sirge stoll, mille Krassovski oli raiunud.

Käik oli madal, liikuda tuli peaaegu neljakäpakil. kohati isegi roomata. Ajuti muutus st oll järsku kitsaks: nähtavasti olid töölised, kes seda raiusid, selleks ajaks eriti väsinud või ei jätkunud Krassovskil meeste korralikuks toitmiseks ja tööinnu tõstmiseks enam raha. Nii et sellest urkast sissepugemine polnud kaugeltki mugav.

Üsna kiiresti ja ilma ühegi vahejuhtumita jõudsin stolli lõpuni, kus see oli Krassovski rõõmuks viimaks esimese koridoriga ristunud. Muistsed ehitajad olid koridori rajanud kiirustamata, kapitaalselt ja kõikide reeglite kohaselt ning siin sain ma lõpuks mõnuga selga sirutada ja püsti tõusta, kuigi pidin ikka veel pisut kummardama. Arvatavasti oli see püramiidi ehitajate poolt nii mõeldudki: isegi vaarao surnukambrisse tuli minna orjalikult kummardatud peaga.

Ent nüüd tuli olla eriti tähelepanelik ja ettevaatlik, et mitte umbsoppi eksida või püünisesse sattuda. Jäin tihti seisma ja uurisin plaani.

Ja ikkagi polnud ma ühes kohas küllalt tähelepanelik ning eksisin teelt. Koridor hargnes kaheks täiesti sarnaseks käiguks. üks viis kuhugi üles, teine laskus pikka-mööda allapoole. Loomulik oli minna nimelt seda käiku mööda, kuna näis, et just see pidi hauakambrisse viima. Järelemõtlematult tegingi nii ning alles seejärel, kui olin umbes kaheksa meetrit edasi sammunud ja uuesti plaanile pilgu heitsin, taipasin ma, et käik viib mind kaugele kõrvale ja lõpeb umbselt.

Seda märkasin ma veel õigeaegselt, sest kui oleksin astunud veel mõne sammu, oleksin tingimata sattunud lõksu, mis Krassovski plaanil oli märgitud tugeva punase ristiga.

Uudishimust otsustasin kontrollida, kas lõks ikka veel töötab.

Käega seinast kinni hoides ja kaasavõetudpika kepi metallotsikuga kogu aeg enda ees põrandat kopsides astusin ma sammu, teise, siis kolmanda. . . Nüüd asusin kusagil otse püünise juures. Kuid isegi maha kükitades ja tolmust põrandat lambi heledas valguses silmitsedes ei suutnud ma mingisuguseid hädaohu tunnuseid märgata.

Ent niipea kui toksasin kepiga põrandat veidi kaugemal ja tugevamini, langes osa sellest kerge sahinaga kusagile alla. Hetkeks avanenud sügavast mustendavast august paiskus mulle vastu hauarõskust. Pidin peaaegu tasakaalu

kaotama ja põrkasin tagasi, kiviplaat aga tõusis hääletult endisele kohale. Jälle oli seda võimatu teistest eraldada.

Kuigi oli möödunud kolmkümmend kolm sajandit, töötas püünis ikka veel tõrkumatult. üksainus ebaõige samm, ja ma oleksin langenud kivist kotti ning hukkunud seal nagu rumal hiir.

Ausalt öelda hakkas mul veidi kõhe. Aga ma ju ometi teadsin püünise olemasolust, olin selleks, mis mind ees ootas, ette valmistatud. Mis tunne pidi olema noil muist-setel röövlitel, kes neis käikudes umbkaudu ja arvatavasti pilkases pimeduses vaevaliselt läbipääsu otsisid! Ja ikkagi rühkisid nad kangekaelselt edasi, roomates mööda pimedaid käike,ja kobades igat kivi. Muidugi langesid paljud neist sellistesse kivist kaevudesse ja hukkusid seal, ent need, kes pääsesid, ei jätnud püramiidi rahule, kuni lõpuks jõudsid ihaldatud kulla juurde.

Just kaitseks rüüstajate vastu olidki kõik need kavalad püünised välja mõeldud, kuid sellest hoolimata pole ükski püramiid puutumatuna meie päevini säilinud. Kõik nad on juba muistsel ajal tühjaks röövitud, teinekord vaid mõni kuu või isegi ainult mõni päev pärast matmist.

On säilinud huvitav dokument - protokoll ülekuulamisest kolm tuhat aastat tagasi. See on kirjutatud suure rutuga, nähtavasti polnud kirjutajal aega. Kaheksa hulljulget, nende hulgas kiviraidur Hapi, talupoeg Amenemheb ja nuubialasest ori Ahenofer, olid tunginud kuninga hauakambrisse. Nad tabati, neid piinati ja kirjutaja pani tõtlikult kirja õnnetute ülestunnistused:

«Sarkofaag asus kambris ja oli kaetud kivist kaanega. Me purustasime kõik ning leidsime sealt puhkava kuninga ja kuninganna. Me leidsime kuninga jumaliku muumia ning selle kõrval tema mõõga, talismanid ja kullast ehted tema kaelas. Tema pea oli kaetud kullaga. Kogu püha muumia oli kaetud kulla ja hõbedaga ning üle külvatud vääriskividega. Me võtsime kulla, mis me leidsime muumialt, talismanid ja ehted tema kaelast ning sarkade kulla. Me võtsime samuti kõik, mis leidsime kuninganna kehalt. Siis põletasime kirstud ära ja viisime kaasa kõik, mis oli võimalik, ning jaotasime ausalt kaheksasse ossa.»

Missuguse karistuse vaarao röövlitele määras, seda me ei tea. Ent nende asemele tõttasid teised.

Püramiidide ehitajate kõik kavalused osutusid asjatuks röövlite päriliku kunsti ees. Nii et iga kord, kui avastad

juba tühjaks riisutud hauakambri, ei tea tõepoolest enam, kas sinust ette jõudnud röövleid needa või tunda vaimustust nende mehisuse ja leidlikkuse üle.

Hauakambrite otsimine ia rüüstamine muutus tõepoolest omapäraseks «kunstiks», mida põlvest põlve edasi anti. Egüptoloogidel on teada üks küla, mille elanikud tegelesid hauakambrite röövimisega vähemalt XIII sajandist alates ja alles XIX sajandi lõpul õnnestus neid viimaks teo pealt tabada!

Kõik sai alguse sellest, kui üks arheoloog märkas, et turult võib tihti leida matustest pärinevaid ainulaadseid statuette ja teisi hinnalisi esemeid, mis ilmselt olid ehtsad ning iidse ,päritoluga. Läks korda välja selgitada, et neid müüsid alati inimesed, kes nii või teisiti olid seotud ühe kohaliku elaniku, Abd al Rassuli suure perekonnaga.

Ent see ei saanud veel olla süütõendiks. Kui Abd al Rassulile esitati süüdistus, et ta on üles otsinud mõne salajase matusepaiga ja tasapisi röövib seda, siis ta loomulikult eitas kõike. Kõik küla elanikud astusid nagu üks mees tema kaitseks välja ja asi tuli summutada.

Arheoloogid, kellest olid saanud asjaarmastajad detektiivid, ei katkestanud kahtlase perekonna salajast jälitamist. Ent ikkagi ei läinud kuidagi korda osavaid röövleid paljastada. Tõde aitas välja selgirada Abd al Rassuli perekonnas äkitselt puhkenud tüli. üks sugulastest läks saagi jagamisel temaga tülli ja kättemaksuks tuli ülestunnistusega politseisse.

Selgus, et Abd al Rassuloli kuus aastat tagasi õnneliku juhuse tõttu kaljudes avastanud ülimalt ainulaadse salapeidupaiga: sinna olid juba kolmkümmend sajandit tagasi teiste, muistsete röövlite eest varjule peidetud nelikümmend vaaraode ja kuningliku suguvõsa liikmete muumiat!

Abd al Rassuli perekonnale rüppelangenud rikkus osutus nii suureks, et seda oli võimatu korraga ära tuua ja rahaks teha. Siis otsustati perekondlikul nõupidamisel kõike täielikus saladuses pidada. Ja kuue aasta kestel, kui aga tekkis vajadus raha järele, läksid need osavad mehed salajasse peidupaika, et valida välja mõned müügiks sobivad esemed - täpselt nii, nagu bisnesmeriid käivad pangas!

Ent hauakambrite kuld maksis kallist hinda.

Tõsi küll, käesoleval juhul, nagu Krassovski oli kindlaks teinud, oli röövlitel nähtavasti kasutada Hireni püramiidi plaan, kuigi nad ei teadnud kõige olulisemat: et see oli

tühi; muidu poleks nad lihtsalt hakanudki sinna tungima. Kuid olgu kuidas tahes, sellesse ohtlike lõksude labürinti tungimine oli üpris kardetav ettevõte, mida ma äärepealt oleksin omal nahal tunda saanud. . .

Nüüd tuli mul käikudehargnemiskohta tagasi pöörduda ja õige tee üles otsida. Ja seda ma ka tegin.

See, kes kordagi elus pole täielikus üksinduses roomanud mööda haudvaikseid maa-aluseid käike, kus valitseb pilkane pimedus, ei suuda ealeski õigesti kujutleda, milli-sed ärevad ja kummalised tunded nendes süngetes kohtades mõnikord inimese üle võimust võtavad.

Tihtipeale tuli liikuda neljakäpakil või päris kõhuli roomata. Taskulambi valgus vahel just nagu raiub tulesäde meid seintest välja, peegeldudes ülipeentel kristallidel,

eespool aga kaob kõik pilkasesse pimedusse. Varjud hüplevad su ümber ja põgenevad pimedusse. Nurkadest möödudes kombid kätega põrandat, et mitte püünisesse sattuda. Ja kogu aeg valdab sind tunne: sa oled üksi, su kohal lasub raske kalju. Nüüd kohe vajub see sulle selga, sa jääd praotaolisse lõksu kinni - kunas kord su luud-kondid leitakse! Siin pole ju enam kolmkümmend sajandit kostnud inimhääli. . .

Kui jõudsin. juba käigu hargnemiskohta tagasi, kostis eestpoolt kerget müra, justkui oleks kellegi jalg kivi veerema pannud. Jäin paigale ja kuulatasin. Kõik oli vaikne.

Edasi tuli minna mööda toda käiku, mis petlikult ülespoole suunaus. See viis välja trepi juurde, mis läks üsna järsult umbes kuus meetrit allapoole. Kaks trepiastet olid Krassovski plaanil ikka nendesamade hoiatavate punaste ristikestega märgitud. Õnneks olid viimase, Cockrofti ekspeditsiooni hoolikad liikmed ettenägelikult siia jätnud pika ja tugeva laua. Selle abil sain ma reetlikest astmetest üsna kergesti üle.

Trepp juhtis mu väikesesse, madala laega, täiesti tühja toakesse. Et sealt edasi pääseda, tuli nurgas kitsast lõhest läbi roomata. Krassovski sõnade järgi oli see samuti püünis: ettevaatamatu liigutuse puhul pidi kivimürakas alla langema ja püramiidi igavese vatikuse häirija surnuks pigistama. Ent Krassovski oli juba ise lõhe mõlemasse külge tugevad kiilud löönud ja selle ohutuks muutnud.

Tõsi ~üll, lõhe oli seetõttu veer kitsamaks muutunud ja ei olnud sugugi kerge ennast sealt läbi suruda. Tunne, mis mind roomamise ajal valdas, polnud kaugeltki meel-

div: kes teab, võib-olla on kiilud juba ammu pehkinud ja just sel hetkel purunevad kivi müraka raskuse all?

Ja jällegi, sattudes uuesti ajutiseks nende «nahka», meenusid mulle röövlid: nad ei võinud ju ometi nende surmatoova,te kivist lõugade vahele ronida, kui neil püünise saladus poleks varem teada olnud! Kuigi üldiselt võttes oli neil selliseks ettevõtmiseks kogemusi muidugi rohkem kui minul. Aga kuidas Krassovski seda julges?

Teisel pool lõhet ootas mind uuesti ees avar käik. Kui olin seda mööda kolm-neli meetrit edasi astunud, silmasin mustendavat auku, mis mulle keset põrandat vastu haigutas.

Süda võpatas rinnus. See oligi sissekäik, mille röövlid omal aja lolid hauakambrisse murdnud.

Seinast vaatas vastu konks, mille Krassovski oli kunagi sisse löönud: selle külge oli arheoloog kinnitanud nöörredeli ja selle abil hauakambrisse laskunud. Minul redelit polnud, oli vaid tugev sõlmiline köis. Sidusin köie ühe otsa konksu külge, teise lasksin pimedasse auku.

Latern kõikus mul kaelas, nii et igal pool ümberringi tantsisklesid varjud ega lasknud mul näha, kas põrand on veel kaugel. Seetõttu sattusin otse avatud sarkofaagi! Kui olin sealt välja roninud, tõstsin latema pea kohale ja vaatasin ringi.

Sarkofaag asus täpselt keset kambrit ja selle kõrval lebas maas graniidist kaas: kõik oli nii, nagu Krassovski esmakordselt oli näinud.

Seinu vaadeldes käisin aeglaselt läbi kogu kambri. See polnud sooja roosaka varjundiga Assuani graniit, vaid mingi muu - süngete, sügavat sametmusta värvi täp-pide ja haruidaste rohekaspruunide .soontega. Lambivalgus näis seda süngust veel eriti esile toovat ja alla kriipsutavat.

Meenutades, et Krassovski saatis selles kivist kaevus palju päevi mööda vabatahtliku vangina, käis mul tahtmatult judin üle selja, Lambist või tõrvikust, mida ta kasutas, oli lakke jäänud suur rasvane tahmalaik.

Mustad seinad, madal lagi pea kohal. Tundsin peaaegu füüsiliselt selle raskust,

kuigi olin siin viibinud vaid mõne minuti: Ja see täielik, absoluutne vaikus, millest kõrvad hakkasid helisema. . . Pole imestada, et õnnetu Krassovski pärast selles hauas elamist läks peast segaseks ja muutus ebausklikuks ning inimpelglikuks.

35

Et süngeid mõtteid eemale peletada, asusin uuesti tähelepanelikult seinu üle vaatama. Muidugi oli see tühi töö, sest Krassovski oli juba iga pisemagi .prao läbi uurinud.

Tema ainsateks leidudeks olid üks raidkiri seinal ja pilt sarkofaagi kaanel: šaakal üheksa põlvitava vangi kohal.,

Ent sellised kujutised on Egiptuse muistsetes hauakambrites tavwlised. Need olid justkui hoiatuseks röövlitele: ähvardasid .neid surnud vaarao kõikjale ulatuva kättemaksuga.

Muidugi polnud minulgi õnne rohkem kui Krassovskil. Ent ikkagi istusin sarkofaagi servale ja joonistasin ainsa seinasse raiutud kirja oma märkmikku. Ma ei tea isegi, miks, sest Krassovski oli seJle trükis avaldanud ja see oli kõikidele juba ammu tuntud. Arvatavasti vist küll ainult sellepärast, et tühjade kätega laagrisse tagasi minna tundus liiga alandavana.

Tõlkes kõlas raidkiri niimoodi:

«Mu, poeg, mu tasuja! Tõuse üles olematusest, oo kukutatu! . . . Ja sa saad jagu oma vaenlastest ning võidutsed kõige 'üle, mis nad sinu vastu ette võtavad. . .»

Ja oligi kõik. Enam polnud midagi vaadata. Vaarao Hiren'i kujutav ušebti puhkab ammu ühes Ermitaaži saalis, kui ma seda juba üliõpilasena nii palju kordi olin silmitsenud, kütkestatud tühja, pettematusega püramiidi mõistatusest. Nüüd olin ma otse selle püramiidi südamesse tunginud, oma silmaga näinud nii musti seinu kui tühja sarkofaagi, kuid mõistatuse lahendusele polnud ma sammugi lähemale jõudnud.

Aga saladuse lahendus pidi asuma kusagil siinsamas lähedal! Hiren ei võinud ju ometi oma tõelise hauakambri asupaigaks valida kohta kusagil Teebas või Ahetatonis ja võltsi ehitada silmapetteks siia, sadade kilomeetrite kaugusele. See oleks olnud täielik mõttetus. Ei, tema tõeline hauakamber pidi samuti peituma kusagil siinsetes kõrbetes, võib-oJla isegi päris lähedal. Ja seda on võimalik avastada nii, nagu ammuaega läbiuuritud Kuningate orus 1922. aastal leiti imekombel säilinud Tutanhamoni hauakamber. Egiptuse arheoloog Muhammed Goneim leidis ju ometi üsna hiljaaegu isegi terve püramiidi, mis palju sajandeid oli varjul olnud Kairo lähedal liiva all!

«Aga kui Hiren hukkus lahingus või mõnes õukondlikus veresaunas ja hauakambrit pole tal üldse olemaski?» turgatas mulJe pähe.

36

Ei, see oli vaevalt tõenäoline: vaaraosid maeti ikka pidulikult. Tema hauakamber pidi kusagil asuma!

Kuid siin, tühja sarkofaagi juures, polnud mul ilmseltenam midagi teha. Juba niigi hakkas see miljöö närvidele käima. Ma 'polnud hauakambris veel tundi aegagi viibinud, kuid juba hakkas mind vallutama arusaamatu rahutus. Tuleb siit ruttu välja ronida.

Tagasitee läks mul hoopis kiiremini ja ilma ühegi vahejuhtumita. Mulle näis ainult, nagu poleks laud, mida mööda ma enne olin trepi püünisastmeist üle pääsenud, enam endist viisi lebanud. Ent ma kihutasin selle rumala mõtte rutem kui muidu minema: kes võis täiesti tühja püramiidi kõrvalises käigus laua paigalt nihutada! Vaevalt et isegi šaakalid nii kaugele tungivad.

Aga kui ma jõudsin stoJli juurde, mille Krassovski oli sisse raiunud, viirastus mulle ikkagi, nagu oleks eespool kellegi vari vilksatanud... .

Jah, närvid olid mul ilmselt tembutama hakanud. Paljukest aega-' ma püramiidis üldse viibisin, aga juba hakkan igasuguseid viirastusi nägema. Puudus veel, et ma Krassovski ja vana Hanussi kurval eeskujul samuti ebausklikuks muutuksin! Kuigi ma, ausalt öelda, hakkasin õpetlast nüüd vist peaaegu mõistma. Sellises ümbruskonnas pole ime peast segaseks minna.

Viimase osa teekonnast mööda stolli läbisin ma sihilikult kiirustamata. Ent kõigest hoolimata - ma ei taha salgamisepattu hingele võtta - tundsin ilmset kergendust, kui nägin ees säravat päikesevalgust. Pugesin läbimurtud avast välja ja hingasin naudinguga sisse hõõguvalt kuuma, kuid see-eest nii puhast kõrbeõhku.

Lõunale jäin veidi hiljaks. Kuid õnneks viibis ka lõunasöök veidi, nii et etteheidete osaliseks sai kokk, mitte mina.

«Mis siis teiega lahti on, Hanussi?» imestasin ma. «Te olete ju alati nii täpne, kontrolli kas või kella.»

Vanamees laiutas käsi, kummardas ja ütles alandlikult:

«Käisin enne ärasõitu vana sõpra külastamas, ja havaaga. Palun vabandust. Enam seda ei juhtu, ja havaaga.»

Jälle tituleeris ta mind kangekaelselt «välismaiseks härraks»! On alles pagana vanamees!

Lõunasöögi juures määrasime kindlaks luuresõidu marsrtiudi ja salga koosseisu. Ei saanud läbi vaidlusteta. Autosse ei mahtunud üle kuue inimese. Otsustasin endaga peale teejuhi kaasa võtta Pavliku, meie kunstniku Kazimir

Petrovitši, Ženja Lavrovski ja Hanussi, et meil poleks tarvis toiduvalmistamisega aega raisata. Teised pidid meie tagasijõudmise ajaks leiud ära pakkima.

Võtsime kaasa ka elektrilise luure vahendid. Kuid Zina oli eelmisel päeval jala ära väänanud, ning kuna ees seisis raske ja väsitav sõit, siis otsustasin neiu koos Andrei Akkuratoviga baaslaagrisse jätta. Aparatuuriga tuleme ehk ise kuidagi toime: üks ekspeditsiooni kirjutamata seadustest kõlas nii, et igaüks pidi kaaslase eriala olulise-maid oskusi valdama ning võis teda vajaduse korral alati asendada.

Andrei suhtus minu otsusesse filosoofilise rahuga, kuna täpsust nõudev laboratoorne nokitsemistöö oli talle südamelähedane. Kuid Zinotška solvus ja kättemaksuks ei rääkinud minuga enam kogu õhtu; uhkes üksinduses istus ta jõekaldal.

V peatükk «MU POEG, MU TASUJA!»

Teele asusime.varakult, kui koit alles hahetas. Kuid turuplatsil istusid juba mustade kotjate melaiadega naised, jalge ees laiali lihtne kaup: juurvili, mangopuu viljade kimbud, pilliroost korvid, mille kaaned täpselt kordasid muistsete sõjakilpide kuju - nende kujutised on freskodel säilinud. Hall muinasaeg oli visa hingega ja andis end sellel vanal maal igal sammul tunda.

Seljataha jäid juurviljaaiad, siis küla ümber laiuv jäätmaa, kus siiski veel leidus mõningal määral taimestikku: kiduraid okaspõõsaid ja üksteisest tükk maad eemal kasvavaid metsikuid arbuuse, mis seest olid tühjad nagu pallid. Seejärel aga avardus meie ees tõeline kõrb, mille masendavalt üksluist lagendikku veelgi enam rõhutas kauguses ähmaselt mustendav madal Nuubia mäeahelik.

Meie kaks «Dodge'i» veeresid kärmelt mööda seda tasandikku, kus polnud ühtki

teed. Barhaane siin ei olnud ja tihkeks vajunud liiv kandis autosid väga hästi. Ainult tuul vilistas kõrvus, esialgu meeldivalt, jahedalt ning värskendavalt, kuid kiiresti tõusva päikese kiirtes muutus ta järk-järgult tulisemaks ega toonud enam mingit kergendust.

38

Teejuhiks võtsime ühe meie töölistest, elatanud beduiini nimega Aziz. Ta oli kogu kõrbe sadasid kilomeetreid ümberringi läbi sõitnud ja tundis siin iga kivikest.

Sõitsime juba kolmandat tundi, mäed aga taandusid üha meie ees ning jäid endiselt kaugeks ja ähmaseks. Kes teab, võib-olla oli just sinna mägedesse peidetud Hireni tõeline hauakamber. Tõenäoliselt tundis ta oma kodukanti väga hästi ja valis hauakambri jaoks võimalikult üksildase koha. .

Luuresõidu marsruuti kavandades oli mul siiski vaikne lootus sattuda selle hauakambri tundemärlddele. Muistne karavanitee,. mahajäetud kivimurrud, kaevu varemed paljugi mis võis tee selle juurde kätte juhatada. Lihtsalt leida mõned senitundmatud muistsed mälesfusmärgid seegi oleks juba suur saavutus. Ent hingesopis lootsin ma enamat.

Päike tõusis üha kõrgemale1a-mõnu kiirest sõidušt haihtus järjekindlalt. Nägu kõrvetas palav tuul ja valusalt torkisid tuhan'öed peenikesed liivaterad. Pea oli justkui tina täis valatud ja undas nagu telegraafipost lagedal väljal.

Esimese peatuse tegime väheldase kalj u juures, mis üksildaselt liiva,kõrbes seisis. Selliseid päikesekiirte toimel lõhenenud ja tuulest kantud liivaterakeste löökidest lugematute rõugearmidega kaetud kaljusia nimetatakse jäänukiteks. Kuna neid võib juba kaugelt näha, on nad muistsetest aegadest peale olnud kõrbes majakateks ja tavaliselt on kõik mööduvad karavanid nendele mälestuseks mingisuguse märgi jätnud.

Meil vedas. Juba esimesel sellisel kaljul läks meil korda avastada hieroglüüfe, mis inimese pikkusest veidi kõrgemal olid sisse raiutud. Nendest polnud sugugi kerge aru saada, kuna aeg, päike ja tuulolid kalju pinda tugevasti murendanud. Aga iga pisemgi muudatus annab neile piltkirja tingmärkidele ju hoopis teise tähenduse, .
Vaidlesime kolm tundi, kompisime näppudega piltkirja iga kõverikku ja uurisime kirja iga nurga all. Pavlik laskus isegi alla mööda nööri, mille me üle kalju tipu heitsime, ja püüdis rippudes kirjamärke paremini silmitseda. Lõpuks jõudsime omavahel kokkuleppele ja ma võisin m,ärkmikku kirjutada esimese dešifreeritud teksti:

«Isis ja Osiris, kaitske Taktiz-Amon'i, keda on sünnitanud Zekarer. raskel teekonnal kuninglike kaevanduste juurde. . .» .

39

Järelikult liikusime õigel teel: just siit möödus muistsel ajal rada kullakaevandustesse.

Siis võttis Kazimir Petrovitš, pärast seda kui kivi oli tolmust puhastatud, igast kirjareast ja kujundist jäljendi, vajutades vastu kivi erilise õhukese ja pehme paberi, mis oli pisut niisutatud. Kõva harjaga paberile kloppides võib raidkirjadest väga täpseid koopiaid saada. Sellised jäljendid - estambid - annavad paremini kui kõik fotod edasi mitte üksnes peenimaid detaile, vaid ka kivi faktuuri.

Umbes tunni aja pärast peatusime teise jäänukkalju juures. Ent kuidas me seda ka igast küljest ei vaadelnud, ei leidnud me seal mingit kirja peale vaevalt märgatava,

lapselikult algelise joonistuse, mis kujutas ülestõstetud londiga elevanti. Näis, et see polegi üldse pilt, vaid lihtsalt tuule eriskummalise töö jälg.

«Kust võis elevant kõrbesse sattuda?» hüüdis ägedalt Zenja Lavrovski.

Jah, neid liivalagendikke vaadates oli raske kujutleda, et siinsed nukrad paigad polnud üldsegi mitte alati olnud kõrb. Kunagi haljendas ka siin rohi, voolasid lõbusad ojad, sahistasid lehti põõsad, mille vahel käisid ringi elevandid, jõehobud ja kaelkirjakud. Ent just need primitiivsed pildid kaljudel, mis ilmselt on natuurist joonistatud, tunnistavad, kuidas kliima on sajandite jooksul muutunud.

Tegime pildist estambi, et kodus lõpuni vaielda. Kalju juurde polnud mõtet kauemaks jääda: päev lähenes juba õhtule ja meil oli vaja teekonda jätkata.

Ööbima jäime samuti üsna suure üksiku kalju juurde, mille kaheks lõhenenud hari meenutas varisenud kindlusetorni. Ent me ei jõudnud seda isegi pealiskaudselt üle vaadata, nii kiiresti langes maa peale hämarik. Ülevaatuse lükkasime hommikuni edasi.

Välipriimused lõid bassihäälega sumisema, kutsuvalt kõlksusid alumiiniumist lusikad ja. kausid ning siis tundsime äkki kõik, kui põhjalikult väsinud ja näljased me lõpuks olime. Kõigil hõõgus nägu tuulest, hammaste vahel krigises liiv, mis tungis igale poole, päikesehelgist väsinud silmade ees tantsisid vikerkaarevärvilised rõngad,

Pärast õhtusööki sirutasin end naudinguga välja välivoodil, mis oli üles seatud kalju juurde lageda tähistaeva alla. Vihma ei mäletatud siin juba enam aastat nelikümmend, päike aga ei sega, sest koidikul tuleb niikuinii üles tõusta.

40

Laager uinus ruttu ja ma jäin üksi öö, tähtede ning oma mõtetega.

Ma ei oska öelda, kui väga mulle meeldisid need ööbimised kõrbes lahtise taeva all. Kuigi kaaslased magasid siinsamas kõrval, muutus metsikute, ürgsete kõrbelagen-dike tühjus, mis meid neil tundidel igast küljest ümbritses, lausa füüsiliselt tajutavaks. Ei seinad, uksed ega lagi eraIda sind ööst ja heleda d tähed üleval pea kohal rõhutavad veelgi rohkem maailma lõpmatust.

Kui tore tundus olla tähtedega omavahel! Mõtted tõttasid selgelt läbi aju, üks sikutas enda järel teist, nad põrkasid omavahel kokku, läksid vaidlema, et siis järsku hajuda ja muutuda ähmasteks katkendlikeks unenägudeks ning seejärel täielikuks sügavaks uneks, nüüd juba ilma igasuguste nägemusteta.

Hommikul meil jälle vedas. Tund-poolteist pärast töö algust, kui ma just selle kalju tippu uurisin, mille kõrval me olime ööbinud, kuulsin äkki Pavliku hüüdeid, kes töö-tas läheduses teise kalju juures. Ta viipas mulle kutsuvait käega.

Tõttasin tema juurde. «Mis sa leidsid?»

Vastuse asemel kükitas ta maha- ja puudutas sõrmega ettevaatlikult kivitükki, mis liiva seest välja paistis. Kummardusin lähemale ja mõistsin pikemata, et see polnud lihtne kivi, nagu mulle algul näis, vaid tükk inimkätega töödeldud kiviplaadist. Pragude hulgast paistis mingisugune joonis.

Hakkasime liiva laiali kühveldama ja pool tundi hiljem lebas juba kogu plaat puhtana meie ees maas. Servad olid sellel konarlikud ja alt oli nähtavasti suur tükk maha löödud.

Põlvili maas, ümbritsetuct kõikidest kaastöölistest, kes olid siia kokku jooksnud, asusin ma kiirustades raidkirja dešifreerima.

Eelkõige torkas silma ümmargune ketas, mille juurest läksid kiired kaugele laiali. Kiired lõppesid väikeste avatud käelabadega! Kahtlemata oli see päike. Täpselt samuti oli seda kujutatud mõnel Ehnatoni ajast pärineval freskol: jumal Aton, kes oma elustavaid käsi maailma kohale sirutab. Milline õnnelik leid!

«Vaadake, keegi on püüdnud neid kiiri maha raiuda,» sosistas kunstnik mu kõrva juures.

41

Jah, paljudes kohtades oli näha selgeid kivimeisli või mõne muu terava tööriista jälgi, nähtavasti oli sellega püütud kivilt kirja maha raiuda.

«Istuv naine» . . . Nii . . . «Mu poeg» . . . Vaarao nimi kartušis oli ilmselt teisega asendatud! Jällegi naine, see aga on põldvuti poeg. . . Kõblas - see tähendab ühendit «mr». Seejärel öökull. . .

Zenja aga ulatas mulle juba märkmikulehe oma tõlkega:

«Mu poeg, mu tasuja Ramses-Usermar, elagu *ta* igavesti. Ma säran armastusest sinu vastu. Minu käed kaitsevad su ihuliikmeid su elu hoides... Ma laotan su võimu *(ja)* õudust sinu ees kõikidele maadele, hirmu su ees taeva tugisammaste piirini.» .

«Mu poeg, mu tasuja. . .» Kus olin *ma* alles üsna hiljuti täpselt' sellist väljendust kohanud? Ent kõigepealt tuli lõpuni lugeda. . .

Raidkirjast allpoololi kujutatud palves kummardunud inimene, selle all oli teine kiri. Viimase hieroglüüfid erinesid veidi ülemistest, nagu oleks neid teine käsi sisse raiunud.

«Püstitanud, kuhu käskis suur valitseja, eluandja Ramses-Usermar, elu, tervis, jõud, kuninga saadik, hõbeda ja kulla fiskuse juhataja, kes toob ohvrit jumalatele, too, kellele *ta* usaldab kõik oma kavatsused, kõikide raamatuhoidjate ülem Elu Majas, Bakenamati poja Harus, teel mägedesse, seal kus. . .»

Plaadi alumine osa oli ära löödud.

Viisime plaadi laagrisse, istusime lõuendist päikesevarju alla selle ümber nagu mõned ebajumalakummardajad ja hakkasime arutama, mida võiks tähendada see tähelepanuväärne leid.

Ramsese nimi oli mõlemasse raidkirja ilmselt hiljem lisatud. Kuid kelle nimi oli kartušis enne, nimi, mis terava meisliga nii hoolikalt oli maha raiutud? Teisest küljest aga, päikesejumala kujutise järgi otsustades, ei saanud kivIplaat olla püstitatud enne Ehnatoni valitsemisaega. Tähendab, see kuulub just sellesse ajajärku, mis mind praegu kõige rohkem huvitab. Aga kui käsu selle püstitamiseks andis. . .

Lehitsesin palavikulise kiirusega oma märkmikku. Jah, *ma* ei eksinud: «Mu poeg, mu tasuja...» - täpselt nii algas ka raidkiri, mille ma olin Hireni hauakambrist maha joonistanud!

42

Kas kartušilt mahakraabitud vaarao nimi oli tõesti Hiren?!

«Stopp,» talitsesin ma ennast. «Seda tuleb enne veel tõestada. Võib-olla on see mõne traditsioonilise kõnekäänu täiesti juhuslik kordamine ja ei midagi rohkem.»

«Aga kes siis sel juhul Hireni poole pöördub? «Mu poeg, mu tasuja?» Kas õnnis Ehnaton või?» küsis Pavlik.

«Ei, see on vist küll juba üleliia vaba tõlgendus,» puhkesin ma naerma.

«Meile tundmatu vaarao poole, kelles me esialgu vaid kahtlustame Hiren'i, pöördub muidugi tema kaitsja, jumal Aton ise,» ütles Zenja Lavrovski. «Aga kui plaat on tõepoolest Hireni käsul paigaldatud, on ka selline tõend väga tähtis. See tõendaks, et Hiren püüdis Ehnatoni reforme jätkata ja tema arvates teotatud jumal Aton'i jälle ausse tõsta ning tema eest kätte tasuda.»

«Kuid see kõik vajabveel tõestamist,» lisasin ma tõustes, «nii *et* tuleb otsida, ikka edasi otsida! Ehk leiame üles kas või kivi äramurdunud tüki.»

Leiust innustatuna töötasime nüüd nii hoolikalt, et näis, nagu oleksime valmis kas või kogu liiva kõrbes oma sõrmedega läbi sõeluma.

Katsusime rakendada elektrilise luure meetodit. See annab häid tulemusi vanade kraavide, haudade või lihtsalt aukude otsimisel muistsetes asulapaikades isegi siis, kui

need on juba ammu kinni varisenud ja silmale täiesti märkamatud. Meetod on iseenesest küllaltki lihtne: teatavates kohtades kaevatakse terasvarrastest elektroodid *maa* sisse ja lastakse nendest vool läbi. Takistuse suhtelise muutumise järgi erinevates kohtades võib otsustada, kas *maa* sees pole mingisuguseid arheoloogilisi mälestisi.

Tõsi küll, asja teevad mõningal määral keerukamaks looduslikud häired, mida kutsub esile pinnase üksikute kihtide geoloogiline struktuur. Peab omama teatavat oskust ja kogemusi, et mõõteriistade näitudes õigesti orienteeruda.

Seepärast jändasime mõõtmistega küllaltki kaua - Zinotška puudumine andis end ikkagi tunda. Ent lõppude lõpuks õnnestus meil siiski avastada üks auk, mis oli ääreni liiva täis tuisanud.

Kaevasime augu lahti, kuid see osutus mahajäetud kaevikuks Mahdi ülestõusu ajast. Augu põhjas vedelesid mõned inglise vintpüssi padrunite roheliseks muutunud kestad.

.

43

Liikusime piki eelmäestikku edasi. Tõusime koidikul, einetasime kähku ja asusime siis teele, peatudes iga vastujuhtuva kalju juures. Iga kalju vaatasime hoolikalt üle, kuid meil ei õnnestunud enam midagi eriti märkimisväärset avastada. Leidsime vaid kaks raidkirja kõigepaikse Ramses II ajast, see tähendab perioodist, mis oli hilisem kui Hireni ajastu, ning veel jaanalinnu kujutise, mis nähtavasti oli tehtud umbes kuus tuhat aastat tagasi.

Töötada oli võimalik ainult hommikutundidel ja õhtu eel, kui palavus veidi järele andis. Päeval lamasime higist nõretades päikesevarju all ja ootasime piineldes õhtut. Öösiti aga oli nii külm, et mõnikord tuli teine villane vaip peale võtta.

Töö oli väga üksluine, ja kui olime harjuda jõudnud, tegime seda juba mingi sissejuurdunud automaatsusega. Eriti märgatavaks muutus see õhtuti, kui igaüks aega viitmata ja ilma liigse jututa alustas rangelt kindlaksmääratud korras oma osa tööst laagri üleslöömise!. Kõigepealt tuli autost veenõud välja võtta ja liiva sisse kaevata; seejärel veel päevavalgel kõik laternad üle vaadata ja petrooleumiga täita. Ja lõpuks asusid kõik endale aset valmistama, sel ajal kui Hanussi õhtueine jaoks, mille lähenemist kuulutasid priimused oma piduliku undamisega, liivale puldanist «laudlina» laiali laotas. Pärast õhtueinet algas sõltuvalt igaühe harjumustest teatav ebakõla meie tegevuses. Mina ja kunstnik heitsime kohe puhkama, mõnikord raamat käes ja latern lähemale nihutatud. Teised jäid veel istuma ümber puldani, mis meil «ümmargust lauda» asendas, ja ajasid juttu, kõige sagedamini sellest, kui ilus on meie vene talv ja kui tore oleks praegu supsata'da kusagil metsas Opalihha jaama lähedal. .. Siis aga istus Zenja Lavrovski, kes hommikuti kaua magada armastas, valgusele lähemale ja hakkas ette habet ajama, et hommikul poleks vaja selle peale aega kulutada ja saaks viisteistkümmend minutit kauem asemel mõnuleda. Seejuures kukkus klaasitükk, mis meil peeglit

asendas, tal ikka ja jälle käest ning ta tuhnis seda otsides kaua aega liiva sees ringi ja kirus.

Hommikul aga panime laagri samasuguses rangelt kindlaksmääratud korras kiiresti kokku, istusime autosse ja liikusime edasi; tuline liiv pühkis juba mõne tunni pärast meie j äljed kinni.

Ent varsti sai see rännuelu rütmiline kulg rikutud. . .

VI pea t ü k k KOHTUMINE KÕRBES

Tollel päeval, mis samuti ei toonud kaasa mingisuguseid avastusi, peatusime ööbimiseks veidi varem, kui päike seisis veel üsna kõrgel. Põhjus oli küllaltki proosaline, kuid täiesti vältimatu: kõrbes ringi kolades olime kõik parajal määral karvadesse kasvanud ja üldist juukselõikust ei saanud enam edasi lükata. Lähima juuksuri juurde oli oma kolmsada kilomeetrit, kuid meil oli juukselõikamismasin kaasas ja otsustasime nüüd iseteenindamise abiks võtta.

Nimetamisväärseid juuksurikogemusi polnud kellelgi meist, nii et «üldine vastastikuse pügamise seanss», nagu Zenja sellele nimeks pani, kulges küllaltki lõbusalt seda muidugi pealtvaatajaile. Ent niipea kui mõni pealtvaatajaist osutus järjekordseks ohvriks, kadus tal naeratus kiiresti näolt ja asendus üsna ühemõttetise valugrimassiga. Aga teisi lõbustas see veelgi enam.

Olime kõik sellest vaatemängust kaasa kistud ja mina, valmistudes vaatajate ridadest järjekordse ohvrina piinapingile asuma, olin parajasti selleks hingeliselt keskendumas ega märganud seepärast esimesel hetkel, et meie teejuht püüab lõbutseva publiku selja taga kikivarvule tõus tes mulle. märku anda. Trügisin tema juurde.

«Külalisi on oodata, *ja ustaaz1,»* ütles ta mulle vaikselt.

«Kust?»

«Sealt tuleb auto, väga kiiresti tuleb.» Aziz osutas sõrmega kuhugi kagupoolsesse kanti.

Läksime koos temaga veidi eemale ja ma vaatasin tähelepanelikult kaugusesse, kuid ei märganud midagi ning heitsin küsiva pilgu tema poole.

«Auto tuleb, niisama väike, kui meie oma,» kordas ta. «Varsti on siin.»

Kes võiks tulla sealt, otse nende tühjade ja metsikute eelmägede sügavusest? Mingit teed Punase mere kaldale siitkaudu mInu teada ei läinud. Ent ma olin harjunud meie Azizi hämmastavalt teravat nägemist usaldama.

Juukselõikusele tuli kiiremaskorras lõpp teha. Varsti kostis vaikset mootorimürinat. Meie laagri juurde sööstis uljalt tolmust üleni hall,

.1 Ust a a z ,õpetaja, professor *(araabia k.).*

ülestõstetud katkise päikesevarjuga «Dodge» ja pidurdas järsult. Auto sisemusest kostis selgesti ingliskeelset vandumist, siis avanes uks ja meie ette ilmus äralöödud laupa hõõrudes Lesley Woodstock. Käes oli tal korgist troopikakiiver, mida ta kohe tervituseks viibutas.

Mind ta isegi kaisutas ja patsutas mitu korda seljale nagu vana tuttavat; seejuures taipasin ma tugevast lõhnast, et ta täna oli juba küllalt joonud ja õhtueine ajal ei tohi talle enam mingisuguseid pudeleid näidata.

«Kuigi te ära kõrbesse läksite, otsisime teid siiski üles,» ütles Woodstock mänglevalt ja ähvardas mind sõrmega. «Maailm on kitsas, kallis kolleeg, maailm on kitsas!»

«Te ütlete seda nii, nagu oleksime end teie eest peitnud,» sõnasin ma naerdes. «Kuid teil oli ju väga hästi teada, et me kavatsesime kaevamised külas lõpetada ja luurele sõita. Nii et meid oli kerge leida, kui teil selline soov tekkis.»

«Oo, ärge mõtelge, palun, et me teid siin neetud kõrbes jälitame,» katkestas ta mind. «Meie teeme samuti väikselt luuret. . .»

«Kuid te olete nähtavasti meist kaugemale jõudnud. Kas pöördute juba tagasi?»

Arvatavasti polnud just väga viisakas pikemata selliseid pealetükkivaid küsimusi

esitada, kuid ma ei suutnud end tagasi hoida. Seda inimest nähes tärkas minus jälle mingi seletamatu ärevus. Ja ma tahtsin väga teada saada, mida nad seal mägedes otsisid.

Ent ta ei rutanud nimme mulle vastamil ja laskis mu küsimuse meelega kõrvust mööda libiseda. Woodstock astus kõrvale, pöördus ümber - ja ma juba. ootasin" et tema selja tagant ilmub nagu eelminegi kord nähtavale pikakasvuline sõnaaher Afanasopulo.

Ent seekord kerkis minu ette väike tüse mees lühikeste oranžide pükstega, kirju särk pükste peal. Tema heasüdamlik sõõrjas nägu oli kaetud jämedate, higipiiskadega.

«Lubage teile veel üht kolleegi esitleda,» ütles W oodstock viisakalt. «Professor Meraux Inimese Muuseumist Pariisis.»

Prantslane haaras minu käe, surus ja raputas seda kaua ning rääkis ise seejuures: «Väga rõõmustav. . . vene kolleeg... Palun vabandust, neetud palavus... Ja neetud tüsedus samuti... Mis seal

parata, armastan prantsuse kööki. .. Ja idamaist samuti. . .»

Lõpuks laskis ta mu käe lahti;'tõmbas taskust rätiku ja asus purpurpunast nägu kuivatama.

«Küll mul aga veab veidrikkudega!» mõtlesin ma ja nähtavasti tahtmatult reetsin oma mõtted, kui kohe küsisin:

«Ja härra Afanasopulo on ka teiega kaasas?»

«Ei, papi Afanasopulo ei armasta eksootilisi lustisõite,» puhkes Woodstock naerma. «Tema jäi koju. Need oleme meie, teaduse kangelased ja märtrid, kes paigal ei suuda püsida. Kuid ta palus mind teile edasi anda tuhat parimat soovi..»

Tema taevassinised väikesed silmad jäid kogu ajaks tõsiseks, isegi kurvaks, ja ma ei suutnud kuidagi taibata, kas ta irvitab minu üle või on tal lihtsalt kombeks nii rääkida.

Otsustades esialgu enam mitte millegi üle pärida. palusin külalised- meiega koos õhtueinet võtma ning vabandasin juba ette, et me ei saa neid võõrustada nagu kord ja kohus.

«Meil on kõik lihtne, nagu väliolukorras kunagi. Ja pealegi kehtib kahjuks «kuiv seadus».»

«Kiiduväärt, kiiduväärt! Teie olete suuremad puritaanid kui meie, inglased,» ütles Woodstock ja muIle silma pilgutades tõmbas taskust lapiku hõbedast välipudeli. «Teid ma ei sunni: saan aru, et ekspeditsiooni ülem peab eeskujuks olema. Professor kurdab neerude üle. Kuid minul, igavesel ränduril ja teaduse märtril, on loodetavasti lubatud?»

Kehitasin õlgu ega vastanud midagi. Woodstock ei mõelnudki minu luba oodata. Võtnud idarnaiselt enda alla kõverdatud jalgadel istet otse liival puldanist laudlina juures, rüüpas ta juba oma.välipudelist esimese priske lonksu, pea kuklas. Nähtavasti tuli temaga leppida, nii nagu ta oli.

Toitu ta jälle peaaegu ei puudutanudki, rüüpas aina oma pudelist ja jõi tass tassi järel kohvi. Professor Meraux sõi salatit, kuid õhtusöögist loobus, patsutades paljutähenda-vaIt oma ümmargust kõhukest. Nähtavasti oli nüüd saabunud aeg vastastikusteks järelepärimisteks.

Esitasin professorile küsimusi ja ta vastas neile meeleldi. Rääkis, et tema grupp töötab kaevamistel Akši lähedal, seeasub ülesvoolu, teise kärestiku juures. Raha on

neile vähevõitu kasutada antud, nii et tuli Argentiina arheoloogidega ühineda ja koos

kaevata.

«Oh issand, isegi argentiinlased on nüüd egüptoloogiaga tegelema hakanud!» torkas Woodstock pilkavalt vahele ja võttis oma pudelist uue lonksu.

«Peamiseks uurimisobjektiks,» jätkas professor Meraux, heites talle viltuse pilgu, «on Ramses Teise poolt ehitatua väike tempel. Selle seinal on säilinud huvitav reljeef, mis kujutab kaht aafriklasest sõjavangi vaarao ees, ja raidkirjad - teate, küllaltki täielik loetelu hõimudest, keda. Ramsese sõjamehed olid alla heitnud.»

«See tempel on vist plaanis uude kohta üle viia?» tundis Pavlik huvi.

«Jah. Meie just valmistamegi vastavat dokumentatsiooni ette. Kuid, issand hoidku, kui igav see on!»

«Aga kas teil kõrbest õnnestus midagi huvitavat leida?» küsisin mina.

Prantslane kehitas õlgu:

«Ah, see sõit oli lihtsalt uudishimu rahuldamiseks. Mul oli juba ammu soovoma silmaga näha neid kohti, kus kunagi liikusid karavanid kullaga suure Ramsese jaoks. Siitkaudu viis ju tee kaevanduste juurde, eks ole nii? Ja tänu monsieur Woodstocki armastusväärsusele avanes mulle nüüd selline võimalus!» Ta kummardas viisakalt pea oma kaaslase poole, kuid lisas samas mitte ilma meelekibeduseta: «Ainult me kihutasime mööda kõrbet lausa kosmilise kiirusega, nii et ma ei jõudnud isegi ühtki muinasmälestist märgata.»

Woodstock naeris ja küsis minult: «Teil aga, ma loodan, vedas paremini?»

«Üht-teist leidsime.»

Palusin Pavlikut, et ta tooks mapi kaljudelt kopeeritud raidkirjade estampide ja joonistustega. Prantslane silmitses meid huviga. Woodstock heitis aeg-ajalt üle tema õla mõne loiu pilgu.

Istusin neile lähemale ja andsin iga joonise kohta seletusi. Äkki aga küsis Woodstock minult tasakesi:

«Noh, aga kas teil Hireni hauakambrit ei õnnestunud üles leida?»

Vaatasin talle otsa ja kehitasin õlgu. Ent ta vaatas mulle endist viisi uurivalt silma, ise veidi pilkavalt muiates. Tundsin end tema pilgu all ebamugavalt: ta justkui ei usaldanud minq, tundus, nagu oleks ta mulle omistanud.

mingisuguseid salapäraseid, kurikavalaid kavatsusi. See hakkas mind vihale ajama ja ma vastasin talle võib-olla veidi teravalt:

«Ei. Aga kas teie siis just selleks ristletegi kosmilise kiirusega mööda kõrbet, et hauakambrit üles leida?»

«Hireni hauakamber on küllaltki magus suutäis, mille pärast tasub minna isegi põrgutulle, kuid riidu ei maksa selle pärast küll minna,» ütles ta ja hakkas jälle naerma. Siis aga tõusis püsti ja lisas ootamatult: «Oks hetk, ma toon kohe midagi»

Kergelt taarudes läks ta oma auto juurde, soris seal kaua aega ja kirus autojuhti, siis tuli meie juurde tagasi, ühes käes viskipudel, teises bandžo.

«Võtame õige ühe käraka, kolleeg,» ütles ta, laskudes raskelt minu kõrvale liivale. «Noh, kas või selle kavalpea Hireni hingeõndsuse ja tolle õnneliku hauakaevaja terviseks, kes tema haua lõpuks üles leiab! Kas ei taha?»

«Ma ütlesin juba: «kuivast seadusest» peetakse meie ekspeditsioonis rangelt kinni.»

Meraux tõusis kiirustades üles ja jättis jumalaga.

«Hommikul me ju näeme veel teineteist,» ütlesin ma talle, kuid ei püüdnud külalisi tagasi hoida.

Niigi olime kauaks istuma jäänud, homme ei tahtnud ma aga minutitki tööajast

kaotada. Tuli ju varsti külasse tagasi pöörduda, siis aga suvise palavuse perioodiks ära Moskvasse sõita, Aga mida väärtuslikku me olime leidnud?

Kui ma Woodstockile käe ulatasin, haaras ta mul järsku käsivarrest kinni ja tõmbas mind kõrvale. Astusime kümmekond sammu laagrist eemale. Siin vaatas ta enne ringi ja ütles äkki mulle vaikselt:

«Hakkame õige koos töötama, mis?»

«Mida te selle all mõtlete?»

«Otsime koos seda neetud hauakambrit. . . Pooleks.»

Kehitasin õlgu ja tahtsin uuesti seletada, et Hireni hauakambri otsimine ei kuulu üldse meie tööde kinnitatud plaani, kuid ta katkestas kannatamatult minu jutu:

«Ärge mind siis ometi nii juhmiks pidage! Tean väga hästi, et teid huvitab just Hireni hauakamber. Kõik muu on vaid jälgede segamiseks. . .»

«Kui te tõepoolest niiviisi mõtlete,..» alustasin ma. Kuid Woodstock haaras mul jälle kõvasti käest kinni ega lasknud lõpetada. .

«Oma osana panen ma mängu huvitavad dokumendid, mis mu isa Tel el Amaroas leidis,» sosistas ta, lämmatades mind viinahõnguga. «Teeme kõik vaikselt ära, riisume pealt kuldse koore, ja alles seejärel hakkame kuulsust jagama. Kuigi,» lisas ta valjusti irvitades, «kuulsuse loovutan ma täielikult teile.» .

Seda kõike rääkis ta nii lihtsalt ja asjalikult, et ma esimesel hetkel ei taibanud, mida niisugusele koletule ettepanekule vastata.

«Kuidas, kas teete mulle ettepaneku seni veel avastamata Hireni hauakamber tühjaks röövida?!» pahvatasin ma lõpuks.

Tema tähtede valgusel valendav nägu väändus viltu, justkui oleks ta saanud kõrvakiilu.

«Teiega on raske rääkida, te olete väga jäme,» ütles ta. «Teen teile lihtsalt ettepaneku säilitada kõige hinnalisemad esemed Ameerika ja Euroopa muuseumide jaoks. Meil on laialdasi sidemeid, nii et te ei pruugi karta, kõik korraldatakse täiesti ametlikult. Võib ka leiud erakogudesse müüa. Kunsti vastu tunnevad praegu huvi väga rikkad ja võimsad inimesed. Nad maksavad head hinda...»

«Kes nimelt,. kas needsamad «metseenid», kes muuseumidest varastatud Goya ja Raffaeli maale kokku ostavad?»

Kuid ta jätkas, nagu poleks üldse kuulnudki, justkui oleks paugupealt täiesti kurdiks jäänud:

«Aga egiptlased võtavad meil kõik käest ära ja piirduvad ainult tänuavaldusega, olgugi see kirjalik ja veläänpaberil.»

Mul tekkis sel hetkel vastupandamatu tung teda lüüa ja ma suutsin end vaid suure vaevaga tagasi hoida.

«Kuidas te mõtlete neid varastatud väärtesemeid maalt välja viia? Kas savikamakasse peidetult, nagu teie röövlitest kolleegid tegid Nofretete büstiga?»

«Noh, võib ka mõne teravmeelsema võtte välja mõelda.» Ta hoidis mul ikka veel käsivarrest kinni.

«Käige põrgu, enne kui ma pole teid veel Egiptuse võimudele välja andnud!» käratasin ma südametäiega ja kiskusin end tema sõrmede klambrist lahti. «Kah mul kolleeg! Nüüd ma näen, mis sorti arheoloog te olete. Röövlid, kes Nofretete büsti varastasid, -:- need on teie «kolleegid». Kas teil pole häbi oma isa mälestuse pärast? Või oli tema see, kes teile haudade röövimises esimesed õppetunnid

andis! Mis asja te enne pomisesite dokumentidest, mida ta teaduse eest varjas?»

Näis ,et nüüd tahtis tema mind lüüa, oleks nagu juba isegi kätt tõstnud. Kuid heitis vaid hambaid krigistades käega; vandus kurjait, pöördus siis järsult ümber ja sammus kiiresti oma auto poole.

Ma ei jõudnud veel laagrisse tagasi, kui külaliste auto mürisema hakkas ja minema sööstis. Kuid kaugele see ei sõitnud, sest kuhu saidki nad pilkases pimeduses kihutada!

Sõitnud meie laagrist umbes pool kilomeetrit eemale, nagu hääle järgi võis otsustada, jäid külalised nähtavasti samuti ööbima. Mulle oleks rohkem meeldinud, kui nad oleksid end kaugemale koristanud.

Pavlik küsis minult murelikult:

«Mis asja te seal kisasite?».,

Kuid ma lõin ainult käega ja heitsin ruttu magama, kuigi teadsin, et ega ma uinuda nii pea ei saa.

Viha lämmatas mind ja mõtted keerlesid peas nagu karussell. Kelleks ta mind õige pidas, see närukael? Kolleeg! Ja mina olin arvamisel, et selliseid tüüpe enam ei leidu. Kuid kas siiski polnud sam;lsugused «haritud röövlid» ka need teatavad arheoloogid, kes Nofretete büsti häbitult ära varastasid. Ega see juhtum mulle Woodstockiga rääkides asjata meelde tulnud.

Vaarao Ehnatoni naise, kuninganna Nofretete skulptuurportreed, mis hämmastava meisterlikkusega on pruunist lubjakivist välja raiutud, peetak'se õigustatult üheks suurimaks kunstiteoseks maailmas. See on tõeppolest kaunis: väikest peakest, mis kuningliku krooni raskuse all on kergelt taha kallutatud, kannab lillevarrena peen kaunijooneline kael. Nõoilme on mõtlik, nina peen ja sirge, pikergused silmad peente kulmude all täis varjatud nukrust.

Skulptuur on voolitud nii loomutruult, et tekib tunne .nagu poleks su ees kivi~ vaid elav inimnägu, mis nõiduseväel on äkki igaveseks kivinenud.

See leiti täiesti juhusliKult kaevamistel Tel el Amarnas, kaua aega tagasi purustatud ja liiva sisse tuisanud Ahetatoni asukohas. Kehtestatud korra kohaselt toimub ükskõik millise välismaise ekspeditsiooni töö lõpul alati nõnda nimetatud partaaž: valitsuse ametnikud kontrollivad leide, mida arheoloogid kavatsevad oma muuseumidesse kaasa viia. Loomulik, et kõige haruldasemad ja hinnalisemad

leiud peavad jääma Egiptusesse, Kuna need õiguse järgi kuuluvad temale.

Ent need arheotoogid, kes Nofretete büsti leidsid, käitusid nagu tavalised röövlid. Nad mätsisid kuju saviga üle ja peitsid ülevaatust tegevate ametnike eest ära. Pärast aga ilmus muistse kunsti unikaalne teos kogu oma ilus äkki välja ühes Euroopa muuseumis. Tekkis ülemaailmne skandaal.

Mina aga olin mõelnud, et see häbiväärne lugu oli harukordne, kisendav juhus. Muidugi, tööliste hulgas, kes aasta aasta järel kaevamistel tööd leiavad ja enamikus on peaaegu harimatud, esineb siiamaani neid, kes ei ütle ära mõne leitud väärtusliku eseme varjamisest, et seda hiljem rikkale turistile edasi müüa. Võib-olla on ehk isegi üksikuid osavaid kelme, kes muistsete haudade rüüstamise on oma elukutseks teinud, nagu too kurikuulus Abd el Rassuli perekond. Kirg kerge teenistuse järele on visa püsima. Ent ikkagi oli mulle ootamatuseks, et sellise häbiväärse tööga võivad tegelda ka inimesed, kes esinevad õpetlase sildi all ja varjavad oma tegusid kuulsate ülikoolide diplomitega.

Nüüd kerkis kogu see «ekspeditsioon», mis juba algusest peale mulle kahtlane näis, oma tõelises valguses minu vaimusilma ette. Vurrudega «papi Afanasopulo», nagu Woodstock teda hellalt nimetas, oli nähtavasti lihtsalt selle kamba juht ja tõenäoliselt

ka finantseerija. Woodstock ise aga omamoodi «teaduslik konsultant».

Nendelt võis kõike oodata. Kui me varem rüüstatud kaImeid leides ikkagi lootsime, et erialase arheoloogilise ettevalmistuseta röövlid võisid sinna maha jätta mõningaid esemeid, mis nende arvates erilist väärtust ei omanud, siis nüüd, Woodstocki-taolise lurjuse «teaduslikul juhendamisel», on muidugi kõik täiesti paljaks riisutud. Tema määrab eksimatult kindlaks iga leitud eseme väärtuse; ega Euroopa suurimad arheoloogid, nende hulgas ka tema isa, pole teda asjata hoolikalt õpetanud. Ainult nad muidugi ei teadnud, kui alatutel eesmärkidel ta omandatud teadmisi edaspidi kasutab.

Eemalt, sealtpoolt, kus ootamatute külaliste auto oli ööbimiseks peatuQud, kandis tasane tuul kohaJe bandžo tininat. Nähtavasti polnud Woodstockil samuti und. Küllap saab nüüd häda näha vaene professor Meraux, kes oli end sidunud sellise teekaaslasega!

Aga võib-olla kuulus temagi nende kampa?

Hakkan nähtavasti kõiki ja kõike kahtlustama. Ent see neetud Woodstock mainis ju ometi mingisuguseid salapäraseid dokumente Hireni kohta, mis tema isa olevat leid-nud kaevamistel Tel el Amarnas.

Kõval asemel küljelt küljele pööreldes ja tahtmatultkaugeid bandžohelisid kuulates püüdsin meelde tuletada, mida kadunud professor Woodstock oma aruannetes Hireni kohta oli kirjutanud. Paistis, et mitte midagi uut ja tähelepanuväärset. Kahju, et tema teoseid pole käepärast ja **ei** saa neid otsekohe läbi lehitseda ning asja kontrollida. Väga võimalik, et pärast tema surma sai teadusliku arhiivi oma valdusesse see lurjus, kes nüüd üpris omapäraselt jätkab isa uurimistegevust.

Äkki võtsid mu mõtted hoopis teise suuna.

Kui see teadusliku diplomiga röövel otsustas mulle nii küünilise. avameelsusega sedavõrd alatu ettepaneku teha, siis ta järelikult kardab, et ma võin Hireni hauakambri enne teda üles leida! Muidu oleks ta vaikinud. Ja muidugi ei sattunud ta kõrbes sugugi mitte juhuslikult just siiakanti. Hauakamber on kusagil läheduses, ta on selles kindel, kuigi ta - nagu minagi - ei tea selle täpset asukohta.

See mõte sundis mind istukile hüppama. Kõik ümberringi magasid Vaikinud olid ka bandžohelid eemal. Kõrb oli üle kallatud lugematute tähtede nõrga külma valgusega. Täielikus ürgses vaikuses kostis ainult lakkamatut nõrka sahinat. See oli öine tuul, mis liivaterakesi veeretades väsimatult jätkas meie päevaste jälgede, mahajäetud kaevude ja muistsete haudade kinnimatmist.

Nii kuhjab ta iga tunniga üha enam kinni ka Hireni salajase hauakambri. Kas selle saatuseks on tõesti leidmata jääda ja igaveseks kaduda siin peatselt laiuva uue mere voogudesse?

Ei, me peame selle leidma, maksku mis maksab! Tuleb taotleda, et hauakambri otsimine võetaks meie uurimistööde plaani, ja siis kogu ümbruskond hoolikalt läbi tuhnida. Hauakamber tuleb ilmtingimata teadusele päästa!

Nende mõtetega ma märkamatult uinusingL Ja nähtavasti ärkasin otsemaid, kuna keegi ettevaatlikult, kuid visalt mul tekki pealt ära sikutas.

Silmi hõõrudes ajasin end istukile. Oli veel pime, ainult

idas algava koidu tuhkjasha11 pehme valgus kumas üle kõrbe.

Minu ees seisis Woodstock. Nägu oli tal väsinud ja kipras, silmade all tumedad

kotid.
«Mis teie siit otsite?» küsisin jämedalt ja mõtlesin meelepahaga, et niisuguste «naabrite» puhul poleks üleliigne öösel laagri kaitseks valvureid välja panna. Kõrb oli selle kamba ilmumisega äkki kitsaks ja ohtlikuks muutunud.
«Ärge pahandage,» ütles ta mahedalt ja hakkas äkki kogelema: nähtavasti oli tal suur kiusatus mind «kolleegiks» nimetada, kuid seda ta siiski ei riskinud. «Ma ei maganud kogu öö. Uskuge, meie eilne kõnelus mõjus minu peale väga tugevasti... Eriti see, et te minu isa meelde tuletasite. Ma armastasin teda väga...»
Ta jäi hetkeks vait, pigistas silmad kõvasti kinni, avas need siis uuesti ja vaatas mulle näkku:
«See oli alatu, ma saan aru... Unustame selle. Leppimise märgiks aga. . .» Ta tõmbas midagi krampliku liigutusega taskust ja ulatas mulle. «Palun võtke vastu. See on mälestus isast.»
Woodstocki peo peal lebas vanamoeline kulunud rihmaga kell. Numbrid olid kaetud mingi sinaka emailiga, mis kohati oli juba maha hõõrdunud. Piki numbrilaua serva oli tibatillukeste siiruviiruliste tähtedega inglise keeles kirjutatud: «Kuni te kella vaatate, kaob aeg.»
«Ma ei saa sellist kingitust vastu võtta,» ütlesin ma kindlalt. Ja nähes, kuidas tal kulm kortsu läks, lisasin ruttu: «Jäägu kell teile ja tuleta gu see tihedamini isa meelde. Ta oli suur teadlane, keda ma, võite mind uskuda, väga austan. Leppimise märgiks aga. . .»
Sirutasin talle käe, kuigi mitte ilma teatava sisemise kõhkluseta. Ta surus sõnatult mu kätt, torkas kella taskusse, pöördus järsult ümber ja läks minema. Vaatasin talle kaua aega järele, kuni väike kuju lõpuks kõrbeliiva hallusesse sulas. .
«Halb inimene, *ja ustaaz,*» lausus äkki keegi vaikselt minu selja taga. «Kas *nassaab* või *magnuun* ". .» Pöördusin ümber. Minu kõrval seisis meie teejuht Aziz. «Miks sa arvad, et ta on kas suli või hull?»
«Täna öösel olin ma ärkvel nagu *gafiir1*. Ta justkui hiilis sinu juurde,» vastas beduiin põiklevalt ja sellise too-

1 Ga f i i r - öövaht (araabia k.).

niga, et ma kohe mõistsin: ta oli ka meie eilset kõnelust kuulnud.
See veel puudus! Algab mingi detektiivromaan öiste pealtkuutamistega. Miks ta meid jälgis? Kas see oli lihtsalt põline umbusk võõramaalaste vastu või tegi ta seda mingi kindla eesmärgiga?
Sealtpoolt, kuhu Woodstock oli läinud, kostis kaugenevat mootorimürinat.
Seda kuulatades pöördusin uuesti teejuhi poole, et juttu jätkata, kuid teda polnud enam. Ta oli kadunud niisama hääletult, nagu ta oli minu juurde tulnud.

VII pea t ü k k ÄREV ÖÖ

Meie käsutusse jäi veel ainult nädal aega. Siis tuleb kõik tööd sügiseni lõpetada ja Moskvasse tagasi pöörduda. Juba nüüdki läks töötamine iga p.äevaga järjest raskemaks: isegi praegu, märtsi lõpul, tõusis temperatuur keskpäevaks tihtipeale neljakümne kraadini varjus. Kuid vari oli kasutada ainult termomeetril, meil aga tuli kogu aeg päikeselõõsas küpseda.

Sellepärast otsustasin juba Woodstocki külastusele järgneval päeval edasiste luuresõitude plaani muuta. Märkinud kaardil ära koha, kui kaugele me olime üksikasjalikku luuret teostanud, tegi meie väike salk, teel peatumata, et ennast nendest avantüristidest «lahti rebida», hüppe eel mäestikku, kus võis eeldada raja leidmist, mis viis mahajäetud muistsetesse kivimurdudesse.

Südametunnistus piinas mind veitjj: järjekindla ja plaanipärase luure asemel oleksime justkui avantürist Woodstocki eeskujul uisapäisa ringi tormama hakanud. Ent ootamatu avastus näitas, et ma olin õigesti toiminud ja et minust oli ühe ropsuga saanud võitja, kelle üle, nagu teada, kohut ei mõisteta.

Pärast pidevat viidunnilist väsitavat teekonda pöördusime kahe madala mäeseljandiku vahelisse orgu ja jäime peatuma, et veidi puhata. Tõmbasime kiiresti päikesevarju üles, seadsime end selle varju istuma ja ootasime, kunas tee kannus keema läheb. Laskusin seljakile vastu kuuma kaljut ja vaatasin laisalt ringi.

Koht oli üksluine ja nukker. Hallid kaljud, samasugune hall murenenud kiviprügi jalge all. Vastiku raginaga pudenes see jalgade all halliks toimuks.

Seljal hakkas palav ja õlgu võbistades tõmbusin ma kaljust eemale.

«Püsige paigal, ärge liigutage!» hüüatas äkki Pavlik, kes minu vastas istus, ja haaras mul kõvasti käest kinni.

Kartes ringi vaadata, tardusin ma paigale. Mis seal minu selja taga oli, skorpion või kobra?

«See on ju raidkiri, tõesõna!» üfles Pavlik üles hüpates ja üle minu õla vaadates.

Pöördusin kiiresti ümber. Tõepoolest, kivii, mille juures ma istusin, olid nähtavale ilmunud ühtlased hieroglüüfide read. Kuidas ma neid ometi varem ei märganud? Seletus oli üsna lihtne: neid kattis enne paks tolmukord, mille ma aga oma higist läbimärja särgiga olin maha pühkinud.

Teejoomine ununes sinnapaika, kastsime käsna kuumas vees märjaks ja hakkasime kaljult tolmu maha küürima. Raidkiri oli küllaltki ulatuslik. Asusin seda tõlkima:

«Mind saatis mu isand - olgu ta terve, elus ja puutumatu! - ülem- ja Alam-Egiptuse valitseja. . .»

Edasi tuli vaarao Ramses II nimi, kuid ilmselt oli see jälle mahakraabitud teise nime asemele hiljem kartušši paigutatud.

«. . . igavesti elav, siia uurimiskäigule...»

Ent see, mis ma edasi lugesin, äratas minus uuesti rõõmsaid lootusi:

«Tal tekkis jumalik mõte püstitada endale igavene varjupaik sellel maal.»

Püstitada endale igavene varjupaik sellel maal! Vaatasime Pavlikuga teineteisele otsa.

«.. . Oma tahte täitjaks valis ta minu ja käskis mul asuda teele sellele mägisele maale.

Sõjamehed, kes minuga kaasas olid, olid välja valitud kogu maalt. Oli ka kaevureid, kiviraidureid, lihvijaid, kujude väljatahujaid, raidkirjade kirjutajaid ja sõnade väljalõikajaid, metallisulatajaid ja vaarao ametnikke. Minu isand ja käskija juhatas ise mulle kätte, kus tuli välja valida üksildane koht ja kust otsida hinnalise kivi ilus rahn, niisugune, millist veel ilmamaal pole kellelgi olnud. See koht oli nii salajane, et isegi kogenud teejuht ei osanud kohe sinna teed leida. Saatnud mööda kaheksa päeva seda mägist maad otsides, ei teadnud ma enam isegi, kus

ma asun. Siis langesin ma jumal Henii, jumalanna Maati, jumalanna Urt-Hekau ja kõikide selle maakoha jumalate ees silmili põrmu ning tõin neile ohvrit. . .»

Siinkohal tekst katkes, kuid oli selge, et vaarao saadik oli ihaidatud koha lõpuks siiski üles leidnud, muidl1 poleks ta tänu-raidkirja jätnud.

Ja nähtavasti asus see koht kusagil läheduses! Too tundmatu ametnik poleks ju ometi lasknud raidkirjaga kivi püstitada kaugele salajasest kivimurrust, mida ta nii kaua oli otsinud. Ei, selle kirja käskis ta muidugi rõõmutuhinas kaljusse raiuda; kuid sellega andis tahtmatult saladuse välja ja juhatas meile, kuigi umbkaudu, teed ihaIdatud orgu!

Ent missugune vaarao oli ta siia saatnud? Teksti järgi otsustades oli see Hiren: «püstitada endale igavene puhkepaik sellel maal» - jutt oli muidugi hauakambrist. Tema nimi oli see, mis enne kartušis paiknes.

Otsisin kiiruga märkmiku välja ja võrdlesin raidkirja nendega; mis me varem olime leidnud. Paistis, et selle oli teinud sama käsi, kes oli raiunud plaadile kirja palvetava inimese kujutise alla. Või näis see muVe ainult nii?

Otsustasid mõne päeva siin peatuda ja kogu ümbruskonna hoolikalt läbi uurida. Ent meie plaanid varisesid juba esimesel ööl kokku.

Keset ööd äratas mind äkki unest Hanussi pöörane kisa:

«Ganeš/ Ganeš/»

Madu! Kargasin üles, nagu oleks madu mind ennast ootamatult nõelanud, ja hüppasin üksnes spordipükste väel telgist välja. .

Ja pidin peaaegu Pavliku pikali paiskama. Ta seisis minu ees samuti ainult spordipükste väel ja.häbelikult naeratades hoidis paremat kätt enda ees ripakil, nagu oleks selle ära nikastanud. Tema kõrval aga tammus erutatult ühelt jalalt teisele vana Hanussi ja karjl!s laternaga vehkides:

«Ganeš/ Ganeš/»

«Kus on madu? Keda ta hammustas?» küsisin mina. «Mind,» vastas Pavlik ikka endiselt naeratades ja sirutas *käe* ettevaatlikult minu poole.

Kiskusin vanamehel laterna käest ja kummardusin kiie kohale. Otse randme juures punetas kaks väikest haavakest. .

57

«Teate, pistsin käe padja alla, et kella võtta, ja madu hammustas,» pomises Pavlik justkui ennast õigustades.

Meie ümber olid nüüd juba kõik mehed kokku kogunenud - koka meeletu kisa oli nad üles äratanud.

«Tooge kiiresti seerumitl See on minu telgis!» käskisin ma.

Zenja tormas kohe laternaga otsima. Me kõik teadsime, et egiptuse kobraga pole nalja.

Tõmbasin kiiresti Pavliku käe nööriga kinni ja tegin habemenoaga hammustuse kohale mõne sisselõike. Pavlik ohkas ja oigas tasakesi.

«Palju aega hammustamisest on möödunud?»

«Kolm minutit, mitte rohkem. Hüppasin kohe üles ja Hanussi pistis kisendama.»

«Allah äratas mu õigel ajal, ma nägin, kui *ganeš* telgist välja roomas, ja tapsin ta,» seletas vanamees, kuid ma ei kuulanud teda.

Oli möödunud juba kolm minutit, võib-olla isegi rohkem. Mitu minutit oli veel meie käsutusse jäänud? Viis minutit pärast kobra hammustamist kaotab inimene nii järsku meelemärkuse, et isegi karjatada ei jõua: maomürk halvab tal häälepaelad. Kümne minuti pärast saabub surm. . .

Minu kella minutiasuti näis tormavat nagu meeletu. Zenja hüppas minu juurde ning pistis mulle pihku süstla ja seerumipudeli. Milline õnn, et ma seda käepärast hoidsin

ja et see nii kiiresti leiti!
Ent maod on ju siinmail haruldased, neid kohtab sagedamini Niiluse alamjooksul - ega kobra kujutis asjata olnud Alam.Egiptuse embleemiks. Kuigi ka siin, mäekurudes, võis neid arvatavasti küllalt leiduda. Ent kuidas ta võis padja alla sattuda?

Need katkendlikud mõtted käisid mul virvarrina peast läbi selajal, kui ma värisevate kätega päästvat seerumit süstlasse tõmbasin.

Pavlik vajus. äkki lõdvalt küljele. Temast haarati kohe kinni ja hoiti ta jalul. Ja mina tegin kiiresti süsti.

Umbes paar minutit, mis meile lõputuina näisid, lamas Pavlik liikumatult liiva peal maas. Siis oiatas ta nõrgalt ja avas silmad. Alles nüüd ta nähtavasti ehmus tõeliselt, nägu läks kahvatuks, vajus lassi ja omandas kuidagi lapselikult hämmeldunud ilme.
. «Soojendage ruttu vett, keetke teed!» andsin ma korral(Iuse. «Ja seadke auto sõiduvalmis.»

Kõige hirmsam oli nähtavasti möödas. Kuid Pavlik tuli viibimata siit ära viia. Enam kui kindel, et läheb veel vaja kogenud arsti abi. Aga kust seda võtta? Kui jõuaks kuidagi Niiluse äärde, sealt on võimalik raadio teel Assuanist lennuk välja tellida, ehitustööde juures leidub kogenud arste.

«Pange kiiresti madrats autosse ja seadke ta seal mugavalt lamama,» käsutasin ma, minnes ise telki riietuma. «Me sõidame ees ära, teie aga pange laager kokku ja tulge homme meile järele.»

«Nii, ongi me otsingutel lõpp,» vilksatas mul korraks peas kibe mõte, kuid kadus kohe, kuna selle tõrjusid kõrvaIe hulgalised viivitamatut lahendamist nõudvad mured.

Kui ma mõne minuti pärast telgist välja astusin, valmis teele asuma, tuli minu juurde vana Hanussi, lohistades suurt kobrat sabapidi enda taga mööda liiva. Mao pea oli lömastatud mingi raske esemega.

«Lõin kaikaga surnuks,» seletas ta. «Ma tapsin neid palju, kui töötasin Luksoris ja Tel el Amarnas. Nagu nägin, et *ganeš* roomab telgist välja, haarasin kohe kaika ja...»

Ent mul ei jätkunud ka seekord aega, et täpsemalt järele uurida, kuidas see kõik juhtus. Oli vaja kiirustada, tegutseda. Surusin vanamehel kiiresti kätt, tänasin teda ja läksin auto juurde, kus Pavlik oli juba asemele paigutatud. Ta oli meelemärkusel, kuid oigas kogu aeg. Käsi oli paistes ja sinine. Pärast lühikest kõhklust tegin igaks juhuks veel ühe süsti, kuigi ma ei teadnud, kas see oli vajalik või mitte.
Andsime Pavlikule kuuma teed juua ja asusime teele.
Arvatavasti ei unusta ma kunagi seda metsikut kihutamist läbi öise kõrbe. Autolaternate nõrgas valguses paistis see olevat tasane nagu lauaplaat. P.nt maksis vaid kiirust lisada, kui reetlikud lohud ja kühmud raputasid autot nii tugevasti, et me alatasa peaga vastu puldankatet lendasime ja üksteisele otsa kukkusime. üksikud kaljud kerkisid nagu viirastused ootamatult üles otse autö ees, nii et juht jõudis neist alles viimasel hetkel mööda roolida. Ent ta käitus vapralt: pigistas autost välja kõik mis võimalik.

Iga tugevama tõuke puhul pöördusin ma ehmunult Pavliku poole. Tal oli väga raske, kuid ta püüdis mind rahustada ning ütles ikka ja jälle:

«Pole midagi, pole midagi, Aleksei Nikolajevitš. Mul on visa hing. . .»

Siis aga küsis äkki:
«Kuidas see neetud madu küll padja alla sai?» «Noh, vennas, selleks ta madu ongi.»

Mida muud võisin ma vastata! Näis, et me olime kõik ettevaatusabinõud tarvitusele võtnud: me ei maganud maas,. vaid välivoodites, kuigi õige mitmed torisesid, et pole mõtet neid mööda kõrbet ringi vedada, pehmem on otse liiva peal magada. Kuid madu, ole lahke, oskas ikkagi telki tungida, pealegi veel mingil moel voodisse roomata ja padja alla peitu pugeda.

Hea seegi, et seerum oli käepärast. Aga raadio jätsime asjata kaasa võtmata. Muidu poleks praegu vaja olnud mööda öist kõrbet kihutada, vaid oleks võinud lennuki otse sinna välja kutsuda. Maanduda oleks lennuk saanud igas tasasemas kohas. .

«Olgu pealegi,» katkestasin oma mõtisklused. «Pole mõtet taga nutta seda, mis tegemata on jäetud. Tulevikus püüa targem olla, esialgu aga jääb üle vaid üks - võimalikult ruttu baasi jõuda.»

Saabusime sinna alles keskpäevaks. Kihutasime läbi külatänavate, tolmupilv taga, ja ajasime kohe kõik ärevile. Telgist hüppas välja Zinotška, jooksis meile vastu, ahhetas ja ppni kohe vee priimusele, et seda keema ajada - ei tea milleks. Vaevalt jõudis Andrei Akkuratov Pavliku oma kätel autost telki viia, kui juba peaaegu kõik töölised raiisiga eesotsas meie ümber kogunesid. Heitnud pilgu Pavlikule, kes jälle oli teadvuse kaotanud, vangutas raiis pead ja läks ruttu ära.

Seadsime kiiresti raadio üles ja hakkasime Assuani välja kutsuma. Keset elektrilaengute raginat ja teiste jaamade paljuhäälset jutusuminat ei vastanud ta kohe. Õhk oli küllastatud elektrist, järelikult pidi varsti hakkama puhuma raevukas suvine hamsiin.

Lõpuks saime ühenduse. Seletasin lühidalt, mis meil südameloli, ja palusin, et mõni kogenud arst kiiresti mikrofoni juurde kutsutaks ning ühtlasi teatataks meie õnnetusest paisuehitusel viibivatele nõukogude spetsialistidele.

Nüüd jäi üle vaid oodata. Võtsin kõrvaklapid peast ja märkasirf'siis raiisi, kes telgiuksest sisse vaatas. Ta viipas mulle kutsuvait sõrmega. Telgist väljudes nägin raiisi

"IHa m s j i il - palav kõrbetuul Egiptuses. *Tõlkija.*

kõrval seismas võõrast valge turbaniga vanameest. Käte vahel hoidis ta suurt kirju rätikuga kaetud liuda.

«Tema on meie parim tabiib, *ja efendi,»* ütles raiis, aukartlikult vanamehe poole vaadates. «Ta võib ravida terveks igast haigusest. Ta tõi väga head ravimit. . .»

Variamees tõmbas rätiku ära ja ulatas liua vaikides mulle. Liud oli pooleni täidetud mingi tumeda lõhnava vedelikuga.

«Joogu ära ja ta saab terveks,» ütles vanamees kõrge kähiseva häälega lühidalt.

Ma lõin veidi kõhklema. Kas võis usaldada pooleldi kirjaoskamatut tabiibi, mingi soolapuhuja või nõia kogemusi? Kuid oma kogemused oli ta ju omandanud teistelt samasugustelt tabiibideit, kes sajandite jooksulolid väga hästi tundma õppinud kõiki siinseid haigusi ja kohalikke ravimtaimi. Tema küüruvajunud selja taga olid varjul maailma vanima - egiptuse meditsiini kõik tarkused. Kas ta pole siis nende pooleldi soolapunujate. pooleldi imetegijate pärija, kes juba kaks tuhat äastat enne meieajaarvamist oskasid teha nii ülipeeni operatsioone. nagu seda on kolju trepanatsioon?

Ja pealegi olime külaelanikega sõpradeks saanud, püüdsime neid alati aidata, hiipalju kui saime, ja varustasime neid heldelt ravimitega oma väliapteegist. Võisin ma siis nij.üd nende puhtsüdamlikku abi tagasi lükata! See oleks raske solvang. . .

Vaikides tõstsin telgi eesriide üles ja lasksin vanamehe sisse. Raiis noogutas

heakskiitvait pead.
Vanamees läks Pavliku juurde, kergitas kogenud liigutusega tema pead ja valas lõhnavat vedelikku talle ettevaatlikult suhu. Pavlik tõmbas näo krimpsu ja raputas pead, kuid vanamees hoidis teda oma kortsulise käega kindlalt paigal.
Pavlik avas silmad ja vaatas imestades vanamehe, seejärel minu otsa.
«Joo!» käsutas vanamees.
Pavlik vaatas küsivait minu poole. Noogutasin jaatavalt.
Siis hakkas ta sogast leotist jooma, ise aeg-ajalt nägu krimpsutades ja naljakalt puhkides. Ravim polnud nähtavasti.kuigi maitsev. Teda vaadates krimpsutas isegi Zinotška tahtmatult nägu.
«Assuan kutsub,» hüüdis mind Andrei.
Istusin yastuvõtuaparaadi juurde.

«Leidsime hea arsti*, ja havaaga,»* laulis kõrvaklappides noor lõbus hääl. «Rääkige, ta kuulab!»
Seletasin üksikasjalikult, mis oli juhtunud ja millised abinõud me öösel olime tarvitusele võtnud. Siis lisasin pärast vähest kõhklemist:
«Praegu aga annab kohalike elanike soovitusel haigele mingisugust ravimit tabiib.»
Mõnda aega polnud kõrvaklappides midagi kuulda peale õhuelektri ragina. Siis küsis Assuani radist ootamatult:
«Mis on tabiibi nimi?»
Pöördusin vanamehe poole, kuid teda polnud enam telgis.
«ülitark Ali Hagam, *us/aaz,»* ütles raiis mulle sosinal ette.
Kordasin tema sõnu mikrofoni. Kauge radist Assuanis vilistas poisikeselikult, siis *aga* seletas kiiresti:
«Arst ütles, et teil on vedanud*, ja havaaga.* Ta räägib, et ülitark *ustaaz* Hagam on väga kogenud tabiib. Te ei pruugi muretseda, kõik läheb hästi, kuna see on Allahi tahtmine. . .»
«Tont teda teab!» mõtlesin ma, tahtmatult muiates. «Kõige uuemat tüüpi raadiovastuvõtja ja samas «Allahi tahtmine». Kui imepärane on ikkagi maailm, kus me elame, kui mõnusasti mahuvad siia nii iidne muinasaeg kui ka tehnika viimased saavutused. Näiteks kas või see vanadusest nõder tabiib, kelle nime nähtavasti tunneb peaaegu kogu Egiptus. . . Mina aga ei jõudnud teda isegi tänada.»
Pavliku poole vaadates ma lausa hämmastusin. Ta istus juba voodis reipalt üleval. Minu imestunud nägu märgates pilgutas raiis mulle silma ja naeris. PavIik aga ütles, nagu poleks üldse midagi juhtunud:
«Väga vastik rohi,» vangutas peaa ja sülitas.
Tema kõrval istuv Zinotška müksas talle etteheitvalt rusikaga kuklasse.
Järgmisel päeval, kui ekspeditsiooni ülejäänud liikmed pärale jõudsid, oli ta juba täiesti terve, reibas ja askeldav nagu alati. Käele polnud hammustusest mingisuguseid jälgi jäänud. .
Hakkasime kohe tegema ettevalmistusi sõiduks koju, Moskvasse. Leidude pakkimine eelseisvaks teekonnaks võttis kolm päeva aega. Ja siis oli käes viimane päev, lahkumisõhtu . . .
Kõik me tundsime suurt kojuigatsust ja ärasõiduks val-

mistudes olime viimased päevad elanud peatse teeleasumise rõõmsas ootuses. Ent

nüüd tundsime äkki' kerget nukrust, justkui jätaksime ära sõites siia, nendele päikesest kõrvetatud kallastele «tükikese oma südamest».

Külaelanikega oli meil algusest peale kujunenud tore sõbralik vahekord. Igas majas olime oodatud külalisteks, meie juurde tuldi alati, kui oli vaja mõnes asjas nõu küsida. Küla naised olid sõbrunenud Zinotškaga, lapsed olid eriti" sisse võetud Andrjuša Akkuratovist. Niipea kui ta tänavale ilmus, ümbritses teda viibimata käratsev lasteparv, kelle seas ta nägi välja eriti monumentaalne.

Kohalikud elanikud polnud vähe igasuguste maade arheolooge näinud, nii et nende sõbralik suhtumine meisse tundus eriti meeldiv ja hindamisväärne. Sellest siis ka lahkumiskurbus, kuigi me kõik teadsime, et sügisel kohtume uuesti.

Minu süda oli vist küll eriti kurb, kuna lahkumisnukrusele lisandus veel ka meelekibedus selle üle, et me olime jõudnud nii vähe ära teha ja peamine mõistatus oli endiselt lahendamata j äänud. Ainsaks lohutuseks oli mu kindel otsus sügisel, kui palavus järele annab, tingimata siia tagasi tulla ja salapärase hauakambri otsingud võiduka lõpuni viia.

Ent kohe tekkis ärev mõte: «Aga Woodstock oma kambaga jääb ju seniks siia. Kes teab, kas ta meist äkki ette ei jõua. . .»

Külaelanikud korraldasid meile piduliku ärasaatmise. Hilise ööni kostsid laulud ja üksteise järel vaheIdusid tantsijad, kes oma paljaste kandadega tolmupilvi üles keerutasid. Isegi alati väärikas raiis ei suutnud tantsust eemale jääda. .

üksnes vana Hanussi j äi enesele truuks. Minuga hüvasti jättes surus ta mõlemad käed aupaklikult südamele, kuid nimetas mind ikka jonnakalt «härraks»:

«Onnelikku reisi ja peatset tagasipöördumist, *ja havaaga . . .*»

Assuanini sõitsime suure mootorpraamiga. Jõgi kandis meid sujuvalt mööda üksluistest kallastest, mida vaid kohati elustas harvade asulate rohelus. Kui poleks olnud puid ümberringi, võinuksid majadki jääda märkamata: nende hallid saviseinad sulasid kõrheliivaga ühte.

Raskelt puhkides tuli meile vastu vana naljakas aurikuke, mis pigemmeenutas veidrat kahekorruselist parve.

Paksu rasvast suitsu väljapahviva korstna kõrval lotendas liikumatus õhus kurvalt kirev lipp. Binokli abil võis siiski märgata, et lipu pealoli jumalanna Maati kujutis. Tähendab, tegemist oli meie kolleegidega - arheoloogidega. Lehvitasime neile kaabude ja rätikutega.

Ja jällegi oli jõgi tühi. Ainult pikakoivaline haigur sammus tähtsalt leetseljakul ja liivakünka tipus seisis meid vaadeldes must kits, kes oli kodunt kaugele jooksnud.

Asulaid oli harva, aga kui tihti see-eest tabas silm muistseid varemeid. Tõeline muistsete templite ja kindluste paraad! Neist mööda sõites justkui lehitseksid elava, erutava ajaloo lehekülgi.

Derrast mööda sõites kogunesime kõik tropis paremale pardale, et paremini näha koobastempli suurejoonelist sammastikku, mis kõrgus otse vee kohal. See oli ehitatud samuti nagu tempel Abu Simbelis, ikka tollesama Ramses II ajal. Tempel on kuulus oma suurepäraste värviliste punasest liivakivist reljeefide tõttu. Seda kavatsetakse samuti säili1ada, jõest kaugemale, ohutusse kohta üle viia. Näe, seal, sammaste jalamil, askeldavadki inimesed.

Seejärel tormasime kõik nagu üks mees, hoolimata kapteni vihasest pilgust, vasakule pardale, et imetleda sfinksside alleed, mis viis jõe äärest kahe madala torni juurde. See oli «Jumala tee»; sissekäik templisse, mis oli pooleldi kaljusse peidetud. See oli samuti ehitatud rahuldamatu Ramses II auks. Küll oli ikka hämmastavalt

auahne mees! Vähe sellest; et ta on kogu Egiptuse sõna tõsises mõttes täis külvanud oma mälestusmärke, templeid või lihtsalt raidkirju kiidukõnedega - isegi siin, Nuubia kõrbe piiril, leitakse neid kümnete kaupa. Ei, talle meeldis veel ka võõraid mälestusmärke omastada, ta käskis lihtsalt neilt eelmise vaarao nime maha kraapida ja ema nimega asendada. Egüptoloogidele on ta nende võltsingutega ohtrasti tööd jätnud. . .

Agaselle templi sünged tornid, mis Dakka juures otse veest tõusevad, on juba lehekülg hoopis teisest ajajärgust. **III** sajandil enne meie ajaarvamist ehitas templi üks Nuubia kuningaid. .

See on tõend sellest, kuidas Nuubia, kes juba iidsetest aegadest oli oma rikkusega nagu kuldse magnetiga vaaraode ahnust ligi tõmmanud, pead tõstis ja ise pealetungile üle läks. Ta vallutas Egiptuse vähehaaval, selle kõrgemat kultuuri järk-järgult üle võttes, esialgu andis Egiptusele

lossivalveks võitmatuid sõjamehi, siis *aga* murdsid üksikud tema pojad ise teed trooni juurde ja tõusid kogu Egiptuse vaaraodeks, kuigi lühikeseks ajaks, nagu Hiren. Hiljem pani Nuubia kuningas Sabaka aluse tervele vaaraode dünastiale. See on läinudki ajalukku «Etioopia kuningate» dünastia nime all.

Pikkamööda jõgi kitseneb, kallastel kaovad viimased salgud rohelust. Jõe suruvad kokku sünged kaljud, mis ühel pool on lillakad, teisel kaldal kollakad. Kaljud moodustavad kitsustiku, mis kannab väga kujukat nime - Bab el Kaljabša. Tõlkes tähendab see «käerauad», Sealt paistabki Kaljabša asula, selle kõrval muistne tempel, mis taastati juba Rooma valitsemise ajal, läheduses muidugi arheoloogide lõuendist telgid ja kõrge varda otsas jumalanna Maati kujutisega lipp.

Näib, et siin töötavad sakslased. Suur kiusatus on randuda, pärida, mis nad on leidnud, ja vaadelda templi tähelepanuväärseid seinamaale, mis hämmastava elulisusega kujutavad muistset legendi noorest Nuubia päikesejumalast Mandulisest ja imekaunist jumalannast Uadžitist.

Kuid me peame kiirustama ja jõgi kannab meid võimukalt edasi.

Siis ilmusid paremal kaldal lõhangus nähtavale kuulsad kivimurrud, kust muistsel ajal murti roosakasmusta Assuani graniiti. Õhtu oli juba ligidal ja vaid suure vaevaga suutsin ma binokli abil leida kaljus mustava sissekäigu väikesesse pühamusse, kus, nagu räägitakse, on meie päevini säilinud ehitusmeistrite ja järelevaatajate raidkirjad ning isegi nende büstid, mis on otse kaljuseinast välja raiutud, - omamoodi väike tootmisalane muuseum.

Veidi maad allavoolu ilmus me silme ette kogu oma suurejoonelises haaravuses kaasaegse hiigelehituse pilt. Sadd el Aali, Assuani kõrgpais, millest juba praegu kogu maal laule ja legende luuakse. Saja üheteistkümne meetri kõrguse hiiglasliku seinana suleb ta varsti Suure Hapi sängi ja Egiptuse põldude pindala suureneb siis poolteisekordseks ning linnad ja uued tehased saavad odavat elektri energiat kümme korda rohkem, kui on Araabia ühinenud Vabariigil praegu.

Ehituse süvendist sõitsime mööda juba pimedas. Kuid sel1e kohal helendas lugematutest tuledest niivõrd võimas kuma, et näis, nagu tõuseks sealt, maa alt, nüüd kohe jälle.

päike. Tuled tõstekraanade võrelistel mastidel särasid heledamini kui tähed.

Pimedus varjas meie eest püha Filai saare tema imekaunite templitega. Käiku tasandades, justkui käsikaudu kobades otsis meie praam aeglaselt teed esimese

kärestiku saarekeste vahel. Täiesti lagedad, tuultest rüüstatud saarekesed paistsid helgiheitja valguses õrnroosadena nagu vette pugenud põrsad. Seejärel tuli eespool nähtavale elektrilampide kee Assuani vanal paisul ja selle taga mägisele kaldale laialipudenenud linna tuled.

Assuanis me peatust ei teinud. Muidugi oleks väga tahtnud vaadata ehitust, kus töötas kolm tuhat meie kaasmaalast, nõukogude spetsialisti - terve rahu ja sõpruse armee! Kuid meie viisade aeg oti lõppemas, piletid lennukile olid tellitud, ja enne 'tuli veel kogu materjal hoolikalt merereisiks pakkida ning laevale üle anda, seepärast tõttasime Kairosse. .

Rong sõitis piki Niilust, esialgu paremal, siis vasakul kaldal, ja jälle jätkus muistsete losside ja templite paraad, jälle avanesid meie ees üksteise järel elustunud ajaloo lehe-küljed: Luksor ja Karnak «sajaväravaiise Teeba» varemetega, Faijumi oaas, Sakkara liivalagendik, kus Goneim hiljuti kaevas välja kuulsa «kaotatud püramiidi». Siis kerkisid hallikas vines meie ette Gise püramiidid - «inimkäte loodud mäed», nagu neid nimetas meie teadmishimuIine kaasmaalane Grigori Grigorovitš-Barski, kes juba XVIII sajandil mööda Egiptust ringi rändas...

Kairo kurdistas meid pärast kõrbe igavest vaikust trammide kellahelina, *autode* tuututamise ja rändkauprneeste hüüetega. Reproduktoritest kaikus muezzinite hääl, mis kutsus õigeusulisi järjekordsele palvusele, ja mind pani jälle imestama, kui hämmastavalt elavad sellel maal käsikäes modernsus ja kõige vanem ning kaugem muinasaeg.

«Tervist, kallis kolleeg!» hüüdis mulle äkki tänaval keegi prantsuse keeles. «Kui rõõmus ma olen teid jälle kohates!»

Vaatasin ringi ja nägin professor Meraux'd, kes lehvitas mulle sõbralikult tänavakohviku vöödilise päikesevarju *alt.* Astusin ligi, tervitasin ja istusin tema kõrvale laua äärde. «Kas teie, professor, kavatsete ka koju sõita?»

«Oh ei, mina jään siia. Mind sütitas üks idee... Loodan, et teil pole midagi selle vastu? See on ju aus teaduslik võistlus.»

67

«Ma ei taipa, millest te räägite?»

«Mäletate, tookord, tolle romantilise vestiuse ajal laternavalgusel liiva peal keset öist kõrbet, te mainisite Hireni hauakambrit? Ma käisin tema salapärast püramiidi vaatamas ja nakatusin, nakatusin kõige selgemal kujul, mu kallis! See kõik on nii salapärane, selles on nii palju võlu, müstilist veetlust. . .»

«Lühidalt öeldes, te otsustasite hakata otsima Hireni hauakambrit?» katkestasin ma teda vist mitte eriti viisakalt.

«Jah. Täpselt nii. Praegu nõutan siin vajalikke lubasid, te ei usu, kui raskeks see viimastel aastatel on muutunud!

Kuid ütelge mulle avameelselt, ega te ei ole selle vastu, et ma hakkan töötama nii-öelda teiega kahasse?»

«Mis te nüüd, kuidas ma võiksin vastu olla! Tunnen vaid rõõmu. Ega siis Hireni hauakamber või tema püramiid ole minu pärusmõisad!» vastasin ma, kuigi ise mõtlesin meelehärmiga: «Veel üks võistleja kaelas!»

«See on teist suuremeelne, väga suuremeelne,» ütles prantslane, surudes liigutatult minu kätt. «Kuigi teiega on raske võistelda. Kui palju noori andekaid eriteadlasi on teie ekspeditsiooni koosseisus, kui täiuslik aparatuur! Ainult teie maa võib endale lubada sellise ulatusega teaduslikke uurimistöid. Aga meil! Mitu korda päevas tuleb mulle meelde vanarahva tarkus: «Rahapuudus on kõige hullem haigus.» Tuleb jälle mõni rikkam ligi meelitada, jagada kuulsust kas või nendesamade argentiinlastega.»

Nüüd söandasin ma esitada küsimuse, mis mind juba ammu oli piinanud:
«Aga kas te selle Woodstockiga ei kavatse ühineda?»
«Oh ei, me läksime temaga lõplikult tülli. Ta on hirmus inimene! Pean veel teie ees vabandama tema ebasündsa käitumise pärast tookord, tollel õhtul.»
«Ah, mis te nüüd, pole kõne väärt. . .»
«Ta on petis ja suli!» hüüdis professor üle kogu tänava, nii et inimesed keerasid pea meie poole. «Küll ma ta veel paljastan, kuigi ta kinkis mulle lepituse märgiks kella.»
«Kella?»
«Jah, näete, selle naljaka muinsuseseme. Võtsin kella vastu ainult tema toreda isa mälestuseks. Küll see oli tore mees, ma kuulasin Sorbonne'is tema loenguid. Ja temal niisugune poeg! ütelge, kallis, kuhu me niiviisi jõuame? Kuhu see kiidetud tsivilisatsioon meid kord välja viib? Ma .

võtsin kingituse vastu, kuid ärgu ta arvaku, et sai mind ära osta. Siin see on. Ilus, eks ole?»
Ta sirutas käe ette: peopesa 1 lebas mulle juba tuttav vanamoeline, kulunud rihmaga, kõhukas kell. Uuesti lugesin mõttetera, mis tibatillukeste tähtedega numbrilaua servale oli kirjutatud: «Kuni te kella vaatate, kaob aeg.»
Soovisin Meraux'le edu ja me läksime lahku. Järgmisel hommikul aga istusin ma juba lennukis ja sõitsin ära koju, Moskvasse.

VIII pea t ü k k JUURDLUS LÄBI SAJANDITE

. Moskva võttis meid vastu kauni aprilliõhtu ergutava kargusega. Veel lehtkatteta kasesalu taga roosatas õrnalt kevadine «metsisemängu» eha.
Äkitselt tundus, et Niiluse kaldad, kus ma alles täna hommikul olin mööda tänavaid ringi uidanud, on kuidagi ebatõepärasel tkauged, justkui poleks ma neid ealeski vaadelnud. vaid ainult õpikust lugenud ja seejärel kõike unes näinud.
Juba esimestest päevadest peale tekkis palju uusi muresid ja uusi askeldusi, mis viisid mõtted teistele radadele.
Tuli otsida ruumi, kus saaks lahti pakkida leide, mis laevaga olid teel kusagil Mustal merel. Selle küsimuse lahendamist kergendas asjaolu, et materjalide läbitöötamist tuli meil alustada just sel ajal, kui teised ekspeditsioonid tavaliselt välitöödele lähevad.
Tuli majandusmeestele iga kulutatud kopika kohta aru anda ja tulevase ekspeditsiooni eelane koostada, mis oli mulle vist küll kõige keerukam ülesanne. Ent ajapikku lahenesid kõik majanduslikud mured, meie kollektsioonid jõudsid õnnelikult Moskvasse ja nüüd võis töö juurde asuda.
Tean isiklikest kogemustest, et paljudel on meie tööst veel üsna ähmane ettekujutus. Mõnedele näib; et arheoloogide põhiliseks tööks on väljakaevamised ja et ainult kaevamistel tehakse avastusi. Kuid sugugi väike tähtsus pole leidude laboratoorsel analüüsil, eriti praegu, kus viimastel aastatel on arheoloogias suure eduga kasutama hakatud tehnika ja paljude teaduste uusimaid saavutusi, ala

tes tuumafüüsikast kuni matemaatilise loogika ja tõenäosusteooriani.
Milliseid aparaate sa nüüd kaasaegse arheoloogi laboratooriumis kõik ära ei näe! Siin on tundlikke magnetomeetreid, massispektrograafe, röntgeniaparaate

fluorestsentsanalüüsiks, kuid ka Geigeri loendajaid. radioaktiivsete osakeste ja märgitud aatomite «püüdmiseks». Ja tihtilugu õnnestub just siin, laboratooriumis, aparaatide abil teha huvitavaid avastusi isegi sel juhul, kui leiud esimesel pilgul üldse. ei paistnud pakkuvat mingisuguseid üllatusi ega ootamatusi.

Nii asusime nüüd ka meie iga leitud savinõukildu põhjalikult uurima, lootes leida midagi, mis palja silmaga vaatamisel oli märkamata jäänud ja võis endas peita meeldivat ootamatust. Sest mida muud on iga avastus oma olemuselt kui mitte selline ootamatus. Hakkad selle vastu huvi tundma, tõmbad erutusega niidist ja harutad –lahti terve uute mõistatuste ning uute avastuste kera.

Ent mind huvitas praegu kõige rohkem muidugi kirjalike leidude analüüs. Jätsin potikildude j a muistsete helmestega «nõidumise» Pavliku ja tema abiliste hooleks ning veetsin ise terveid päevi paksude foliantide keskel raamatukogus või oma kabinetis.

Kõigepealt tuli kontrollida ja põhjendada oletust, et leitud raidkirjad kuulusid vaarao Hireni ajastusse, hiljem aga olid parandatud Ramses II ajal. Ent kivitahvli täpset «iga» oli raske kindlaks määrata. Selles ei saanud mind aidata ei radioaktiivne analüüs ega paleomagnetismi meetod, mida arheoloogid praegu tihti edukalt kasutavad, liiga väike oli vaheaeg nende kahe vaarao valitsemisaja

vahel, et seda oleks võinud aparaatide abil tabada.

Pealegi oli mul ju veel vaja tõestada, et osa raidkirjast, samuti too kiri, mis püramiidis .oli säilinud, olid tehtud Hireni dikteerimise järgi ja kannavad nii-öelda vaarao enese isiksuse pitserit. Sest kas juba Buffon ei väitnud, et «stiil - see on inimene»?

Ent kuidas seda kolmkümmend kolm sajandit hiljem kindlaks teha?

Milliseid tekste võis vaieldamatult Hirenile kuuluvaiks pidada? Vist küll ainult kirja püramiidi hauakambris. Võib olla ka veel seda, kus teda on suureks ehitajaks nimetatud: pole võimatu, et kiri on Hireni enese koostatud.

Raamatumäed minu ümber muudkui kasv.asid. Väljen-

dust «Mu poeg, mu tasuja...» nähtavasti kusagil mujal enam ei esinenud. Ainult ühes tekstis sattusin ma küllaltki lähedasele sõnastusele: «Mu vend, mu tasuja.. .» Ent see raidkiri kuulus hoopis teise ajastusse, Tutmosls **III** aega, kes valitses sadakond aastat enne Hiren'i.

Vist küll tuhat korda uurisin ma tugeva luubi abil igat hieroglüüfi, võrreldes pealkirju tahvlii, mille olime leidnud, kaljusse raiutud tekstiga. Mulle näis, et need olid ühe ja sama käega raiutud: hieroglüüfis «f» esines ühesugune iseloomulik kõverdus, ja näe, see märk - determinant «siduma» - oli väga isikupärane.

Aga kui see ainult näih mulle nõnda? Kuidas teisi käekirj ade sarnasuses veenda?

Muidugi lugesin ma uuesti läbi kõik Krassovski tööd ja märkisinära need kohad, kus ta kõneles püramiidi arhitektoonika originaalsetest joontest - sellest võis abi olla, et teatavate tundemärkide, nii-öelea tema «ehitusstiiti» omapära kaudu ka Hireni tõelist hauakambrit leida.

Uuesti - kui mitmendat korda juba! - asusin ma uurima kõiki dokumente, mis olid säilinud tormilisest ajajärgust Ehnatoni surma ja Haremhebintrooniletuleku vahel. Püüdes raidkirjades ja dokumentidesavastada kas või mõnd kaudsetki vihjet Hirenile, mis teistele uurijatele olid ehk kahe silma vahele jäänud, vaatlesin seda lõiku ajaloost nagu mikroskoobi all.

Ehnatoni reform ei võinud muidugi piirdudaainult usundiga. See puudutas elanikkonna mitmesuguste kihtide huve ja põhjustas sügava murrangu sajandeid

püsinud ühiskondlikes suhetes. Võitluses Teeba preesterkonnaga tuli ketserlikul vaaraol kellelegi toetuda. ja otsusekindlalt hakkab ta õukondlikesse ameteisse, mis varem pärimise korras isalt pojale edasi läksid, edutama täiesti tundmatuid, ilma kõrge seisuse ja suure suguvõsata inimesi.

Ahetatoni varemeis on säilinud ühe niisuguse «edutatu», kellegi Maija-nimelise sõjapealikli käsul sisseraiutud tekst, mis ülistab Ebnaton'i:

«Ta suurendas oma armutegusid minu vastu nagu liiva. Olen ametnike peamees, kes valitsevad kogu rahva üle, minu valitseja ülendas mind, sest et ma käisin tema õpetuste jäfgi ja alati võtan kuulda tema sõnu. . .»

Arvatavasti tõusis tol ajal niisama kiiresti kõrgele positsioonile ka nuubialane Hiren, kes varem poleks õukonnaameteile ligigi pääsenud.

71

Vana ülemkihi esindajaile uus kord muidugi ei meeldinud, võitlus teravnes iga aastaga ja kiskus oma keerisesse üha rohkem inimesi. Õukonnaintriigid ja vandenõud muutusid avalikeks sõjariistus kokkupõrkeiks ja mässudeks. Ja Ehnatoni järglased, võideldes võimu pärast, õhutasid võitlusleeki veelgi enam.

Pärast Tutanhamoni surma ei tahtnud tema noor lesk Anhesenpaamon nähtavasti võimu kellelegi loovutada. Kuni uue vaarao troonileastumiseni oli tal varuks kaks kuud aega, mis traditsiooni kohaselt oli ette nähtud kõikide matusekommete täitmiseks. Ja kuninganna arendas lausa püörast tegevust, mille järelkaja on läbi sajandite meieni kandunud.

Kiiresti saatis ta kirja Väike-Aasias elavale hetiitide kuningale:

«Minu mees suri, mina aga olen kuulnud, et sul on täisealised pojad. Saada üks neist mulle: ma abiellun temaga ja temast saab Egiptuse valitseja.»

Kahe nädala pärast jõuab tema juurde salakäskjalg. Ta toob vastuseks üsna ettevaatliku läkituse, mis on täis kaastundeavaldusi ja ärevaid järelepärimisi:

«Kus on praegu kadunud valitseja poeg? Mis temaga on juhtunud?» pärib üleliia pelglik hetiitide kuningas, kes ilmselt kardab rumalasse olukorda sattuda.

«Miks ma peaksin sind petma?» tungib meeleheide esile lesestunud kuninganna uue kirja ridade vahelt. «Poega mul ei ole, minu mees aga on surnud. Saada mulle üks oma poegadest ja ma teen temast kuninga!»

Käskjalg kihutab tagasi, kuid tee on kauge ja selleks kulub jälle vähemalt kaks nädalat. Aeg aga kaob... Ja, troonile astub Eije.

Kirjavahetus katkeb ja tõenäoliselt ei saa me kunagi teada, mis sai naisest, kes oli valmis isegi võõramaalast oma maa valitsejaks tegema, kui vaid ise võiks tema kõrval võimul olla.

Aga mida tegi sel ajal Hiren? Ta oli ju samuti õukonnas, otse intriigide keerises? Ikka uuesti ja uuesti silmitsen ma fotot tollest ainsast freskost, kus ta vaarao Tutanhamonile kinke toob. Kahjuks on fresko halvasti säilinud, kohati tugevasti pragunenud. kuid Hireni nägu on siiski võimalik vaadelda. Kõrge laup, käharad «neegrijuuksed»,' kergelt kongus nina - kui hea, et kunstnik oli veel truuks jäänud Ehnatoni-aegsetele realistlikele «Amarna traditsiooni

72

dele» ja püüdnud kujutatava näo kordumatut isikupära välja tuua! Võrdlen seda fotoga, mis on tehtud ušebtikujukesest, mille Krassovski tühjast hauakambrist leidis, - muidugi, see on sama inimene.

Ent imelikku eset, mida Hiren vaaraole pidulikult üle annab, ei oska kuidagi täpselt määratleda. On see mõne lossi, masina või isegi laeva mudel?

Ja veel üks huvitav asi: kui Hiren oli tõesti nii andekas ehitaja, kes vääris võrdlust

legendaarse Imhotepiga — aga kas nende ülistuskõnede õigsust ei tõesta suure meisterlikkusega ehitatud püramiid pettehauakambriga? --, miks siis hauakambrit Tutanhamonile ei ehitanud tema, vaid Eije? Hauakambri seinal on ju selle kohta vastav raidkiri säilinud.
Veider, eks ole tõsi?
Arvatavasti oli Hiren tol ajal millegipärast ebasoosingus. Miks? Kas mitte sellepärast, et «ta muutis jumalad inimesteks ja templitesse ei toodud enam ohvreid», nagu napisõnaliselt on öeldud ühes teises meieni jõudnud dokumendis.

Selgus, et just selle väga tähtsa raidkirja oli kadunud professor Woodstock muistse Teeba väljakaevamistel leidnud. Ent millele tema kaval ja alalõpmata purjus pojake veel vihjas?

«Muutis jumalad inimesteks» - see juhtus juba hiljem, siis, kui Hirenist endast sai vaarao. Muuseas, pole võimatu, et ta ka juba varem oli mingis opositsioonis kõikidega, kes püüdsid taastada vana korda, mille ketser Ehnaton oli tugevasti kõikuma löönud, - nii taganeja Tutanhamoni kui ka tema järel troonile trüginud isehakanud vaarao Eijega. Seda tõendab nähtavasti ka meie leitud päikesekettaga kivitahvli tekst.
Kahtlased, ebakindlad tõendid! Ja ma jätkan otsinguid, püüdes läbi sajandite tunginud üksikute katkendlike ja ebaselgete signaalide varal tõde taastada ning endale ajastust ning võitlevate inimote hingelaadist mingit pilti luua.

«Kihuta ta minema, tapa ta , . . Kraabi maha tema nimi, hävita tema pooldajad, juuri välja mälestus temast ning tema pooldajaist, kes teda armastavad...» - sel kohal Ahetatoni varemeist leitud raidkiri katkes. Kelle kohta ‚see käis, võib-alla oli see öeldud just Hireni kohta – tema vaenlaste poolt? Me ei tea seda. Kuid võitlus oli nähtavasti äge,

Aga järgnevad read on kirjutajale värskete sündmuste mõjul ilmselt dikteerinud üks neist ajutistest soosikutest, kes tollel «segaduste ajastul» lühikeseks ajaks trooni juurde tungisid ja kelle nimed, jõudmata ürikutesse sattuda, pole isegi säilinud:

«See juhtus pärast õhtueinet. kui oli juba saabunud öö. Heitsin veidikeseks puhkama ja magasin oma asemel. Olin väga väsinud ja mu süda suigaias. Akki kostis justkui relvade tärinat ning kellegi hääled oleksid nagu minu järele pärinud. Ja siis tundsin ma end nagu madu kõrbes. Hüppasin üles, raputasin une endalt maha, et ise lahingusse astuda, ja märkasin siis, et oli toimunud käsitsivõitlus minu ihukaitse seas. Siis haarasin kiiresti kätte oma sõjariista ja kihutasin jultunu minema. Kuid pole niisugust inimest, kes oleks tugev öösel, ja pole võimalik üksinda võidelda, kui kõik su ümber on sind reetnud...»

Ja kui ilmekad on «Murelike sõnade» read, millise viha ja hirmuga maalib selle autor pilte rahva ülestõusust:

«Tõepoolest: vabad ja varakad on nüüd küürus käsikivide kohal, need aga, kes varem ei näinud päekesesära, on nüüd pääsenud vabadusse . . .
Vaadake: aukandjad leiavad endale ulualust vaid aitades. Too, kellel varem polnud seina ääresk! asu, magab nüüd omaenda asemel...»

Nähtavasti oli kõige selle eesmärgiks õhutada vaaraod otsustavate tegevusele «mässulise pööbli» vastu.

«Vaadake: maa ülemad päästavad end põgenemisega. Võimukandjaile enam midagi ette ei kanta. Too, kes veel eile oli teiste jooksutada, läkitab nüüd ise käskjalgu.
Vaadake: siin on viis orja. Isand käsutas nad teele, kuid nad ütlevad: «Käi ise seda teed, oleme juba oma sihile jõudnud. Nüüd oleme meie isandad!»»

Aeg oli palav! Võitlus, millele oli alguse andnud Ehnatan oma reformidega, oli juba ammu losside ja templite seinte vahelt välja tunginud. See oli haaranud kogu linna, isegi täielikult õigusteta orje.
Püüan otsida pidepunkte nende salajaste veriste intrii. gide, vandenõude ja öiste kähmluste katkendIikes järelkajades, püüan nüüd, kolmkümmend kolm sajandit hiljem, leida mingisuguseid jälgi mõistatuslikust mehest, kellest.

74
me nii vähe teame. Üha uuesti loen kõiki säilinud ürikuid, kuni silmadesse lööb lõikav valu, võrdlen hieroglüüfide jooniseid ja veidraid konkse piltkirjas, mida kirjutajad kiiruse mõttes kasutasid.
Nagu koolipoiss eksamite eel pomisen ma endamisi raidtekste ja värsiridu, mida Hireni omadeks peetakse:

Veeda rõõmsalt päev, mu sõber,
naudi salvide ja võiete lõhna...
Jäta endast maha kõik, mis on õel.
Mõtle vaid rõõmule-- senikaua,
kui sa pole jõudnud maale, mis armastab vaikust,

IXp e a t ü k k SFINKSID VAIKIVAD

Nii vaevaosin ma end asjatute otsingutega, ilma. et oleksin esialgu sammugi edasi jõudnud. Viimaks jõudis mu vana õpetaja, akadeemik Saveljev, sanatooriumist tagasi.

Ootasin teda juba ammu. Nüüd otsustasin siiski veel paar päeva kannatada, et anda talle aega igasuguste pakiliste asjade lahendamiseks, mis tema puhkuse ajal olid kogunenud. Ent vanataat helistas mulle ise juba esimesel õhtul ja käsutas napisõnaliselt oma nii tuttava taaniga, mis ei sallinud mingisuguseid vastuväiteid, et ma viibimata tema juurde ilmuksin ja ette kannaksin, «mis seal vaaraode juures uudist on».
Rõõm oli teda ikka eest leida niisama asjalikuna, reipana ja toimekana, kuigi lähemal silmitsemisel võis märgata, et vanataat oli vist külI veelgi kõhnemaks jäänud, kokkukuivanud ja nagu isegi kasvult lühemaks muutunud. Ent kas ta polnud samasugune ka noil - kahjuks nüüd juba kaugetel - aastatel, kui ta pärast esimest sissejuhatavat loengut meile täiesti tõsiselt ütles:
«Mina enam ei vanane. Olen elusalt mumifitseerunud. Teate, ühe muistsete egiptlaste retsepti järgi. Pärastpoole teen selle saladuse ka teile teatavaks.»
Ja meie, tol ajal rohelised esimese kursuse tudengid, jäime vist tõepoolest uskuma. Astudes aga nüüd me läve tuttavasse kabinetti, kus mitte üksnes seinad, vaid isegi osa lage oli pilgu eest tuge

75
matute raamaturiiulitega varjatud, oli mul jälle tunne nagu aral tudengil, kellel seisab

ees eksam.
Ja sellel eksamil kukkusin ma vist läbi..
Kuulanud katkestamata ära minu pika ja põhjaliku jutustuse kogu kaevamistööde käigust ning meie luureretkedest kõrbes, ümatas vanataat heakskiitvalt ja lausus lühidalt:
«Hiren - see on alles kuju! Tema pärast maksab pead murda.»
Hingasin kergendatult: nüüd on kõik korras, sellise liitlasega läheb kindlasti korda tööplaani muutmist läbi viia.
Ent samas kallas õpetaja mulle kaela traditsioonilise toobritäie kainestavat külma vett:
«Raidkiri on huvitav, kuid teie analüüs, noormees, lõhnab viletsa diletantismi järele. Haaras kinni ühest fraasist, ühest kokkulangevast kõnekäänust, ja näe, juba ongi valmis ennatlik hüpotees. See pole soliidne.»
«Kuid see on ikkagi üks niidike, Mihhail Sergejevitš.»
«Niidike küll, aga mäda. Vaevalt puudutad, kui juba rebeneb. «Mu poeg, mu tasuja!»» Et mind tugevamini solvata, mökitas ta seda sihilikult vastiku häälega. «Sellist šabloonilist väljendust tuleb ette tuhandeid kordi. Te *rää*kisite ju isegi, et ka Tutmosise ajastul esines selletaolisi raidkirju. Tõenäoliselt leidub neid veelgi. kui hoolikalt otsida. Kas või «Murelikes sõnades», kui mälu mind ei peta. Kui.das on, kas ka see on teie arvates Hireni koostatud?» .
«Kus? Ei või olla!»
Vanataat vaatas mind nagu murdja loom, sööstis nagu tiiger riiuli juurde, lendas ahvi osavusega mööda kõikuvat ja kägisevat treppredelit üles kuhugi lae alla ja hetkepärast torkas mu nina võidutsevalt raamatusse, mille ta eksimatult oli õige lehekülje kohalt avanud.
«Lugege! Lugege valjusti,» käsutas ta.
Ja kuulekalt lugesin ma ängistatud häälega:
«Mu poeg, mu tasuja, ma pöördun anudes su poole! Vaata: kõrbe-suguharud muutuvad kõikjal egiptlasteks, nuubialastest saavad osavad meistrid delta käsitöödes. . .»
«Kuidas küll mina pole seda märganud!» pomisesin ma raamatut silmitsedes.
«See on Leydeni väljaanne, teie piirdusite vaid Dresdeni omaga. Papüüros eksisteerib kahes variandis, erinevustega tekstis. Tänapäeval teavad seda isegi üliõpilased.»

«Oleks mul sinu mälu!» mõtlesin ma kadedusega. Aga vanataat ei jätnud ikka veel järele:
«Niisiis, kui järgida teie kaunist hüpoteesi, siis on ka needsinased «Sõnad» Hireni kirjutatud? Kuid teie ju kinnitate, et mainitud Hiren oli õndsa Ehnatoni poolehoidja ja jagas tema ketserlikke vaateid? Kuidas ta siis sellistel asjaoludel võis luua nii truualamlikud «Sõnad», mis? See ei klapi ju kuidagi.»
Olin sõnatu. Nautinud minu vaikimist isu täis, jätkas . vanataat juba asjalikult:
«Olgu peale, mõtleme parem, mida edasi teha. Selge on esialgu vaid üks asi: otsinguid tuleb jätkata eelmäestikus, seal kaldaäärses külas ainult nii muuseas; midagi huvitavat sealt niikuinii ei leia. Hieroglüüfe on muidugi samuti mõistlikum võrrelda vabal ajal. Töötage välja üksikasjalik luureplaan ja tulge minu juurde, arutame läbi. Vahepeal aga tuhnin ka mina veidi ringi.» Ta haaras punase pliiatsi kõvasti sõrmede vahele ja tegi samas hoogsa käekirjaga kiiresti mitu salapärast märkust kulunud märkmikku. mis raamatute hulgas laual vedeles.

«Mihhail Sergejevitš, aga kas ei tasuks veel uuesti Krassovski arhiivis sorida?» sõnasin ma.
Vanataat tõmbas lõbustatult näo krimpsu:
«Kus see arhiivon? Minu arvates pole seda tegelikult olemaski. Ja niipalju kui ma toda Krassovskit mäletan -vaevalt ta mingit arhiivi üldse maha jättis. Oli suur neurasteenik ja pelgas inimesi, kogu aeg salatses, vahtis kõikide peale viltu.»
«Kuid tema oli ikkagi see, kes püramiidi kõige põhjalikumalt läbi uuris.»
«Mõtelda, kus uurimine! Müstikuks muutus vanaduspäevil, peaaegu oli kabalistikast sisse voetud. Kuigi, pardon, te olete vist sugulashinged? «Mu poeg, mu tasuja!»» osatas ta ja ähvardas raevukait sõrmega. «Kõik. Nägemiseni.»
Vestlus oli küll lühike, kuid piisavalt kainestav. Ent ma otsustasin siiski Krassovski arhiivi üles otsida: võis ju ometi olla säilinud mingeid ülestähendusi ka peale nende, mis kadunud arheoloogi trükis avaldatud töödesse olid sattunud. Uurijana polnud ta end sugugi halvast küljest näidanud, ükskõik mida vanataat ägedushoos selle kohta ka ei öelnud. Müstikat on alati võimalik välja sõeluda. - Igatahes tuleb iga võimalikku uurimissuunda kontrollida,

77

kui- ma praegu leitud raidkirjade puhtfiloloogilise tõlgitsemisega olin ummikusse sattunud.
«Kui meid on puruks löödud, ei jää meil midagi muud üle kui otsast alustada!» - kui tihti kordasin ma neil päevil Engelsi uhkeid sõnu, mis olid mulle meeldima hakanud.
Ja tihtilugu piinas mind mõte: «Mida Woodstock seal teeb? Viimati on juba hauakambri jälgedele sattunud?» Vaatasin järjekindlalt läbi Kairos ilmuvad ajalehed. Ootamatult sattus mulle ühes neist silma teade professor Maraux' haigusest. Tema haigus oli muidugi esitatud kui «täiesti mõistatuslik ja seletamatu, kuid kahtlemata mingil salapärasel viisil seotud töödega Hireni püramiidis, mida kohalikud elanikud nimetavad «saatana eluasemeks» ja millest nad kaugele eemale hoiavad...» Lühidalt öeldes, selle haiguse ümber alustati samasugust meeletut ebausu klaperjahti, nagu omal ajaloli tehtud Tutanhamoni hauakambriga.
Moskvas, nagu ma olin eeldanudki. ei leidunud Krassovski arhiivist mingeid jälgi. pärisime Leningradist järele. Möödus nädal ja ma kartsin juba, et ka see niidike osutub samuti pehkinuks ja katkeb kohe alguses, kui Leningradist äkki teatati, et ühes sealses arhiivis leiduvad tõepoolest mõned kadunud arhealoogi dokumendid. Samal õhtul asusin teele Leningradi.
Minu kannatamatus oli nii suur, et jaamas jätsin kohvri käsipakkide hoiuruumi ja kuhugi sisse astumata kihutasin taksoga otse arhiivi. Tavaline tuttav rahulik protseduur ankeedi ja nõudelehe täitmine - tundus mulle seekord kohutavalt tüütu ja pikaldane.
Ja siis viimaks asetatakse mu ette lauale üksainus punakaspruun mapp. Sõrmedega, mis ei taha sõna kuulata, päästan lahti paelad, avan mapi...
See on juba mõnitamine! Minu ees on kolm väikest sinakat paberilehekest, kaetud peene kirjaga. Eksitus! Oh ei, viimasel lehekesel on selgesti loetavallkiri: V. Krassovski.
Keerutan mappi käes, raputao seda - mitte midagi muud seal enam ei ole. Siis asun lugema, mis nendele kolmele väikesele lehekesele on kirjutatud, ja mind valdab täielik pettumus. See on kõigest lühike aruanne Krassovski esimesest reisist Egiptusesse möödunud sajandi lõpul. Siis ei avastanud ta veel midagi peale kahe täiesti eba-

huvitava raidkirja, mida ta ka kirjas Vene Keiserliku Arheoloogia Seltsi idamaade osakonnale ausalt ette kannab.

Mingisuguseid muid Krassovski pabereid Leningradi arhiivides enam ei leidunud. Sellele veendumusele jõudsin lõplikult juba sellesama esimese päeva õhtuks, kui ma, väsinud ringijooksmisest mööda mitmesuguseid asutusi ning lõpmatuist telefonikõnedest, hotellitoa laua taha istusin, et tulemustest kokkuvõtet teha.

Ent puhates hakkasid lootused, mis olid juba kadumas olnud, järk-järgult uuesti tärkama. Mulle meenus, et ainult selleks esimeseks ebaedukaks reisiks kasutas Krassovski Arheoloogia Seltsi rahalist toetust. Loomulik, et ta pidi kulutatud summadest aru andma. Hiljem läks aga raske iseloomuga uurija tülli seltsiga, kes tema arvates ei suhtunud temasse küllalt tähelepanelikult, ja teostas kõik edasised otsingud omal kulul ja riisikoI. Tähendab, on täiesti loomulik, et ta mingisuguseid ametlikke aruandeid enam ei esitanud ja et riiklikest arhiividest on neid asjatu otsida.

See-eest on enam kui tõenäoline, et kusagil on säilinud Krassovski isiklik arhiiv, eelkõige muidugi mõne tema sugulase juures. Just seda tuleb otsida!

Kerge ütelda, ent kuidas seda teha?

Kogu järgmise päeva piinasin aadresslaua töötajaid järelepärimistega. Õhtul tegin jällegi kokkuvõtteid, mis niisama vähe lohutust pakkusid.

Krassovski suri 1914. aastal. Temast jäi maha lesk, Anna Karlovna, väikese tütrega; 1920. aastal emigreerusid nad Prantsusmaale ja tõenäoliselt võtsid kadunu paberid kaasa.

Nähtavasti täielik läbikukkumine. Ent äkki lõi uuesti koitma nõrk lootus. Sain teada, et Krassovski tütar abiellus Pariisis meie saatkonna töötajaga ja tuli koos temaga 1939. aastal, pärast ema surma, kodumaale tagasi, ning võib-olla tõi kas või mõnedki paberid isa isiklikust arhiivist jälle Venemaale.

Ent ka see niidike katkes kohe, kui kuulsin, et Taissia Vassiljevna Zemtsova, neiuna Krassovskaja (isa oli talle sündimisel andnud muistse kuninganna Tai nime, kuid hiljem oli see muudetud suupärasemaks Taissiaks) oli surnud Leningradis blokaadi ajal.

Aga tema mees? Tuleb üles otsida!

Otsingute hasart oli mind juba" vallanud ja ma ei suut

nud rahuneda, nagu jälgedele sattunud hagijas, kes needäkki kaotab.

Ründasin uuesti aadresslauda - ja nüüd seisan kaldapealsel, käes vastsaadud blankett vastusega:

«Sergei Sergejevitš Zemtsov on 1944. aasta aprillis Leningradist lahkunud ja siirdunud Sverdlovski linna.»

Pistan lehekese taskusse ja uitan nukralt kaldapealsel. . .

Kui pea on tühi või vastupidi, liialt koormatud raskete küsimustega, hakkab märkamatult tegutsema lihastemälu. See viis mind sinna kohta, kus ma armastasin tihti käia üliõpilasena, kuiunistasin sellest, et tahaks kunagi Egiptusesse pääseda, viis mind sfinkside juurde, mis puhkavad majesteetlikult oma graniitalustel Kunstide Akadeemia vana hoone vastas. Need osteti Egiptuse valitsuselt neljakümne tuhande kuldrubla eest ja toodi 1832. aastal Niiluse kallastelt suure vaevaga siia. Hämmastavalt hästi on nad end «sisse sobitanud» graniidist kaldapealse rangesse pilti, nagu oleksid omandanud teise kodumaa.

Silm silma sisse puuritud ja tummad, täis püha kojuigatsust,
nad näivad kuulatavat kaugeid laineid tol teisel, suurel pühal jõel...

Roosakas, aastatuhandete kestel tumenenud graniiton kunagi Kartasi kivimurdudest välja raiutud. Veider ning uskumatu tundus sel hetkel, et ka mina ise uitasin alles hiljuti sealseil mail, sõitsin praamiga mööda muistsetest kivimurdudest ja istusin õhtuti tollesama «teise, suure püha jõe» liivasel kaldal.

Need sfinksid aga olid ju ometi nendesamade mõistatuslike sündmuste tunnistajad, mille sasipundart ma praegu tulemusteta lahti harutada püüan. Mingil määral isegi nendest osavõtjad.

Need sfinksid on, nagu tunnistab raidkiri, mis vööna kumbagi postamenti kaunistab, välja raiutud Amenhotep **III** auks. Tema poja, ketser Ehnatoni ajal on aga kirju parandatud, tagandatud jumala, vihatud Amoni nimi on sealt maha raiutud.

Selle «paranduse» jäljed on hästi märgatavad: ühes kohas on selgesti näha meisli kriimustused, teisalan meister üht sõna parandades unustanud teisi sellega kooskõlla .

viia: tulemuseks on mõttetud sõnaühendid ja karjuvad grammatilised vead. Paistab, et tööd tehti suure rutuga.

Kivil võib näha ka veelgi hilisemate paranduste jälgi: nüüd on Aton välja raiutud ja templitesse tagasitoodud Amoni nimi jäl1e taastatud. Seda on tehtud juba noil segaduste aastatel, mis mind kõige enam huvitavad. Ja kes teab, võib-olla seisis ka salapärane Hiren kunagi nende vaikivate kivist puuslike ees ja mõtiskles saatuse muutlikkuse üle nagu mina praegu.

Kui kivid saaksid kõnelda! Küll nendeloleks palju rääkida. Ent kahjuks.

Vait hauakambrid, muumiad ja kondid, vaid sõnal elu antud on: maailmakalmistute iidsest pimedusest nad ainult kirjatähes meile vestavad.

Kui palju kordi olen ma mai seest väljakaevatud leidude tummusest rusutuna neid Bunini värsse korranud! Ent mis parata, selline on juba kord meie, arheoloogide saatus, et tuleb tegelda tummade muististega ja püüda rääkima panna esimesel pilgul täiesti tähtsusetuna näivaid esemeid: savipoti kild, tuhandeid aastaid tagasi juhuslikult kaotatud klaashelmes või kuumusest kokkusulanud šlakitombuke muistsest savinõude põletamise ahjust.

Lehvitasin sfinksidele käega ja hakkasin kaugejaama poole astuma, et helistada Sverdlovskisse, sealsesse aadress-lauda. Kõnnak läks mul iga sammuga kindlamaks ja reipamaks, entkui ma kaldapealselt põiktänavasse pöörates tagasi vaatasin, näis, nagu oleksid sfinksid mul1e ilmse pilkega järele vaadanud.

Mul vedas: õhtuks selgitasin välja., et Sergei Sergejevitš Zemtsov, Krassovski surnud tütre mees, on elus, ta elab ikka veel Sverdlovskis nrng tal on isegi kodune telefon. Ka selle number teatati mulle aadresslauast. Ja tellinud . ära kiirkõne, istun nüüd hotellis oma numbritoas ning ootan helistamist.

Et tüütavat ootamist lühendada, hakkasin jälle, nagu olin teinud kõik need päevad, uurima - kui mitmes kord juba! -:- Leningradi kaasavõetud raamatuid ja tekstide fotokoopiaid. See ei sarnanenud kaugeltki enam läbimõeldud uurimistööga, vaid pigem tekkis tunne, nagu vahiksin kangekaelselt piltmõistatusi, mida vahel ajakirjades

avaldatakse, tühises lootuses: äkki siiski viimaks silm märkab, kus on peidus jahimehe koer!

Muidugi olid mul kaasas ka mõlemad variandid «Murelikest sõnadesh, nii Leydeni kui Dresdeni oma. Üha uuesti lugesin ma noid õnnetuid ridu. Vana Saveljev oli mu nagu rekkust teinud kutsika ninapidi sinna sisse torganud

ja halastamatult purustanud nii kenasti ülesehitatud hüpoteesi.

«Mu poeg, mu tasuja, ma pöördun anudes su poole! Vaata: kõrbesuguharud muutuvad kõikjal egiptlasteks. Nuubialastest saavad osavad meistrid delta käsitöödes.. .»

Kauaoodatud telefonihelin pani mind üles hüppama. Haarasin kõnetoru:

«Leningrad? Ärge pange toru käest, Sverdlovsk on liinil . . .»

«Kuulen! Kuulen!»

Pärast pikka pausi, mis oli täidetud sahina ja läbikostvate häälte kõmaga, lausus raugalik kähisev bassihääl ebakindlalt:

«HaIlo! Zemtsov on telefoni juures. . .»

«Teie, Sergei Sergejevitš?»

«Jah, ma kuulen. Kes räägib?»

«Teid tülitab arheoloog Zubarev.»

«Missugune arheoloog? Ma ei saanud teie nimest aru.»

«Zubarev. Kuid see pole nii oluline. ütelge. Sergei Ser, gejevitš, kas te olite abielus Taissia Vassiljevna Krassovskajaga?»

Kõhklev paus, seejärel:

«Jah. Aga mis siis? Miks see teid huvitab?»

«Me otsime taga teie kadunud abikaasa isa, arheoloog Krassovski arhiivi. See on teadusele väga tähtis. ütelge. kas Taissia Vassiljevna ei toonud kaasa mingisuguseid dokumente oma isa arhiivist, kui te Prantsusmaalt tagasi pöördusite? Võib-olla on need nüüd teie käes?»

«Ei, minul pole midagi. Mitte midagi pole aIles.» Tema hääl hakkas värisema, muutus kuidagi katkendlikuks... «Ja minu arvates polnud ka Tasjal midagi. Niisama ainult mõned perekondlikud fotod. Dokumente minu meelest küll polnud. . .»

Kõik lootused olid kaClunud! Ma vaikisin nii kaua, et Zemtsov ärevalt hüüdis:

«Hallo! Te kuulete? Hallo!»

«Jah, ma kuulen, Sergei Sergejevitš. Väga kahju, et te ei saa meid millegagi aidata.»

«Ei millegagi, kullake. mitte millegagi.»

«Noh, olge siis terve ja vabandage tülitamise pärast.
Nägemiseni!»

«Nägemiseni,» vastas ta kaugelt.

Tahtsin juba, toru ära panna, kui äkki kostis veel kähinat ja pominat. Tõstsin toru jälle kiiresti kõrva juurde. «Hallo, kas kuulete?» karjus Zemtsov.

«Jaa. jaa!»

«Aga kas te Tasja venna käest pole küsinud, võib-olla on temal mingisuguseid dokumente säilinud? Tema oli ju kogu aeg Venemaal, pole kuhugi ära sõitnud.»

«Missuguse venna käest?»

«Tasja venna, professor Krassovski poja käest.»

«Kas tal oli siis ka veel poeg?»

«Oli. Ta käis enne sõda mõnikord meie pool, tõsi küll. harva. *Me* kutsusime teda Antoniks, kuigi isa oli talle vist nagu Taissialegi mingisuguse muistse nime pannud.»

«Atan?» turgatas mulle pähe.

«Just nimelt. Nii et te tunnete teda? Meie hüüdsime teda venepäraselt Antoniks.»
«Ei, näinud ma teda pole ja isegi ei aimanud, et Krassovskil on poeg!» karjusin ma torusse. «Aga kus ta elab, kas samuti Leningradis?».
«Seda ma küIl ei tea. Enne sõda elas, kuid sellest ajast on palju vett merre voolanud.»
«Aga kas te ei eksi, Sergei Sergejevitš?» küsisin ma, sest muloli selgesti meeles. et meieni jõudnud andmete kohaselt poleks Krassovskil nagu ühtki poega olnud.
Ent kõnetoru vastas mulle juba lauiva naisehäälega: «Teie aeg on läbi. Lahutan...»
Kust võis see salapärane poeg välja ilmuda?
Hädavaevalt suutsin hommikut oodata, siis tormasin jälle aadresslauda. Kui Krassovski poeg on tõepoolest maailmas olemas, siis ei peaks olema eriti raske teda üles leida. Esiteks, ta pole muutnud perekonnanime nagu õde. Teiseks, passi on tal tõenäoliselt siiski kirjutatud «Aton», ja vaevalt leidub palju teisi Krassovskeid niisuguse eksootilise nimega.
Kuid jälle varises kõik vaevalt poolteise tunni jooksul kokku! Leningradis ei elanud ei. Aton ega Anton Krassovs

kit. Veelgi enam: aadresslaua töötajad, keda ma olin jõudnud otsingupalavikuga nakatada, tegid kindlaks, et ta pole üldse kunagi siin elanud.
Zemtsov nähtavasti eksis, mälu oli teda petnud. Kuid arheoloogidest, kes kadunud Krassovskit isiklikult tundsid, polnud enam kedagi elus, nagu mulle Ermitaažis uuesti kinnitati: blokaad niitis maha eeskätt vanad. Niidike katkes lõplikult.
Ermitaažist lahkumisel ei suutnud ma end tagasi hoida, vaid läksin alla Egiptuse saali. Ušebtikujuke naeratas mulle vitriinist samasuguse pilkav-mõistatusliku naeratusega nagu Krassovskilegi, kes ta kunagi püramiidist oli leidnud.

X peatükk ÖINE VAIMUVÄLGATUS

Just umbkaudu sellel hetkel oma tulemusteta otsinguis tabasin end äkki mõttelt, et need meenutavad juba liialt lugusid, millest oma raamatutes ja raadios esinedes jutustab Irakli Andronnikov. Kui tõele au anda, siis varem ma arvasin, et ta sihilikult veidi suurendab ebaõnnestumisi ja ootamatusi, et lugusid otsingutest arhiivides huvitavamaks muuta. Ent nüüd läks minulgi kõik täpselt samuti kui tema jutustustes.
Ja siis otsustasin toimida nii, nagu Andronnikov sellistel juhtudel tegi. Läksin televisioonistuudiosse ja palusin, et mul võimaldataks jutustada kogu linnale Krassovski isikliku arhiivi tagajärjetuist otsinguist: äkki on keegi arhiivi kohta midagi kuulnud.
Kui ma siis, silmad prožektorite eredas valguses pilukile tõmmatud, jutustasin «kaugel Niiluse ääres metsikus kõrbes asuva Hireni püramiidi salapärasest mõistatusest», tundsin end Lesley Woodstocki taolise aferistina. Liialt ebaväärikas tundus see teadlase kohta. . .
Pärast saadet tormasin kohe võõrastemajja, et telefoni juures istuda ja oodata, kas keegi vastab mu üleskutsele.
Oodata ei tulnud üldsegi mitte. Juba numbritoa ust avades kuulsin, kuidas telefon meeleheitlikult helises. Paiskasin ukse pärani lahti, sööstsin telefoni juurde, haarasin

kõnetoru ja kuulsin kannatamatusest pinevil poisikesehäält:

«ütelge, onu, kas teie juures pannakse neid kirja, kes lähevad ekspeditsioonile metsikuid vaaraosid otsima?»

Ja siis algas! Telefon helises vahetpidamata, jõudsin hädavaevalt toru haarata. Helistasid lapsed, vanad inimesed, üliõpilased. Keegi neist ei teadnud midagi Krassovskist ega tema pojast Atonist, kuid kõik tahtsid ilmtihgimata osa võtta ekspeditsioonist vaaraode juurde.

Et aega mõistlikumalt mööda saata, laotasin oma paberid jälle laua peale laiali ja püüdsin nende üle järele mõtelda. Ent ma ei saanud midagi teha. Telefonikõned segasid. Ja siis sattus mu silma alla Saltõkov-Stšedrini muinasjuttude köide, mille üks varasem numbritoa elanik oli kirjutuslauale jätnud. Avasin masinlikult raamatu ja hakkasin lugema, kiskudes end lahti ainult selleks, et järjekordselt telefonitoru hargilt.võtta.

Lugesin ja lasksin end kaasa kiskuda, naersin valjusti lõbusamates kohtades: kui üliosavasti oskas geniaalne vanamees Aisopose keelt kasutada! Justkui kiidaks, tsaari tsensuuril polnud kusagilt kinni hakata. Tegelikult aga ütleb krõbedaid sõnu, naerab välja ja häbimärgistab igaveseks. Imetlusväärne!

Lõpuks panin raamatu käest ja tahtsin magama heita. Kõik niidid olid katkenud. Homme tuleb Moskvasse tagasi sõita.

Ja sellises hingeseisundis peatusid äkki mu silmad, mis ikka veelolid Stšedrini aisoposlike muinasjutukujundite hüpnoosi all, juhuslikult «Murelike sõnade» avatud leheküljel:

«Vaadake: riigi juhid, oskamata enam midagi ette võtta, päästavad end põgenemisega. Vägevaile enam midagi ette ei kanta. Too, kes veel eile oli teiste jooksutada, läkitäb nüüd ise käskjalgu.,.»

Kui palju kordi olin ma neid ridu ikka ja jälle lugenud, need olid juba ammu mulle pähe kulunud, ent miks just nüüd hakkas neis äkki nii ilmselt kõlama mitte enam hirm ega viha, vaid iroonia, mida ma varem polnud märganud?

Unustades kõik muu maailmas, libistasin pilgu palavikulise kiirusega üle ridade, mis asusid kõrgemal, päris papüüruse alguses:

«Tõepoolest: suurtsugu isandad on hädas, lihtinimesed aga täis rõõmu. Iga linn ütleb: «Kihutagem rikkad minema oma müüride vahelt.»

Tõepoolest: arhiivid on lahti murtud, andamimaksjate nimeslikud röövitud ja orjad on muutunud isandaiks!

Tõepoolest: suurtsugu mehe poega ei eralda nüüd enam orja pojast.

Tõepoolest: vabad ja varakad on nüüd küürus käsikivide kohal, need aga, kes varem ei näinud päikesesära, on nüüd pääsenud vabadusse . . .»

Kas see oli ässitamine ülestõusnute vastu, nagu me kõik seniajani olime arvanud?

«Vaadake: vaesest on saanud rikas! Kõigil on tulnud tööle asuda. Vaadake: kellel varem polnud leiba, selle päralt on nüüd viljasalved. Kes nälgis, sel1e päralt on nüüd aidad; kes vilja võlgu võttis, jagab seda nüüd ise teistele. Vaadake: too, kell et varem polnud härjarakenditki, tolle päralt on nüüd terve kari. . .»

Kumb see on, pealekaebus või osavasti varjatud proklamatsioon? üleskutse ülestõusu mahasurumiseks, või vastupidi - mässule?

Mida sügavamale ma lugemisel sisusse süvenesin, seda kindlamalt veendusin autori

ilmselt kaasatundvas toonis:

«Vaadake: oma majas elab see, kes endale isegi hurtsikut ehitada ei saanud.
Vaadake: aukandjad leiavad ulualust vaid aitades. Too, kellel varem
polnud seina ääreski asupaika, magab nüüd omaenda asemel.

Vaadake: riigi juhid päästavad end põgenemisega. Vägevaile enam midagi ette ei kanta. Too, kes oli teiste jooksutada, läkitab nüüd ise käskjalgu.

Vaadake: siin on viis orja. Isand käsutas nad teele, kuid nad ütlevad: «Käi ise seda teed, meie oleme juba oma sihile jõudnud. Nüüd oleme meie isandad!»»

Niisiis, kumb see ikkagi on: mässu hukkamõistmine või ülistamine?
Kuidas ma seda ometi varem ei märganud? Ja mitte üksnes mina!

See teos, mis on kirjutatud väikesele papüürusetükile, leiti nekropoli väljakaevamistel Teeba juures juba- möödunud sajandi algul. Papüürus oli kohati tugevasti vigasta- .

tud, teisele küljele oli kritseldatud mingisuguseid majanduslikke märkmeid. Esimesena uuris- ja kirjeldas papüürust 1872. aastal saksa egüptoloog Lauth, kes pidas seda katkendiks mõnest «müstilisest prohvetlikust ettekuulutusest», mis muistse Egiptuse kirjanduses on üsna tavalised. Ent 1903. aastal esitas teine saksa uurija, Lande, teistsuguse vaatepunkti. Tema arvas, et leitud katkend pole pühendatud mingitele abstraktsetele ennustustele, vaid kajastab täiesti reaalseid sündmusi. Veidi hiljem toetas ja põhjendas üksikasjalikult tema teooriat inglise egüptoloog Gardner ja sellest ajast peale on see saanud üldise tunnustuse osaliseks ning pole enam peaaegu kelleski kahtlusi esile kutsunud.

Hiljem aga pühendas minu õpetaja, akadeemik Saveljev, «Sõnadele» väga huvitava uurimuse, kus ta suure põhjalikkusega tõestas, et papüürus annab tõepärase pildi just laiade rahvahulkade ülestõusust, mitte lihtsalt õukondlikest mässudest. .

Kõik arvasid, et «Sõnad» on kirjutanud keegi kuninga lähikondlane., kes mässu hukka mõistab. Seniajani polnud keegi üldse märganudki, et «Sõnade» tundmatu autor kasutab oskuslikult Aisopose keelt ja tegelikult ei tauni, vaid ülistab ülestõusu!

Aga muistse Egiptuse satiirikud oskasid ju ometi suurepäraselt Aisopose keelt kasutada, see on ammu teada. Väljakaevatud losside seinu, hauakambreid ja sarkofaage kaunistavate joonistuste seas esineb ilmseid karikatuure.

Nagu legendaarne Aisopos, nii on ka Egiptuse- kavalad kunstnikud vaenlaste väljanaermiseks osavalt kasutanud kõiksuguseid valmides esinevaid loomi. Näiteks kohtame eeslit kohtuniku osas. Tal on seljas traditsiooniline võimukandjariietus, uhkelt hoiab ta pikk1 saua ja kohtunikukeppi. Tema ees on aupaklikus poosis kummargil kurjategija - kass, kõrval seisab töntsi monumendina vahimees - sõnn. Katsuge kinni hakata, et teie silme ees naerdakse välja «ebaõiglast kohtumõistmist»!

Teine pilt kujutab kohutavalt kõhna kassi, nii kõhna, et naha alt esiletungivad ribid muudavad ta vöödiliseks, toomas kingitusi rotile, kes lösutab tugitoolis, pea kohal toretsev lehvik. milleta vaarao ametnikud kunagi rahva ette ei ilmunud.

Taolisi võtteid kasutades julgesid muistsed kunstnikud isegi vaaraosid endid välja naerda.

Nüüd hakkasid minu jaoks uut moodi kõlama ka need õnnetud read, millesse vana

Saveljev oli mind ninapidi torganud.

«Mu poeg, mu tasuja, ma pöördun anudes su poole! Vaata: kõrbesuguharud muutuvad köikjal egiptlasteks. Nuubialastest saavad osavad meistrid delta käsitöödes...»

Muidugi, autor ju ei kurvasta, vaid tunneb rõõmu! See on ju silmanähtav. Ja need read hoopiski ei väära mu hüpoteesi, vaid otse vastupidi - see saab ootamatult uut toetust. Miks «Sõnade» salapärane autor tõstab eriti esile nuubialasi, mitte aga hetiite, süürlasi või näiteks liibüalasi? Tõenäoliselt sellepärast, et ta ise oli nuubialane.
Sel hetkel kerkis täiesti selgelt mu vaimusilma ette pilt, kuidas mu lõplikult raevunud õpetaja mulle metsikult kallale kargab: «Nii! Tähendab, nüüd te siis väidate isegi seda, noormees, et «Murelikud sõnad» on loonud teie kõikvõimas Hiren?!» Praegu olin ma valmis seda vanduma. Ent vanne pole hoopiski mitte teaduslik tõestus.
Ja ikkagi ma tõestan, et mul on õigus, ning sunnin selles veenduma mitte üksnes Mihhail Sergejevitši, vaid ka kõiki teisi egüptolooge: nii selle raidkirja, mille mina kõrbest leidsin, kui ka «Murelikud sõnad», mille autor senini oli tundmatuks jäänud, on loonud ja oma kirjutajatele dikteerinud vabamõtleja Hiren!
Tuleb välja, et ta püüdis oma õpetajast Ehnatonist isegi kaugemale minna. Võitluseks preestritega riskis too endale abimehi võtta küll mitte suursuguste, kuid siiski jõukate hulgast. Hiren aga püüdis enda ümber koondada laiu rahvahulki, isegi õigusetuid orje, et reforme lõpule viia.
Väga tähtis järeldus, kuid seda tuli veel enne tõestada.
Valmistudes eelseisvateks vaidlusteks akadeemik Saveljevi ja teiste teadlastega, tammusin ma erutatult ligi kella kolmeni öösel oma numbritoas ringi ja märkisin palavikulise kiiruga üles peas tekkivaid korratuid mõtteid.
üllatavavastus, mis oli tehtud nii ebatavalisel viisil, pani mind ajutiseks unustama Krassovski arhiivi otsingute täieliku nurjumise. See meenus mulle alles magamaheitmisel ja tegi meele kurvaks. Kuid polnud midagi parata, juba homme tuli Moskvasse tagasi sõita.

88

Hommikul aga äratas mu järjekordne telefonihelin. Kõnetoru võttes alustasin masinlikult:
«Ekspeditsioon on juba täielikult komplekteeritud. . .»
Alles siis jõudis mu teadvuseni see, mida ma kuulsin:
«Teid tülitab Krassovski poeg...»
«Aton Vassiljevitš Krassovski?!» karjatasin ma.
«Jah, Aton Vassiljevitš, kuid mitte Krassovski, vaid
Morgalov.»
«Kuid teie. .. neiupõlvenimi oli Krassovski?» paristasin ma täielikus segaduses.
Ta hakkas naerma:
«Telefoni teel seletamiseks on see liiga pikk jutt. Kui teil aega on, sõitke õhtul siia, nii kella seitsme paiku. Ma seletan kõik ära,» ja ta ütles aadressi, seejärel aga lisas: «Pidage siis meeles: Morgalov, et segi ei läheks. . .»
Te muidugi mõistate, millises meeleolus ma õhtut ootasin. Rõõm vaheldus alatasa murega: äkki teeb mõni vembumees minuga halba nalja? "Miks Krassovski poeg on äkki Morg;aloviks muutunud? Tõepoolest, ta pole ju piiga, kes abielludes uue nime võtab? .

Selliste raugematute kahtlustustega läksin ma õhtul ühel Vassiili saare tänaval üles uue maja seitsmendale korrusele ja vajutasin väriseva käega kellanupule.

Ukse avas aastates tüse mees, seljas kodune velvetjakk. Hallinevad lühikeseks lõigatud juuksed turritasid peas nagu siiliokkad.

«Vabandage, kas siin elab. . .» alustasin ma ebaledes. «Tervist, mina olen Margalov,» sirutas ta mulle käe.

«Palun astuge sisse!»

Ta juhtis mu väheIdasse tuppa ja pani istuma tugitooli ümmarguse laua juures, millel seisis ilus keraamiline vaas lilledega. Siis sulges peremees ukse — selle taga harjutas keegi klaveril püüdlikult heliredeleid - ja võttis minu vastas istet.

«Mis teid õieti huvitab?» küsis ta. «Ise ma teie esinemise ülekannet ei näinud, naine aga polnud asjast palju taibanud.»

«Eelkõige, miks teie nimi on Morgalov? Muidu oleksin ma teid juba ammu üles leidnud,» pääses mul tahtmatult huultelt.

Ta kehitas õlgu, tõmbas taskust sigaretipaki, pakkus mulle, süütas siis oma põlema ja vastas lõpuks:

«Väga lihtne. Krassovskil oli kaks perekonda. Varsti

pärast minu sündimist, kasutades ära seda, et nad polnud laulatatud, jättis ta mu ema maha ja abiellus tolle Anna Karlovnaga. Minu ema, Maria Pavlovna, armastas teda väga ja andestas talle kõik. Ema tahtis, et ma kannaksin isa nime. Kuid enne revolutsiooni talle seda ei lubatud, pärast aga ei tahtnud enam mina. Olin isa .peale tige: ta rikkus emal kogu elu. Nii ma siis jäingi ema järgi *Mor*galoviks.»

«Aga kas dokumente, mingisuguseid teie isa dokumente, muidugi teaduslikke, on teil säilinud?»

Ja taipasin samas: pärast seda, mis Morgalov mulle oli rääkinud, oli lootust selleks väga vähe.

«On olemas päevikud, mitmesugused üleskirjutused Ema hoidis alles, tänage teda, kadunukest. Vahetas need üheksateistkümnendal aastal Krassovski noorelt leselt kartulite vastu välja, kui too hakkas välismaale lippama. Ja säilitas neid mälestusena isast.»

«Ja need paberid on veel teie käes?»

Aton Vassiljevitš noogutas.

«Aga milleks teil neid vaja on? Vaevalt on teil neist midagi kasu.»

Jutustasin talle meie otsingutest ja läksin nii hoogu, et hakkasin isegi oma eilse oletuse kõiki peensusi üksikasjalikult seletama. Ta kuulas tähelepanelikult, kuid mulle tuli siiski pähe, et temale pole see arvatavasti kuigi huvitav, ning kiirustasin jutule rutem «ümmargust» lõppu tegema.

«Noh, tema paberid teid palju ei aita,» ütles Morgalov tõustes juba kindlalt. «Täielik müstika, kohati isegi midagi sonimise taolist. . .»

«Jah, ma kujutan ette tema seisukorda viimaseil eluaastail. Kuid võib-olla õnnestub siiski midagi välja lugeda.»

«Ta suri haiglas,» kinnitas Morgalov süngeit. «Minu ema käte vahel, kelle ta kunagi oli minema kihutanud. Kuid minu arvates. . .»

Lauset lõpetamata noogutas ta mulle, väljus toast, kuid tuli varsti tagasi ja tõi kaasa küllaltki paksu paki pabereid.

«Te tahtsite midagi ütelda, Aton VassiIjevitš?» pärisin temalt, pööramata silmi pabereilt.

Ta raputas pead, pani paberipaki lauale ja ütles:
«Olgu pealegi, hiljem. Esialgu lugegel Näen, et te ei jõua kuidagi ära oodata.»

XI pea t ü k k KRASSOVSKI MÄRKMED

Ja nüüd istun ma võõrastemaja numbritoas lukustatud ukse taga, telefon minu palve peale välja lülitatud, ning minu ette lauale on laiali laotatud ihaldatud dokumendid, mille leidmiseks ma nii kangekaelselt jahti pidasin.

Millest alata? Silmad uitavad ringi.

Vist küll Krassovski päevikust. See on paks klade võidunud nahkköites. Käekiri on peenike, ebaühtlane, pole kerge sellest aru saada. Pealegi on paljudel lehekülgedel laialivalguriud rasvased steariinilaigud, mida arvatavasti tilgutas püramiidi sünget maa-alust ähmaselt valgustav küünal.

Palju ruumi võtsid märkmetes enda alla alatised kaebused poolnäljas elamise raskustest, mis üksildasele uurijale sealses tühjas kõrbes osaks said:

«14. märtsil. Täna ei toodud jällegi joogivett. Töölised suhtuvad sellesse fatalistlikult, mina aga ei riski Niiluse muda juua. Seda enam, et kuulduste kohaselt on Kairos jälle koolerat ette tulnud.»

«. . . Juba kolmas päev toitun ainult kuivikutest. Töölised hakkavad laiali jooksma. Raha mul veel on, kuid mis sellest siinmail kasu?! Saadil oli tõepoolest õigus: «V eetus kõrbes, keset tuiskliiva on janusele ükskõik, kas tal on suus pärl või konnakarp. . .»»

«. . . Milline liigutav komme oli muistsetel egiptlastel: matta koos surnud inimesega kõik pisiasjad, mis teda ümbritsesid ja tema maist elu täitsid! Selles suhtes oleme nendega võrreldes barbarid: toore elu voolust haaratuna oleme kaotanud surma ülla mõtte.

Me oleme uhked mõne uue teravmeelse leiutise üle ning ei mõtle seejuures muistse vaaraode maa tohutule ülevusele ja hiilgavatele saavutustele, mis jäävad kättesaamatuks ükskõik millisele teisele rahvale. Meie käsutuses on aur; ent aur on nõrgem kui mõte, idee, mis püstitas püramiidid, murdis haudade jaoks läbi mäed, muutis kaljud. sfinksideks, ehitas templeid monoliitidest, mida ei suuda paigast nihutada ükski meie aurumasin, ja oskas ajahamba eest kaitsta inimese maist keha. . .»

Nendest märkmetest nagu veetilgast peegelduv Krassovski on puhtakujuline idealist ja müstik.

Püüdes lahti mõtestada püramiidi maa-aluste käikude saladust, oli ta palju mõtisklenud muistsete ehitajate, kuid samuti ka riisujate võtete üle. Neid märkmeid lugesin ma erilise tähelepanuga ja tegin sealt rohkesti väljakirjutusi. Krassovski arutlused võisid, esiteks, viia mõttele, kust tuleks otsida Hireni tõelist hauakambrit, teiseks aga, nagu ma lootsin, võisid need kaasa aidata salapärase «suure ehitaja» iseloomu ning maailmavaate paremaks mõistmiseks; seniajani olin püüdnud seda teha ainult raidkirjade tekstoloogilise analüüsi põhjal.

«Kui hämmastav on täpsus, millega püramiidid on ilmakaarte suhtes orienteeritud! Ma kontrollisin seda spetsiaalselt ja siin on tulemused:

Põhjakülg: läänenurga nihe lõunasse kõigest kaks minutit kakskümmend sekundit.

Lõunakülg: samuti läänenurga nihe lõunasse kõigest poolteist minutit.

Kusagil ei ole viga üle ühe kraadi! Kompassi muistsed egiptlased aga veel ei tundnud. Kuidas nad siis oskasid nii täpselt suunda määrata, kas tõesti ainult tähtede järgi? Või aitas neid mõni muu salateadus, mis ammu on kaduma läinud ja unustatud?»

«14. aprillil. Minule pidi see päev peaaegu viimseks jääma,» kirjutas Krassovski. «Ja sellest pettehauakambrist pidi peaaegu tõeline saama - minu jaoks. Muide, kellelegi ongi see juba ammu saanud viimseks puhkepaigaks. . .

Täna unustasin oma kärsituses jälle ettevaatuse ja pidin selle eest peaaegu oma peaga maksma. Jussuf läks uut tõrvikut tooma, mina aga ei kannatanud välja ja astusin üksi kõigest mõne sammu käigus, mida me täna hommikul olime uurima asunud. Püünisplaat langes mu jalgade all sisse ja ma prantsatasin auku, mis oli tugevasti kaks sülda sügav2. Õnneks ei saanud ma suuremat haiget, väänasin ainult kergesti jalga ja kriimustasin näo katki. Kartes pilkases pimeduses astuda mao peale, kes võis olla siia sisse roomanud. ei liikunud ma paigast enne, kui olin taskust võtnud tikud ja küünla, mida ma nüüd alati kaasas kannan. Tikutoos oli kukkumisel purunenud, kuid mul õnnestus siiski pärast mitme tiku rikkumist küünal süüdata.

I Märkmete järgi otsustades üks Krassovski töölisi.
2 Krassovski kasutab tihti vanu mõõtühikuid. Oks süld võrdub umbes kahe meetri kolmeteistkümne sentimeetriga.

Seisin kitsa kivist kaevu põhjas. Reetlik kiviplaat oli oma kohale asunud ja kaevu tihedasti sulgedes mind muust maailmast ära lõiganud. Kaevu seinad olid täiesti püstloodis, nii et omal jõul väljapääsemisele ei maksnud mõeldagi, isegi kui mul oleks köis olnud.

Selles raskes olukorras rahustas mind vaid üks asjaolu: Jussuf pidi iga hetk tõrvikuga tagasi jõudma. Kui ta mind käigus eest ei leia, taipab ta muidugi kohe, et ma olen lõksu sattunud, kutsub abi ja päästab mu siit välja.

Rahustanud ennast nende mõfetega, silmitsesin ma ikka veel paigalt liikumata hoolega ümbrust. Ja siis jäi mul äkki süda seisma. Õudusega nägin otse oma jalge all. . . mitte madu, oh ei! Need olid aegade jooksul koltunud inimluud. Terve luustik. Tähendab, keegi röövlitest oli juba enne mind siia lõksu sattunud ja siin oma lõpu leidnud. Mõeldes piinadele, mis tal täielikus üksinduses ja pimeduses aeglaselt eluga jumalaga jättes kannatada tuli, tõusid mul juuksekarvad peas püsti. Tahtmatult hakkasin valjusti Jussufit hüüdma.

Ent keegi ei vastanud mu hüüetele, mis kohe vaibusid kohutava kivist koti võlvide all. Aga mis siis, kui Jussuf arvab, et ma olen käiku mööda õnnelikult edasi läinud, ega taipa, kust mind otsida? Siis tuleb mul selles kivist hauas olla mitu tundi, võib-olla isegi mitu päeva. Ma lämbun, suren nälja ja janu kätte. Või hakkavad töölised äkki kartma «püramiidi vaimu», millest nii palju räägitakse, ja keelduvad üldse mind päästmast, tuues mind ohvriks sellele «vaimule»?!

Hakkasin veelgi valjemini, veelgi meeleheitlikumalt hüüdma. Äkki kustus küünal ettevaatamatu liigutuse tõttu. Selle süütamine nõudis palju vaeva: tikud murdusid mu värisevate näppu de vahel ja ma pidifJ peaaegu kaotama tikutoosi viimase tüki, mille vastu ma neid olin rapsinud.

Ja äkki, oh õnne! Valguskiir tungis minu juurde kohutavasse pimedusse. See oli Jussuf, kes tööliste kaasabil oli püünise kaane üles leidnud ja avanud. Nad heitsid mulle köie alla, sidusin selle endale piha ümber ja töölised tõmbasid mu - olin juba

päris jõuetuks jäänud - õnnelikult üles. Mul jäi ainult üle taevast tänada õigeaegse pääsemise eest, mida ma ka suure rõõmuga tegin. . .»
Päeviku sissekannete järgi oli võimalik jälgida, kuidas Krassovski psüühika muutus ja hirmus haigus ta järkjärgult oma võimusesse haaras. .

Esialgu kirjeldas ta üksikasjalikult oma tundeid sünges hauakambris öösel tühja graniidist sarkofaagi juures. Märkis ära iga krõbina ja juhusliku öise heli. Pärastpoole magas ta rahulikult, taltsutas isegi nahkhiire, et õhtuti ei tunneks ennast nii üksiidasena. Siis aga kaovad olustikulised ülestähendused peaaegu täiesti, üksnes harva esineb lühike märkus: «Magasin rahulikult.» Nähtavasti oli töö arheoloogi kogu tähelepanu vallutanud.

Nagu edasised sissekanded päevikus näitavad, veendus Krassovski üsna peatselt, et Hireni püramiidis, kuhu röövlid mingil kombelolid sisse tunginud, olid ka nemad narri ossa jäänud, kuna nad oodatud varanduste asemel leidsid eest vaid tühja sarkofaagiga pettehaua.

Siis alustas Krassovski püramiidi kõikide salakäikude üksikasjalikku uurimist ja selgitas välja, kustkaudu röövlid olid sisse tunginud. Leidsin ülestähenduste hulgast mõned huvitavad tähelepanekud, mida kadunud uurija millegipärast trükis avaldatud aruandesse polnud sisse võtnud:

«. . . Jah, röövlid liikusid muidugi mööda teed, mis oli neile hästi teada. Keegi püramiidi ehitajaist oli isegi uksed vastutulelikult pooleldi lahti jätnud. Ma avastasin, et arhitekti plaani kohaselt pidi sissekäik, mis vastupidi traditsioonile oli tehtud lõunaküljele, suletama kolme monoliitse graniitrahnuga. Selgus aga, et nendest kolmest tugevast riivist oli kinni ainult üks, välimine. See oli kavalasti tehtud. Muidugi, kui välimine uks oli suletud, siis oli võimatu kontrollida, kuidas on lugu kahe seesmisega. Need aga olid pärani lahti: palun, astuge sisse, kerget teenistust ahnitsevad kuninglike haudade rüvetajad!»

Mis seal siis imestada - sellise isegi kõige lähemate ametnike üleüldise reetlikkuse ja müüdavuse juures on peaaegu kõik muistsed hauakambrid paljaks rüüstatud!
«Muidugi, Hiren ei kavatsenudki end sellesse püramiidi matta lasta. See oli tal algusest peale pettehauaks mõeldud. Selles veenab mind lõplikult eriruumide puudumine nende esemete hoidmiseks, mis surnud vaaraol hauatagustel Ialu väljadel vaja pidid minema. Niisugused hoiuruumid ehitatakse püramiidides alati hauakambri naabrusesse.
Puudub ka kamber tavakohaseks serdaabiks, kus oleks hoiul surnu kuju koos tema kaaga . . .»
Siinkohal tuleb vist küll öelda mõned selgitavad sõnad muistsete egiptlaste uskumuste kohta, mis on surmaga seo-

tud. Muidu jäävad arusaamatuks paljud tähtsad mõistatused, mis Krassovskit vaevasid.

Muistsete egiptlaste kujutluse kohaselt koosnes inimese hing kahest osast: «kaas!» ja «baast». Pärast surma võisid need mõlemad hauataguses maailmas ringi rännata. Ent selleks tuli tingimata keha kaitsta kõdunemise eest. Just seetõttu lõid muistsed egiptlased surnute mumifitseerimise keeruka kombetalituse. Seepärast ehitatigi vaaraodele, kelle keha tuli eriti hoolikalt hoida, hauakambrite kohale hiiglaslikud püramiidid kavalate lõksudega kaitseks röövlite vastu.

Keerukast ja komplitseeritud matmisrituaalist peeti alati väga hoolikalt kinni ja Krassovskil oli õigus, kui ta pisemadki kõrvalekaldumised ära märkis: need aitasid välja selgitada Hireni plaane, kui ta ehitas endale kõrbesse pette-hauakambri.

«Mind hämmastab kogu aeg,» jätkasin ma Krassovski ülestähenduste lugemist, «kuidäs püramiidi arhitektuur on viimase pisiasjani läbi mõeldud. Kas või näiteks hauakambri asukoht. Et kogu püramiidi mass ei muljuks sisse kambri võrdlemisi nõrka võlvi, milles pealegi oli osavasti maskeeritud sissekäik sellesse kõige salajasemasse ruumi, ehitab Hiren otse kambri kohale laia koridori ja kummalegi

poole sellest veel ühe väheldase saali. Nii et kambri kohal asuvad tühemed, ülemiste mitmesajapuudaste kivirahnude raskus aga jaguneb ühtlaselt külgedele, monoliitsetele külgseintele. Ta oli tõepoolest suur ehitaja!

Ja uuesti hakkab mind vaevama kahtlus, kas ta tõesti kulutas nii palju häid mõtteid ja leidlikkust ainult pette-hauakambri loomiseks. Arvatavasti oli ta siiski just siia maetud, kuid röövlid on muumia ära viinud.»

«Täna tegin ma üllatava avastuse!!!

Suhe ringjoone pikkuse ja diameetri vaheIan muutumatu suurus. Et ringjoone pikkust välja arvutada, selleks tuleb diameetrit korrutada arvuga pii, mis võrdub 3, I 4 1 6 . . .

Ja mis ma kindlaks tegjn: kui liita Hireni püramiidi aluse neli külge, siis saame selle ümbermõõduks 43,71 sülda. Jagades selle arvu kahekordse kõrgusega (2X6,95 sülda), saame tulemuseks 3,1416!!!

Tähendab, Hiren tundis juba kolmkümmend sajandit enne meie matemaatikuid püha arvu, piid! Võib arvata, et tema püramiid kujutab endast selle maagilise arvu materiaalset kehastust. . .»

95

Edasi oli kaks lehekülge äärest ääreni täis arve, mida Krassovski liitis, jagas ja korrutas kõige kummalisemates kombinatsioonides, püüdes sel viisil tabada nendesse kätketud «salapärast tähendust.

Taolist arvude müstikat ei harrastanud kahjuks mitte üksnes tema. Eriti on selles mõttes «vedanud» Heopsi püramiidil, kõige kuulsamai teiste hulgas. Selle väravate, käikude ja hauakambrite asendist oskasid mõned välja lugeda kogu inimkonna ajaloo ja isegi ennustada tulevast maailmasõda! Muidugi, võib ükskõik mida «tõestada», kui tänapäeva meetrid suvaliseit ümber arvutada sellisteks ebamäärasteks mõõtühikuteks, nagu muistne egiptuse «kuninga küünar».

Niisiis, Krassovskile sai selgeks, et vaevalt võib püramiidist leida midagi teadusele väärtuslikku. Tööd jäi vähemaks, arvudega mängimine muutus tüütavaks! Arheoloog saatis üha enam aega mööda üksildases kambris, kuhu ta ise oli enda vabatahtlikku vangistusse sulgenud.

Ja nüüd on õnnetu juba väsinud võitlemast painajalike unenägude ja haigusega. Ta kirjutab välja veidraid värsse poeetilisest kahekõnest ühelt muistselt papüüruselt. millele egüptoloogid on andnud tingliku nimetuse «Pettunu vestlus oma hingega». Katkendis, mille Krassovski on oma päevikusse ümber kirjutanud, kutsub «pettunu» kirglikult surma:

Surm seisab minu ees täna
kui lootoste lõhn,
nagu õndsalik tunne inimesel, kes istub joobumuse
kaldal.. .
Surm seisab täna mu ees
nagu taevas, mis on puhastunud pilvedest.

Surm seisab täna mu ees
nagu õndsalik tunne ränduril, kes jälle tahab näha
oma kodu
pärast seda, kui pikki aastaid on viibinud vangis...

Edasi valendasid tühjalt kolm puhast lehte.

Raskest, rusuvast tundest ei suutnud ma vabaneda ka õhtul, kui läksin Krassovski päevikuid tema pojale tagasi viima. Või süvenes see tunne veel sellest, et tegelikult ei aidanud kadunud arheoloogi paberid, mida ma nii kramp- .

96

likult olin otsinud, mingil määral selgusele jõuda, millises suunas edasisi otsinguid korraldada.

Morgalov taipas seda nähtavasti minu näoilmest, kuna ta juba esikus kõigepealt küsis: «Noh, kehvavõitu?»

Noogutasin sõnatult pead.

«Ma ju hoiatasin teid, et midagi erilist ei maksa nendest paberitest oodata.»

«Jah,» nõustusin ma loiult. «Need on kirjutanud ilmselt haige inimene. Iga leheküljega otse tunned, kuidas haigus teda järk-järgult üha tugevamini valdab. Hirmus!»

«Jah, ta suri haiglas. Ja teate, mis haigusesse?»

«Millisesse? Läks täiesti hulluks?»

«Ei, kuigi sellestpalju ei puudunud,»

«Millesse ta siis suri?»

Ta silmitses mind tähelepanelikult, viivitas veidi ja lausus siis vaikselt:

«Tema surma tõeline põhjus selgus mulle palju aastaid hiljem, sjis, kui hakkasin füüsikaga tegelema. Minu isa suri kiiritustõppe.»

XII pea t ü k k MIDA NÄITAS GEIGERI LOENDAJA

Vaatasin Morgalovile tükk aega otsa. Siis pomisesin hämmeldunult:

«Aga kas siis tol ajaloli juba kiiritustõbe?»

Ta muigas.

«Te tahate öelda, et Hirošimat siis veel polnud? Ent radioaktiivsed mineraalid eksisteerivad Maal juba miljoneid aastaid ja kiirgavad lakkamatult oma surmavat emanatsiooni. Kuid meile sai see .teatavaks alles hiljuti, möödunud sajandi lõpul, pärast Henri Becquereli ja abielupaar Curie'de kuulsaid katseid. Ja lõpuks, kas Marie Curie ei hukkunud nende katsete ajal saadud kiirituse tõttu kaua aega enne Hirošimat ja esimest aatomiplahvatust?»

Äkki kerkis selgesti mu vaimusilma ette unustamatu pilt, mis mind omal ajal maailmanäitusel Brüsselis nii tugevasti oli rabanud.

Prantsuse paviljoni ühes vitriinis lebasid teiste eksponaatide hulgas mõned koltunud paberilehed, mis olid kae-

97

tud peene, tõtliku käekirjaga: valemid, mulle tundmatud füüsikalised terminid, mingisugused matemaatilised arvutused.

Need olid lehed Marie Sklodowska-Curie laboratooriumipäevikust. Noor keigarlik ekskursioonijuht lähendas neile kätteõpitud liigutusega Geigeri loendaja . . . Ja kohe kõlas vaikses saalis vali kuiv klõpsumine.

Loendaja püüdis paberist lenduvaid radioaktiivseid osakesi. Sellest ajast, kui hukkus silmapaistev mikromaailma varjatud saladuste uurija, oli möödunud üle kolmekümne aasta, teda hukutanud nähtamatu surm aga peitus ikka veel nendes süütuna näivates lehtedes, laskis ikka veel kuulda oma ähvardavat, tigedat häält!
«Ent kust võis Krassovski kiiritustõve saada?» hüüatasin ma. «Füüsika ga ta ju ei tegelnud!»
«Nähtavasti püramiidis!.»
«Ma ei mõista. Mida te tahate öelda?»
Morgalov võttis mul käest kinni ja tõmbas endale järele. «Lähme parem siiski tuppa ja istume. Jutt venib nähtavasti pikaks.»
Alles nüüd märkasin, et me olime kogu aeg esikus seisnud.
Kui me olime tuppa astunud ja ümmarguse laua juures istet võtnud, pani Morgalov suitsu põlema, lükkas sigaretid ja tuhatoosi mulle lähemale ja ütles:
«Nähtavasti. sisaldab liivakivi, millest püramiid on ehitatud, mingisuguseid radioaktiivseid mineraale. Tõenäoliselt uraani. Eriti ohtlik on sisemine kiiritus, kui radioaktiivsed elemendid koos toiduga või hingamisel organismi satuvad. Krassovski aga elas ju püramiidis üle aasta. . .»
«Kas te tõesti tahate öelda, et Hiren ehitas oma pettehauakambri sihilikult niisugusest surmatoovast materjalist?»
Morgalov kehitas õlgu, köhatas ja tõrjus sigaretisuitsu käega eemale.
«Ei tea, see tuleb teil välja selgitada. Võimalik, et radioaktiivne liivakivi sattus ehitajaile juhuslikult käe aIIa..Aga võib ka olla, et nii kaval püünis oli täiesti teadlikult plaanitsetud. Kõige järgi otsustades oli see teie Hiren ju suur nupumees igasuguste leiutiste peale.»
«Kuid ta ei võinud ju ometi kolmkümmend sajandit enne Curie'de abielupaari radioaktiivsust avastada! Te olete ju füüsik, tõsine mees, kuid muistse aja inimeste teadmisi üle

hinnates hakkate minu arvates samuti kuhugi müstikasse kalduma.»
«Mis on siin müstikaga tegemist?» küsis ta naerdes. «Teate, kui ma hakkaksin teile tõestama, et Hiren kolmkümmend sajandit enne Einsteini tuletas valemi $E=mc^2$ või midagi muud samas vaimus, siis võiksite sanitarid välja kutsuda ja mind hullumajja saata. Kuid me ju teame, et looduslik radioaktiivsus eksisteerib iidsest ajast alates, ja miks siis mitte oletada, et nii leidliku mõistusega mees nagu Hiren, kes pealegi suurema osa oma elust oli mööda saatnud piirkondades, kust seda liivakivi murti, oli märganud selle hukatuslikke omadusi ja otsustas neid ära kasutada, kuigi ta seejuures üldse ei püüdnud teoreetiliselt seletada nähtust, mis jäi mõistatuslikuks kuni Becquereli ja abielupaar Curie'deni. Eks ole?»
Jah, sellise loogikaga oli raske mitte nõustuda. Kuid mu näoilmes kajastus nähtavasti siiski nii ilmne kahtlus, et Morgalov lisas: .
«Rasketest haigustest tõmbab praegu endale üldise tähelepanu vähktõbi. Ja näiteks poliomüeliiti õppisid meie meedikud alles hiljuti ravima. Või tahate selle põhjal tõsiselt väita seda, mida tuntud humorist Leacoek on naljatamisi öelnud: «Kõigi nende haiguste tekkimise eest võlgneme tänu meditsiinile»? Need piinavad inimkonda juba iidsest ajast peale, kuigi võib-olla teiste nimede all. Ent ilmselt vähktõvest tingitud kasvajate jälgi leitakse ka muumiate . uurimisel, ja ühel muistsel egiptuse freskol, nagu mulle meenub, avastasid meedikud poliomüeliidist moonutatud poisikese kujutise.»
Ta ründas mind, tungides juba minu pärusmaale, ega tahtnud sugugi järele anda:

«Ja Niiluse kalake mormirus. Olete sellest kuulnud?»
«Ei pean tunnistama, pole kuulnud.»
«Nonoh! Kuid tema kujutist muistsetel freskodel olete kindlasti näinud! Niisuguse naljaka torukujulise pika ninaga. Kas pole näinud?»
«Arvatavasti olen küll, kuid pole talle erilist tähelepanu pööranud. Aga mis temas siis nii erilist on? Muuseas, ma pole kalamees. . .» .
«Minagi ei harrasta üleliia kalapüüki,» naeris Morgalov, «kuid praegu huvitab see kala mind kui füüsikut.»
«Mis võib talolla ühist füüsikaga?» See huvitav mees hakkas mulle üha enam meeldima..

99

«Noh, kui te oleksite tähelepanelikumalt vaadanud, siis oleks teile kindlasti silma torganud, et muistsed egiptlased kujutavad seda kalakest ilmtingimata juba konksu. otsas rippuvana. Teisi kalu on egiptuse kunstnikud kujutanud igat moodi: lihtsalt vees ujumas, papüüruserägastikus võrku sattunuit, juba korvis lebavana või pidulikul vaag-nal. Mormirust on nad aga alati kujutanud ühel viisil: tingimata õngega püütult, konksu otsas. Miks?»
Küsimus tabas mind ootamatult, võisin vaid ebamääraselt õlgu kehitada ja mõtlikult pomiseda:
«Noh, kuidas teile nüüd öelda... Egiptuse kunst hoiab üldse kõvasti traditsioonidest kinni.»
«Te tahate öelda, et niisugune kaanon oli kord juba välja kujunenud ja kunstnikud ei julgenud seda enam rikkuda?»
«Väga võimalik.»
«Nii mõtlesid ka kõik teised kolmekümne sajandi kestel
ega märganud üllatavat avastust, mis sõna otseses. mõttes meie nina all ujus. Kogu asi seisab selles, et loodus on mormiruse varustanud nagu mingi hämmastava . . . elektro-lokaatoriga - ma ei teagi, kuidas seda nimetada, kuna esialgu tehnika veel midagi sellist ei tunne. Kalakesel on soomuskatte lõpus, päris saba juures, eriline elektriline organ, umbes nagu nelja- või kuuevoldine patarei. See saadab välja elektromagnetilisi laineid, need satuvad vette ja püütakse uuesti kinni erilise vastuvõtjaga., mis asub mormirusel seljauime piirkonnas. Selle loodusliku süsteemi tundlikkus on nii suur, et võimaldab kalakesel Niiluse sogases vees elektrivälja muutumise põhjal avastada saaki või ükskõik millist takistust isegi siis, kui see pole jämedam kaproonniidist, millest võrke kootakse. Meil laboratooriumis elab praegu kolm mormirust, kelle najal me vaatlusi teeme. Ja uskuge mind, pruugib vaid akvaariumile lähemale minna ja juukseid kammima hakata, kui kalakesed reageerivad üsna tormiliselt isegi neile elektrilaenguile, mis tekivad kammi hõõrdumisest juuste vastu.»
«Nüüd ei saa *ma* enam üldse aru, millega te tegelete,» segasin *ma* vahele. «Kord ütlete, et olete füüsik, siis äkki on kalakesed mängus. . . Minu vastuväited väärate aga näidetega egüptoloogiast.»
Morgalov puhkes jälle naerma ning näoilme muutus tal kelmikaks ja heasüdamlikuks.
«Noh, esiteks on aeg ise praegu niisugune, et ei lase enam muutuda ühekülgseks spetsialistiks ühel kitsal alal.

100

Kas bioonikast olete kuulnud? Just see sunnib meid, füüsikuid, nii kalade kui palju muu vastu huvi tundma. Huvi egüptoloogia vastu on mul aga nii-öelda pärilik. Püüan

üldse «elada igas suunas», nagu ütles Herzen. . .»
Ta .pani uuesti suitsu ette, mõtles veidi ja lisas siis:
«Jah, võta kas või lugu mormirusega, milleks *ma* seda teile rääkisin? Siin, kui soovite, on isegi kaks avastust korraga: kalakesel on kindlaks tehtud erakordselt huvitav lokaator, mida meie tehnikaski oleks üsna ahvatlev järele teha, teiseks aga selgub, et muistsed egiptlased olid hoopis suuremal määral realistid, kui teie olete eeldanud. Nad kujutasid üsna täpselt seda, mis nad nägid. Mormirust on lihtsalt võimatu võrguga püüda, seda saab teha ainult õngega - kui ta söödast meelitatuna nii-öelda vabatahtlikult soovib konksu alla neelata. Ja muistsed egiptlased teadsid seda väga hästi, kuigi võib:olla pidasid mingiks müstiliseks imeks. Siinon teile veel kord näide sellest, kuidas mingi loodusnähtuse empiirilise tundmise ja teadusliku seletuse vahel võib vabalt mööduda kolmkümmend sajandit, võib-olla veel enamgi. Kas pole tähelepanuväärne, et kõik suured uraanileiukohad asuvad väheasustatud, inimtühjades paikades? Näib, nagu oleks juba ammusest ajast peale neid kohti välditud ja hoidutud asumast elama nende lähedusse.»

«Annan alla,» vastasin talle. «Te veensite mind. Kuigi esialgu ainult oma raudse loogikaga! Ent kas te ei tee mitte viga oma lähteandmetes? Esialgu pole ju veel mingisuguseidtõendeid selle kohta, et liivakivi, millest Hireni püramiid on ehitatud, on radioaktiivne. . .»

«Seda on lihtne kontrollida. Sõitke Egiptusse, asetage Geigeri loendaja oma püramiidi juurde, ja kohe saab kõik selgeks.»

Ent siinkohal meenus, mulle jälle, kuidas Marie Sklodowska-Curie laboratoorsete ülestähenduste koltunud lehtedest lenduvad nähtamatud radioaktiivsed osakesed klõp-susid, ja *ma* haarasin tal -käest:
«Pidage, pidage, meil pole vaja Egiptusse sõita, me saame seda otsekohe kontrollida!»
«Kuidas?»

Jutustasin talle kiiruga nähtusest, mis mind näitusel nii oli rabanud. otsustades selle järgi, kuidas Morgalovi näoilme muutus, avaldas see lugu ka Aton Vassiljevitšile tu-gevat muljet. .

101

«Kuidas ma ometi varem selle peale ei tulnud!» pomises ta, kui oli minu jutustuse ära kuulanud, ja haaras Krassovski mapi dokumentidega.
Süda võpatas rinnas: nüüd kohe selgub kõik!
Ent ta pani mapi käest ja ütles:
«Olgu, hommepäev kontrollin järele.»
«Miks homme?»
Arvatavasti oli mul nii löödud väljanägemine ja hädine hääl, et ta mulle imestades otsa vaatas ja naerma puhkes.

«Te vist mõtlete, et mul on kodus terve laboratoorium? Nii Geigeri loendajad kui igasugused muud riistapuud? Kannatage siiski homseni, ma helistan teile hommikupoolikul.»

Sel ööl ei tulnud mul jälle kaua aega und. Peas tunglesid segaselt hüplevad mõtted.

«Ma käisin püramiidis ja haigestusin, haigestusin sõna tõelises mõttes, mu kallis!» meenusid mulle äkki professor Meraux' sõnad. Need osutusid prohvetlikeks! Kas teatada talle meie oletustest? Ent miks siis mina ei haigestunud? Või viibisin ma hauakambris liiga vähe aega? Ei tohi asjatult paanikat tekitada. Esialgu on see ju ainult oletus, küllap arstid ise teevad selgeks.

Kui Morgalovil on õigus j a püramiid on tõepoolest ehitatud radioaktiivse liivakivi

pankadest, siis õnnestub ehk leida ka kivimurdu, kust neid hangiti. Aga mis see mulle annab? Tähtis on ju üles leida Hireni tõeline hauakamber. Ent kui ta teadlikult kasutas niisugust surmatoovat ehitusmaterjali, siis tõenäoliselt rakendas ta seda ka oma tõelise hauakambri kaitseks. Nii et seda tuleb otsida sellesama tunnuse, kõrgema radioaktiivsuse järgi.

Ušebti! Kuidas ma küll selle unustasin! See asub ju siin, ühes Ermitaaži saalis, alles mõni päev tagasi olin ma seda imetlenud. Kujuke on aga radioaktiivses püramiidis lebanud kolmkümmend kolm sajandit ja sellel on kindlasti hoopis tugevam radioaktiivsus kui Krassovski päeviku lehtedel. Tingimata tuleb ka seda kontrollida!

Seejuures hakkasin mõttes uuesti läbi vaatama kõiki surnud arheoloogi päevikutest tehtud väljakirjutusi ja jätkasin seda tegevust nähtavasti isegi unes.

Morgalov helistas mulle kella poole üheteistkümne paiku hommikul ja ütles lakooniliseit:

«Klõpsub, kuigi mitte just kõvasti. Tõestuseks pole küllaldane, võib kanda loodusliku fooni arvele.» .

Rääkisin talle kiirustades ušebtist.

«Hästi, eks kontrollime ka seda,» vastas ta. «Sõidan kohe Ermitaaži.»

Ermitaaži pidulikud saalid polnud vist küll kunagi varem nii ebatavalisi uurijaid näinud. Kõik läks väga kiiresti ja lihtsalt. Morgalov lähendas kujukesele Geigeri loendaja ja see hakkas kohe nii klõpsuma, et kogu saal kajas.

«Ongi kõik,» ütles Morgalov mõõteriista ära pannes kuivalt. «Kui te kujukese üheks päevaks meie kätte annate, saame radioaktiivsuse astme täpselt kindlaks määrata.»

«Kas see kujutab endast mingit ohtu külastajatele?» küsis meid saatev muuseumitöötaja ärevalt.

«Vaevalt küll,» kehitas Morgalov õlgu. «Kuid poleks siiski liigne täpsemalt kontrollida. Saatke see, näete, sellel aadressil meie juurde.»

Väljusime koos Ermitaažist ja sammusime kaldapealset mööda Suveaia poole.

«Noh, nüüd on teil niit, millest võib kinni haarata,» ütles Morgalov minu kõrval sammudes. «Kuid paistab, et te polegi eriti rahul?»

«Olen lihtsalt mures...»

«Ja mõtetega juba seal, kõrbes?»

Hakkasin naerma.

«Ei, esialgu veel Moskvas. Kavandan edasiste otsingute plaani ja püüan ülemustele auku pähe rääkida, et nad minu eelarve kinnitaksid.»

Morgalov noogutas mõistvalt pead. Mõnda aega sammusime jälle vaikides, siis küsisin temalt:

«Ütelge, Aton Vassiljevitš, miks te siiani oma hüpoteesist vaikisite?»

«Aga mida ma pidin tegema? Saatma sõnumi mõnele ajakirjale, nagu «Vokrug Sveta» või «Tehnika - Molodjoži»2. Ja panema sellele pealkirjaks «Radioaktiivne hauakamber»? Poleks nagu küllalt soliidne füüsiku kohta. Ja pealegi polnud mul ju mingisuguseid konkreetseid andmeid, üksnes oletused, niiviisi ma aga ei oska töötaJa. Nii et sensatsioonidega tegelge nüüd juba ise, mind aga, palun teid, ärge selle asja sisse segage!»

«Ei, nÜüd tuleb meil koos edasisi mõistatusi lahti harutada.» Ähvardasin teda naljatamisi sõrmega. «Muuseas,

I «Vokrug Sveta» - eesti k. «ümber Maailma», populaarne geograafiline ajakiri. *Tõlk,*
2 «Tehnika - Molodjoii» - eesti k. «Tehnika Noorsoole», populaarne tehniline ajakiri. *Tõlk.* .

aidake mul tulevaseks ekspeditsiooniks välja töötada radioaktiivsuse mõõtmise metoodika, see on vesi teie veskile. Milliseid aparaate vaja läheb, kuidas neid kasutada ja nii edasi. . .»

«Oleksin ma ette teadnud, et te nii pealetükkiv olete, oleksin radioaktiivsuse kohta suu kinni pidanud. Kui palju sekeldusi ma nüüd endale kaela tõmbasin! Noh, olgu pealegi, metoodika ma saadan teile, andke aadress!»

Kirjutasin talle üles kõik oma Moskva koordinaadid. Ta pani sedeli korralikult kokku, pistis taskusse j a sirutas mulle käe:

«Noh, soovin teile edu! Minule tooge kaasa üks mormirus, muidugi kui te oskate kinni püüda.» Ta pilgutas mulle kelmikalt silma.

Jätsime hüvasti ja ma pöördusin juba minekule, kui Morgalov mulle äkki veidi kõheldes järele hüüdis:

«Kuulge, Aleksei Nikolajevitš, mul on teile üks ettepanek. . . Mäletate, te rääkisite mulle nendest teie «Sõnadest» ?»

«Jah, aga mis siis?»

«Kas te ei saaks mulle jätta või Moskvast saata fotokoopiaid kõikidest tekstidest, mis vaieldamatult Hirenile kuuluvad, samuti ka nendest, mille kohta te ainult oletate, et tema võiks autor olla?»

«Milleks?»

«Tahan proovida, kas füüsika veel kord ei saa egüptoloogiale appi tulla. Või täpsemalt, seekord küberneetika . . .»

«Mitte midagi ma el taipa! Rääkige ometi selgemini, mis teil jälle plaanis on, te üllatav inimene!» palusin ma.

«Lähme siis parem Suveaeda ja Istume kuhugi kõrvalisse kohta, siin hakatakse meid juba vahtima.»

Valisime vaba pingi ühel kõrvalisel puiesteel ja võtsime istet.

«Niipalju kui ma aru sain, on teil tarvis stiilianalüüsi alusel tõestada, et nii «Sõnade» kui ka kõrbest leitud raidkirja autoriks on Hiren, eks ole?»

«Jah. Kuid mis on sellel füüsikaga tegemist?»

«Mitte füüsikaga, vaid küberneetikaga. Mõtlen teie tekstide analüüsimisel abiks võtta elektronarvuti, meil instituudis on see olemas. Kas te pole kuulnud, kuidas ameeriklased taolise masina kaasabil hiljuti tegid kindlaks, kes on kirjutanud rea anonüümseid pamflette, mida seni oli

omistatud Hamiltonile, ühele riigitegelasele kaheksateistkümnenda sajandi lõpust?»

«Ei, ausalt öelda, pole kuulnud.»

Motgalov vangutas etteheitvalt pead.

«Näete nüüd, tuleb välja, et meie, füüsikud, tunneme teie asjade vastu suuremat huvi kui teie meie omade vastu.»

«Olgu, võtan teie õppetunnid arvesse ja püüan samuti «igas suunas» elada. Oli see Herzen, kes nii soovitas?»

«Herzen. Kas tema soovitus meeldib?»

«Väga. Kuid jätkake, Aton Vassiljevitš, ärge piinake mind kõrvaliste asjadega!»

«Säilinud on vist kaksteistkümmend anonüümset pamfletti. Nende autoriks pidasid ühed uurijad Hamiltoni, teised tema kirjanduslikku vastast James Madisoni, kes oli tol ajal USA president. Ja siis tehti ettepanek, et vahekohtunikuks teaduslikus vaidluses oleks elektronarvuti. Lihtsalt öeldes, see pandi võrdlema anonüümseid pamflette teiste dokumentidega, mis vaieldamatult kuulusid kas Hamiltonile või Madisonile. Muidugi tuli neid enne teataval viisil kodeerida ja koostada vastav programm. M.asin tegi «võtmesõnade» kordumise sageduse ja teiste tunnuste, ühe sõnaga, stiilianalüüsi põhjal kindlaks, et kaheteistkümnest üksteistkümmend kuulusid kahtlematult Hamiltonile. . .»

«Ja te arvate, et sellist eksperimenti võib korrata ka oletatavate Hireni tekstidega?» küsisin ma ärevusest väriseva häälega.

«Noh, näete, oletegi juba erutatud. Nii ei tohi. Katsetada minu arvates maksab, kuid lootusi headeks tulemusteks on ausalt öeldes napilt. Esiteks, juba dokumente on teil häbematult vähe, pole peaaegu midagi võrreldagi.»

«Teiseks, neid pole kirja pannud mitte Hiren ise, vaid erinevad kirjutajad, kellele ta pealegi dikteeris erineval ajal,» lisasin ma, ja mu hääl oli juba nukraks muutunud.

«Tõsi, see teeb olukorra keerulisemaks. Ja peale-selle on masinal, õieti küll mitte masinat, vaid meil, kui me programmi koostame, tegemist mitte tavalise teksti, vaid hieroglüüfidega. Kuid just mõnede enam eelistatud hieroglüüfide vastastikuste seoste, nende kordumissageduste järgi tekstides püüate ju teiegi nii-öelda «Hireni stiili» välja selgitada, eks ole? Nii et katsetada tasub. Saatke siis kõik fotokoopiad, mida aga leiate.»

Surusin tal tugevasti kätt.

105

«Te olete suurepärane inimene, Aton Vassiljevitš! Aitasite mind tublisti, andsite nii palju uusi ideesid, et ma lihtsalt ei oska teid enam kuidagi tänadagi...»

«Noh. mis te nüüd, pole tänu väärt! See pakub ju huvt mulle endale. Niisiis ootan materjale ja soovin edu!»

XIII pea t ü k k MORGALOVIL ON ÕIGUS

Moskvas läks kõik hoopis paremini, kui ma loota julgesjn. Aga võib-olla oli Morgalov mind niivõrd energiaga nakatanud, et ma kõikidele kiiresti ja üpris edukalt suutsin augu pähe rääkida: tuleb viibimata alustada Hireni hauakambri otsimist.

Isegi vana Saveljevit polnud mul peaaegu üldse vaja veenda. Niipea kui jõudsin talle oma oletustest rääkida ja kandsin ette «Sõnad» nende iroonilist allteksti avades, tõmbas Mihhail Sergejevitš mul raamatu käest ja lausa puuris seda silmadega.

«Sul on vist õigus,» pomises ta, mulle raevukat pilku heites, ja kummardus uuesti raamatu kohale. «Kuidas ma seda ometi varem ei taibanud, oh mind, vana kändu!»

Vanataat oli siiski täitsamees! Suutis isegi oma pika aja jooksul täiuslikkuseni arendatud teooriast lahti öelda, kui nägi, et see oli ekslik.

Keel lausa sügeles hulgalistest tõestustest, mis ma oma hüpoteesi kaitseks ette olin valmistanud. Ja nii veider kui see ka ei ole, mul hakkas isegi nagu kahju, et vanataati pole üldse vaja veenda.

Ent millist pöörast agarust ta nüüd ilmutas minu aitamiseks, et saaksin rutem asuda otsima Hireni hauakambrit! Ta piinas instituudi direktori ära telefonikõnedega, ajas kõikidele varustajatele ja raamatupidamisosakonna töötajatele hirmu nahka, õpetatud nõukogu istungil aga kordas lausa Cato visadusega ähvardavait:

«Hireni hauakamber tuleb üles leida ja teadusele päästa!» Tema pealekäimisel anti meile kõige moodsam varustus: uusim aparatuur elektriliseks ning magnetiliseks luureks, radiomeetrid ja portatiivne raadiojaam.

«Pole mõtet koonerdada,» kordas ta. «Eesmärgiks on ju tundma õppida vanimaid rahvaülestõuse, põhjalikku mur

106

rangut ühiskondlikes suhetes. Kes siis veel peaks sellega tegelema kui mitte meie, nõukogude arheoloogid! Välismaise arheoloogia tugisammastel, nagu toosama professor Meraux, pole siin midagi tegemist, võivad veel oma idealistliku uduga asja segaseks ajada. Nii et see töö tuleb läbi viia kõige kõrgemal teaduslikul tasemel. Ei mingit ajast ja arust läinud nokitsemist! Ja valige ekspeditsiooni koosseisu kõige paremad, kõige andekamad inimesed, ärge häbenege!»

Saveljev läks nii hoogu, et kavatses isegi saata Egiptuse võimudele hoiatuskirja «võltsarheoloog Woodstocki» ohtliku tegevuse kohta, «kelle järele tuleb sisse seada pidev, alaline valve». Mul tuli tublisti vaeva näha, et teda sellest sammust tagasi hoida. Kuidas ma seda hiljem kahetsesin!

Miks aga pole Morgalovilt mingisuguseid teateid? Kas tal tekstide analüüsimisest tuleb midagi välja või ei? Ma ju saatsin need kohe temale, kui Moskvasse jõudsin.

Pidin juba Leningradi kirjutama, kui Morgalov, otsekui mu kannatamatust kauge maa tagant aimates, ise mulle lühikese, kuid väga soojasõnalise kirja saatis. Ta teatas, et pole oma ettepanekut sugugi unustanud ja tegeleb minu saadetud dokumentidega «meie direktori arvates isegi mu põhitöö kahjuks. Kuid koostada programm ja tõlkida teie hieroglüüfe, mis kohati isegi väga meenutavad neid koerakesi ja linnukesi, mida me kõik armsas lapsepõlves joonistasime, - see osutus hoopis aegaviitvamaks ja vaevarikkamaks tööks, kui ma arvasin.. .»

Kiri lõppes jälle igasuguste edu- ja õnnesoovidega, alla aga oli lisatud postskriptum: «Tervitage minu poolt mormirust, muidugi sel juhul, kui teil õnnestub teda kinni püüda.. .»

Kiri rahustas mind: võis Egiptusesse ära sõita, Morgalov viib ise uurimistöö lõpule.

Ja nüüd lõpuks olid teelevalmistumise askeldused selja taga. Moskva saatis meid ära lakkamatu sügisvihmaga, Kairos aga valitses kasvuhoone aromaatne lämmatav pala-vus, millest me kõik olime juba võõrduda jõudnud.

Kõigepealt läksin muidugi haiglasse professor Meraux'd vaatama. Ta oli kõhnaks jäänud ja näost väga ära langenud. Haigus oli teda nähtavasti rängalt vaevanud ja ta rõõmustas tõsiselt minu tuleku üle.

«Näete nüüd, kallis kolleeg, kui kiiresti teie hukatusliku

107

Hireni neetud püramiid mul liigse rasva maha võttis,» ütles ta, surudes nõrgalt mu kätt. «Kui ajalehti uskuda, siis pole tegemist millegi muuga, kui et minust on saanud vaarao kättemaksu ohver. Issand hoidku, missugune lollus! Kuid tahtmatult hakkad seda ka ise uskuma, kuna ükski neist kohalikest soolapuhujaist ei saa aru, mis haigus mul õieti on. Tuleb katsuda ruttu Prantsusmaale pääseda, seal pannakse mind peagi jalule. . .»

Ta pööras end voodis ettevaatamatult ja krimpsutas valu pärast nägu.

«Ja peaasi: need neetud haavandid, mitte kuidagi ei taha nad paraneda. Kust ma küll ometi võisin selle jälgi troopilise tõve külge saada?»

Troopiline tõbi... Kas rääkida talle haiguse tõelisest põhjusest? Seda ma siiski ei riskinud, vaid pidasin suu kinni.

Ta küsitles mind meie plaanide üle. Kusagil siinsamas, päris mu kõrva lähedal

tiksus valjusti kell. Vaatasin ringi ja märkasin seda voodi kõrval öökapi peal. See oli ikka seesama mulle tuttav kell, vanadusest pooleldi mahahõõrdunud naljaka kribukirjaga. «Kuni te kella vaatate, kaob aeg,» lugesin ma ja hakkasin jumalaga jätma.

Seejärel läksin peaarsti kabinetti ja rääkisin talle nelja silma all meie kahtlustustest. Kuivetu sihvakqs araablasest arst, üleni hallide juustega, kuulas minu jutustuse ära väga tähelepanelikult.

«Midagi me aimasime,» ütles ta mõtlikult, «kuid kahtlesime, kuna ei teadnud põhjusi. Nüüd saab paljugi selgeks, tänan teid. Kuid palun teid väga, *ja efendi:* mitte sõnagi ajalehemeestele. Ja ma loodan, et te ka haigele endale midagi ei rääkinud?»

Teatasin meie oletustest Hireni püramiidi ohtliku radioaktiivsuse kohta ka kohalikele võimudele. Mul soovitati Assuani jõudmisel viibimata astuda ühendusse insener Ali Sabiriga, kes seal geoloogiateenistust juhtis.

Kuidas kiusatus ka ei ahvatlenud juhust kasutama ja teel asuvate muinsusmälestistega tutvuma - eriti tahtsin pilku heita Kuningate orgu, kus asus Tutanhamoni hauakamber, ja ketser Ehnatoni endise pealinna varemeile Tel el Amarnas -, ei saanud me ometi kusagil aega viita. Soov kiiremini kontrollida aimdusi ja oletusi, mis isegi meile enestele ikka veel väheusutavaina tundusid, oli liiaks või-mukas. Kui oletused kinnitust leiavad, tuleb aega viitmata.

alustada uute, juba kindlamate tundemärkide järgi **Hi**reni tõelise hauakambri otsimist.

Olimegi jälle Assuanis, legendaarse Kuši maa muistses väravas! Vaarao asevalitsejaid, kes siin elasid, nimetatigi «Lõuna värava hoidjaiks». Nende kaljude juures lõpetas kunagi oma rännud vanaaja suur geograaf Strabon: edasi algas tema jaoks ebamäärane «terra incognita» - «tundmatu maa». Siin teostas Eratostenes esmakordselt inimkonna ajaloos ekvaatori pikkuse mõõtmise ja tõestas, et meie planeet on kerakujuline, ning siin suri pagenduses silmapaistev rooma satiirik Juvenalis - iga siinne kivi on tundnud ajaloo hingust.

Kui eriskummaliselt põimub siin kaasaeg kauge minevikuga! Mäletan oma esimesi muljeid: linn näis olevat väga rahvarikas, kuid siis see mind imestama ei pannud - otse kõrval käisid ju ulatuslikud ehitustööd.

Hüdroelektrijaama kõrval on kaljusse raiutud astmed, mis sajandite kestel on ära kulunud miljonite taldade hõõrumisest. See on kuulus «Niiluse-mõõtja», mille järgi preestrid koostasid «prognoose» Suure Hapi üleujutuste kohta, mida kogu maa kärsitusega ootas.

Kõrvale aga püstitatakse Sadd al Aali uut tammi, meie ajastu üht silmapaistvamat ehitust. Saja meetri sügavuse karjääri põhjas puresid kaljut Nõukogude ekskavaatorid, mööda kitsast teed, mis keereldes sellest inimkäte tehtu,d lõhangust tõusis, roomasid üksteise järel ülespoole rängasf pingest möirgavad võimsad «MAZ-id» . . . Kõik nägi välja nii, nagu oleksime äkki kuhugi Jenissei kallastele sattunud.

Muistsete egiptlaste järglased ehitasid siin tulevikku. Püramiidid aga... Kuigi ma neis suurima naudinguga ringi tuhnin, pean nõustuma Henri Thoreau mürgise märkusega:

«Kõige üllatavam püramiidides on see, et nii palju inimesi võisid ennast sedavõrd alandada, et raiskasid oma elu hauakambri ehitamiseks mingisugusele auahnele lollpeale.»

Vahest puudub ütluses ajalootunnetus, kuid sisuliselt on see õige.

Geoloog Sabir, kelle me lõpuks süvendi äärel asuvast laudmajakesest üles leidsime, osutus hoopis nooreks sõõriku näoga meheks, tibatillukesed vuntsid kergelt tursunud ülahuulel. Minu jutustus viis ta täielikku ekstaasi. Ta hakkas viibimata mingeid kaarte

kokku otsima, neid rulli kee-

109

rama ja igasuguseid instrumente oma kulunud puldankotti paigutama. .

Ta oli valmis viibimatult teele asuma, kohe Hireni püramiidi ronima, ja muutus väga kurvaks kuuldes, et me saame teele asuda alles järgmise päeva pärastlõunal.

Ent nüüd seisame koos temaga juba puhkiva auriku pardal. Veest, mis on paks nagu supp, roomab aeglaselt üles mudaga kaetud ankrukett. Kõrgehääine laevavile jumalagajätuks - ja jälle ujuvad meist majesteetlikult mööda muistsed templid ning pöörduvad ajaloo leheküljed.

Ekspeditsiooni koosseis oli sama mis kevadelgi. Olime juba harjunud koos töötama ja mõistsime üksteist poolest sõnast. Lisandunud oli ainult üks uustulnuk, Tolja Petrov, sinisilmne häbelik noormees. Ta oli alles möödunud aastal lõpetanud Moskva ülikooli ja töötas nüüd ühes teaduslikus uurimisinstituudis. Mulle soovitati teda kui «olgugi noort, kuid üsna suuri lootusi andvat» eriteadlast igasuguste aparaatide alal, millega meil tuli radioaktiivsust uurida. Vaatamata sellisele soliidsele soovitusele suhtusid meil kõik temasse mingi isaliku hoolitsusega, hüüdsime teda hellitavalt Tolikuks ja püüdsime teda igati hoida. Zinotška ja Ženja Lavrovski võtsid ta oma šefluse alla, kihutasid teda nüüd ühe parda äärest teise äärde ja jutustasid talle üksteise võidu kõikidest ajaloolistest vaatamisväärsustest, millest me mööda sõitsime.

Pruun vesi tormas keeristena parrastest mööda ja lõi petliku kujutluse, nagu liiguksime meie nii kiiresti sihtkoha poole. Ent vastuvool aeglustas liikumist ja me olime kõik roidunud, kui lõpuks jõudsime tuttava küla juurde, mis meile nagu teiseks koduks oli muutunud.

Peaaegu kogu külarahvas oli meid kaldal vastu võtmas. Pagana meeldiv oli jälle näha tuttavaid nägusid, säravaid naeratusi ja majesteetIiku raiisi musti vuntse, mis olid uhkelt püsti nagu sõjameeste odad. Ka vana Hanussi võttis mind vastu sügava kummarduse ja ikka tollesama muutumatu tervitusega:

«Ahtan va sahlan, ja havaaga!»

Ent isegi see ei suutnud nüüd minu meeleolu rikkuda.

Embused, tervitused, traditsioonilised pärimised reisiraskuste ja kõikide koduste tervise üle. Laagri lõime lõkete valgel kiiruga üles, kui oli juba pime, tehes seda erilise.

110

hooleta, kuna lootsime päeva-paari pärast jätkata teekonda kõrbesse.

«Kas läheme?» küsib minult Sabir.

Oh, kuidas ma ka ise tahaksin nüüd kohe, öösel, asuda Geigeri loendajaga teele Hireni püramiidi juurde!

Raiis aga, meie tunnetest midagi aimamata, rüüpab tasapisi kohvi ja jutustab, et «mister Woodstock oma poistega» on samuti tööle asunud. Nad ilmunud siinsesse ümbruskanda nädalapäevad tagasi ja on juba kolm korda Hireni püramiidis käinud.

«Paha paik, *ja ustaaz. Ieshatak!*[1]»

Kas sa näe! Need avantüristid ei mõtlegi aega kaotada.

Kust nad küll nii ulatuslikeks «uurimistöödeks» raha võtavad? Paistab, et Afanasopulo ja Woodstock töötavad kellegi ülesandel, kellel on kasutada soliidsed summad. Nähtavasti ei tohi neid alahinnata, asi on tõsisem, kui ma arvasin-.. .

Jõudsime vaevalt hommiku ära oodata. Hommikusöögi oli Hanussi:. meile varem valmistanud, sõime seda kiirustades ning suurema isuta.

Laagrist lahkudes nägin, et vana kokk laotas võrku liiva peale laiali, nähtavasti

kavatses ta meid tagasitulekul 'värske kalaga kostitada. Mulle meenus kohe Morgalovi palve ja ma ütlesin:

«Kuulge, Hanussi-akaa, kas te ei saaks mormirusenimelist kala kinni püüda? Võib-olla nimetatakse teda teil teisiti? Teate, niisuguse pika terava torukujulise ninaga.»

Aitasin oma seletustele kätega kõvasti kaasa. Kõrvalt vaadates võis see vist küll üsna veider ja totter näida. Kuid Hanussi sai minust nähtavasti aru. Ta noogutas pead ja läks kummardades kuhugi telgi taha.

Ootasin huviga, mis edasi juhtub. Mõne minuti pärast ilmus vanamees tagasi, õng käes.

«Aga miks te õnge võtsite, Hanussi?» küsisin ma, teeseldes täielikku mõistmatust.

«Meil on ju ometi võrk.»

«See kala võrku ei läte*, ja havaaga*.»

«Miks ?»

Vanamees kehitas õlgu ja ütles pärast lühikest mõtlemist:

«Ei tea. Kuid võrku ta kunagi ei satu. Nähtavasti tahab AI1ah nii, *ja havaaga* . . .»

I Olgu ta neetud! *(araabia k.)*

111

Minnes läbi küla tänavate, kus igaüks tõttas toast väljuma ja meid tervitama, märkasime, et paljud majad olid juba tühjaks jäetud. Tähendab, nagu raiis eile möödaminnes märkis, oli tõepoolest alanud elanike evakueerimine üleujutamisele kuuluvast piirkonnast ning meil tuleb seda enam kiirustada!

Ent raiis ise ei kavatsenud nähtavasti üldse mitte ära kolida. Igatahes oli tema elamu esindusseinale ilmunud uus pilt: eredavärviline jalgõmblusmasin, niisugune, nagu ma talle möödunud sügisel kingituseks olin toonud. Nähtavasti oli see pererahva rahulolu ära teeninud.

Raiisi majast ei õnnestunud meil mööda pääseda. *otsus*tades selle järgi, et peremees meie lähenemisel kohe lävele ilmus, oli ta meie tulekut juba ammu varitsenud.

«Kubana ,tee,» ütles raiis sügava, kuid auväärse kummardusega. «Palun teid! *Ahlan va sahlan!*»

Ära öelda oli võimatu. Kuigi meil oli väga kiire püramiidi juurde minekuga, tuli jalatsid ära võtta, astuda hämarasse jahedasse tuppa ja istuda savipõrandale laotatud mattidele. Edasi tuli jälgida, kuidas raiis väikese piirituslambi kohal kuulsat teed valmistades «mustkunstiga» tegeles.

See tõepoolest jumalik jook oli nähtavasti nime saanud küla auks, kust raiis pärines. Seepärast oli ta väga uhke oma ületamatule oskusele valmistada seda teed, mis oli kange kui vein ja aromaatne kui peenim lõhnaõli.

Jõime seda väikeste lonksude haaval pisikestest portselantassidest nagu mingit jumalateenistuse rituaali sooritades, vahel harva ainult tõime kuuldavale vaimustatud hüüatusi või esitasime aupaklikke küsimusi ilma ning peremehe, tema perekonna ja kõikide sugulaste tervise kohta seitsmendast põlvest alates.

Viimaks jõudis pidulik tseremoonia lõpule, ja kui olime peremehele tänu avaldanud, võisime teed jätkata.

Mida lähemale me püramiidile jõudsime; seda enam lisasime sammu. Kõige ees tormas Ali Sabir. Tolik Petrov pistis kareldes jooksma ja jõudis temast ette. Kuid minu poole tagasi vaadates hakkas tal häbi ning ta vähendas kiirust. Olin ka ise valmis jooksma nagu poisike.

Ent püramiidi juurde jõudes muutus Ali Sabir kohe asja. likuks ja keskendunuks. Kiirustamata pühkis ta punetama löönud näo puhtaks ning raputas tolmu vutlarilt, kus

puhkas Geigeri loendaja. Alles siis võttis mõõteriista välja

ja vaatas hoolikalt üle. Meie, troppis tema ümber, kiirustasime teda pilkudega.

«Inšallah,» ütles geoloog pidulikult ja sirutas käe loendajaga aeglaselt pimedasse avausse, mille Krassovski oli kunagi püramiidi seina sisse murdnud.

Ei mingit efekti! Loendaj a vaikis. Kostis vaid meie erutatud nohisemist.

Sabir süütas taskulambi ja kadus kummargil stolli. Ronisime talle järele. Astunud mõne sammu, jäi ta seisma: loendaja vaikis. Geoloog tõstis selle pea kohale ja pani vastu lage, siis seinte juurde ja kükakile laskudes isegi vastu tolmust põrandat. Mitte mingisuguseid radioaktiivsuse tunnuseid!

Nõutult vaatasime üksteisele otsa.

Esmakordselt tegi loendaja üsna arglikku häält siis, kui me sisenesime käiku, mis, nagu te mäletate, asus otse hauakambri peal. Ja nüüd sagees klõpsumine iga meetriga! Kui me aga üksteise järel muistsete röövlite poolt käigu põrandasse murtud ava kaudu hauakambrisse laskusime, ajas pöörane, nüüd juba lakkamatuks raginaks muutunud klõpsumine meile lausa külmajudinad nahale.

«Näe, kus on psüühilised veidrused!» käis mul mõte peast läbi. «Senikaua kui ma ei teadnud, et kamber on täis radioaktiivset kiirgust, tundsin ennast seal ju täiesti rahulikuna. Ja ma tean praegugi, mõistus ütleb mulle, et nii lühiajaline viibimine siin ei kujuta endast mingit ohtu, kuid enesetunne on siiski ebameeldiv. Mõistusega saan aru, kuid mingisugustest lihastest või teab millest ei suuda jagu saada: kipuvad aina siit rutem ära viima, Nendel on oma käitumisloogika. Justkui oleks selle neetud ragina vastu kohe mingi tingrefleks välja kujunenud. Häbene ometi, vaata, kui rahulik on Sabir!»

Geoloog rippus sõna tõsises mõttes nagu takjas seinte, küljes. Ta kloppis neid vasaraga, vedas sinna mingisuguseid kriipse ja pomises seejuures segaselt oma nina alla:

«Nasturaan, surmkindlalt nasturaan... Arseniidide kristallid, huvitav!» .

Ennäe, mida kujutas endast vaarao hukutav kättemaks, mis võis tabada isegi kolmekümne sajandi pärast!

Sundisin end sarkofaagi serval istet võtma ja ootama, kuni Sabir oma «nõidumise» lõpetab.

Hauakambris polnud sellest ajast, kui ma siin käisin, midagi muutunud. Woodstock ei olnud nähtavasti jätnud

mingisuguseid jälgi, mida ma, ausalt öelda, pärast raiisi eileõhtust juttu veidi kartsin. Aga mida nad võisidki siit ära viia? Tühja sarkofaagi, mis kaalus mitu tonni, või kaane, mida kellelegi vaja polnud?

Sabir lõpetas *oma* manipulatsioonid ja lõi Andrei abiga seina voodriplaatidest selles kohas, kus rüüstajad sissepääsuava raiudes seda juba niikuinii olid vigastanud, mõne tüki lahti. Siis ruttasime kõik välja värske õhu kätte, seadsime end istuma *otse* päikeselõõsa alla, millest kõrbes kusagil pääsu pole, ja tegime tööst kiiruga kokkuvõtte.

Niisiis, Morgalovi üllatav hüpotees oli leidnud täielikku kinnitust. Püramiid ise oli ehitatud tavalisest liivakivist ja ainult hauakambri vooderduseks olid ehitajad kasutanud suure radioaktiivsusega graniiti. Tähendab, Hiren oli seda tõepoolest teinud

täiesti teadlikult. Ta tundis *oma* kodumaa Nuubia mägede põuest murtud kurjakuulutava musta kivi hukatuslikke omadusi.
Nüüd tuleb haka.ta otsima neid mahajäetud muistseid kivimurde, mida püramiidi ehitajad olid kasutanud. Ja ehk juhib üllatavate avastuste uus niit, nagu ma olin unistanud, meid ka Hireni salajase hauakambri juurde: enam kui kindel, et ta selle kaitseks kasutas samasugust radioaktiivset graniiti.

Aga võib-olla mõtles too vaaraost ehitaja hoopis midagi muud välja? Leidlikkust ja ideesid tal nähtavasti jätkus!

«Ma pean püramiidi sissekäigu kinni pitseerirna ja siia valve välja panema,» ütles Sabir tõustes. «Nii et ärge mind oodake, minge laagrisse tagasi ja saatke siia kaks usaldusväärset töölis!.»
Lõuna ajal tuli vana kokk mitu korda laua juurde ja vaatas kuidagi imelikult minu poole.
«Teil on midagi südamel, Hanussi-akaa?» küsisin lõpuks.
«Kuidas teile kala maitseb, *ja havaaga?* See ongi see kala, mida te soovisite.»
«Mormirus?!»
Hanussi tegi kerge kummarduse:
«Valmistasin selle küüslaugukastmega, *ja havaaga.* Kas maitses ?»
Ohkasin vaid ja heitsin pilgu taldrikule, kuhu olid jäänud ainult mõned puhtaks imetud luukesed.

Mida siis nüüd Morgalovile öelda? Et ma kurikuulsa mormiruse kinni pistsin, ilma teda lähemalt silmitsematagi? Ent maitse oli tal suurepärane!

XIV pea tü k k MAGEDES

Õhtul laotasime Sabiriga geoloogilised kaardid *otse* telgi põrandale maha ja hakkasime nõu pidama. Mulle ütlesid need kõikjale heldelt laialipuistatud mitmevärvilised kirevad laigud, triibud, tingmärgid ja keemilised vormelid üpris vähe. Ent geoloogil võimaldasid nad justkui maapõue sügavusse vaadata.

«Tee mis tahad, aga ma ei saa kuidagi aru, kust ta selle graniidi võttis!» ütles Sabir *oma* vuntse näppides. «Tõsi küll, Niilusest kaugemal pole esialgu veel üksikasjalikumat luuret läbi viidud, väiksemad leiukohad võivad õhust ka märkamata jääda. Lähimad uraanimaagi tööndusliku tähtsusega maardlad *on,* näete, siin, El Koseira rajoonis. Kuid seal esinevad hoopis teised kivimid, sellist graniiti pole. Lihtsalt ei tea, mida teile soovitada, ja *ustaaz.*»

Otsinguid otsustasin siiski alustada *tollest orust,* kus madu oli kevadel Pavlikut hammustanud ja sundinud meid ülepeakaela *tööd* lõpetama. .
Järgmisel päeval näitas Sabir meile, kuidas aparaate kasutada, ja sõitis ära Assuani, viies kaasa näidised hauakambri vooderdisest. Meie aga asusime teele kõrbesse.

Seekord *oli* mul korda läinud veel üks auto hankida ja ma sain mõned kogenumad töölised retkel e kaasa võtta.

Kõik nad olid juba kaua aega kaevamistest *osa* võtnud ja paljudele oli sellest saanud isegi pärandatav elukutse, mida põlvest põlve edasi anti. Meie jaoks polnud nad mitte lihtsad labidamehed, vaid andekad abilised ja mõnikord isegi üsna asjatundlikud nõuandjad.
Kevadel väljaluuratud marsruudi sõitsime läbi korrakski peatumata. Õhtu tabas meid teel olles, ja kui me lõpuks jõudsime kurikuulsasse «ussipessa», nagu .PavIik selle oli

ristinud, tuli laager juba täielikus pimeduses üles lüüa.
Teejuhiks olin ma jälle valinud Azizi. Beduiin oli minu palvel kaasa toonud kaks kaamelit: neid võis väga vaja minna luuresõitudeks mäekurudesse, kuhu autoga juurde ei pääse.
Kavatsesin siia kas või üheks päevaks peatuma jääda, et ümbruskond täielikult läbi uurida. Ent kui ma hommikul enne einet kärsituJt meie kevadist kaevandit vaatama läk

sin, mõistsin kohe, et ilmselt oli siin keegi pärast meid tuhninud.
Enne lahkumist katame kaevandt alati paberiga ning kühveldame liiva peale, et seda ekslikult mitte uueks, veel läbiuurimata alaks pidada ja seal asjata kaevata. Nüüd aga oli liiv laiali kühveldatud, paber kuhugi kadunud — arvatavasti oli tuul selle ammu minema kandnud. Augu põhjas vedeles mitu suitsuotsa, liivahunnikust paistis pude-lipõhi - üsnagi ilmekad «nimekaardid».. .
Läheduses haigutasid vastu veel kaks auku. Neid polnud me kevadel kaevanud. Augud olid tühjad ja meil jäi üle vaid oletada, mida Woodstock oma kaaslastega võis sealt leida ja varastada.
Meil polnud siin igatahes enam midagi teha. Ja ausalt öelda polnud nagu õiget tahtmistki nende aferistide järel veel tuhnima hakata. Pärast hommikueinet istusime kohe autodesse ja sõitsime edasi - vastu ihaldatud mägedele, mis hallide kurdudena ähmaselt kauguses terendasid.
Kuidas mäed ka ei taandunud, püüdes peituda tolmuvinesse, siiski jõudsime keskpäevaks nende juurde. Valisime välja järsuseinalise kitsa kuru ja otsustasime siia baaslaagri üles lüüa. See töö võttis meil ära kogu ülejäänud osa päevast, kuid see-eest ööbisime juba täielikus mugavuses j a kuulasime isegi raadiot.
Õhtu eel ronisin koos Pavlikuga mäe harjale. Nii kaugele kui pilk haarata suutis, kuhjusid ümberringi kaootilises segaduses vaid masendavalt paljad hallid kaljud. Ei põõsast ega lille, nähtavasti isegi mitte kaameliohakat ei kasvanud siin. Polnud näha ühtki lindu. Ainult surnud kaljud ümberringi.
«Kui korraldada konkurss kõige kurvemale kohale maakeral, siis sobivamat vist küll ei leiaks,» pomises Pavlik. «Lõbusa nurgakese valis see Hiren endale. . .»
Järgmisel päeval algas jälle argipäevatöö ja tavalised jutud hommikueine ajal:
«Vaata, Tolik, sa oled šefi kohale istunud. Reedad oma salajasi plaane?»
«Suurepärane kebab, Hanussi! Palun andke veel. . .»
«Mina aga sööksin praegu heameelega okroškat..Jääga!»
«Kazimir Petrovitš, kunas siis lõpuks üleeilsed pildid valmis saavad?»
«Pärast hommikueinet võtan kohe käsile.»

«Hanussi, kas teil ei leidu veel tassitäis kohvi?» «ütelge Pavlikule, et läksin kolmanda kaevandi juurde. . .»
Möödus kolm päeva, kuid meile polnud ikka veel silma alla sattunud midagi huvitavat peale kolme loomakujutise kividel ja väikese joonistuse. Joonistus oli tehtud kaljule punase ookriga ja kujutas sellist suurt lotja, millega muistsel ajal tavaliselt kivimurdudest graniiti veeti. See andis lootust: tähendab, me liigume siiski muistsete ehitusmeeste jälil.
Ühe uurimiskäigu ajal ehmatasin üles suure kobra, kes end kivil soojendas. Meenus

kohe kevadine õnnetusjuhtum ja ma kontrollisin, et kõik ettevaatusabinõudest kinni peaksid: käia oli lubatud ainult säärikutega, enne magamaheitmist tuli telgid hoolega läbi vaadata ja igaüks pidi teadma, kus seerum asub.

Õhtuti meenus mulle sageli Morgalov: miks temalt mingit teadet pole? Aeg aga möödub...

Kivimite kontrollimiseks oli meil kolm kantavat radiomeetrit. Otsustasin ühe nendest kaasa võtta ja teha paarikolmepäevase luuresõidu kaugematesse paikadesse ümbruskonnas. Alles pärast seda oli võimalik uusi marsruute kavandada.

Enda äraoleku ajaks määrasin vanemaks Pavliku, kuigi see talle ilmselt rõõmu ei valmistanud. Muidugi oleks talle rohkem meeldinud võtta osa tema arvates romantilisest matkast kaamelitega metsikuisse mägedesse. Kuid hakkasin temaga kohe arutama nende tööde plaani, mis minu äraoleku ajal teha tuli, andsin talle selleks kätte üksikasjaliku kirjaliku 'instruktsiooni, ja uued kohustused parandasid kohe tema meeleolu.

Kes minu ärasõidu üle tõsiselt kurvastas ja vist isegi omamoodi araks lõi, oli vana Hanussi. Tõsi, seda küll oma vaatepunktilt:

«Kes teile seal süüa teeb, *ja havaaga?*»

Ent ausalt öeldes tekitas see mul ikkagi rinnus sooja tunde. Näis, nagu hakkaks jää meie suhetes tasapisi sula ma! Ah, kuidas ma ennast petsin! .

Varahommikul, pärast eriti tugevat hommikueinet, istusime teejuhiga pidulikult kaamelitele ja oma väljanägemisega üldist vaimustust esile kutsudes asusime teele. Ent ülev meeleolu haihtus väga ruttu. Tuli välja, et kaameli seljas on kohutavalt ebamugav istuda. Ta sammus

117

oma pikkade koibadega nii rahulikult ja aeglaselt, vastas minu virgutamispüüetele ainult põlastava pearapsimisega ja kõigutas mind igal sammul nii üksluiseit, et ma varsti tundsin, kuidas reetlik iiveldus kurku kipub.

«See veel puudus! Merehaigeks jääda - ja veel kus! Keset veetut, kuumusest õhkuvat kõrbetl» mõtlesin jubedusega.

Õnneks võisin siis, kui olime laagrist kilomeetrit viis eemale jõudnud, juba väärikust kaotamata teejuhile öelda, et aeg on tööle asuda. Kuuletudes tema kurguhäälsele hüüdele, laskus kaamel alandlikult põlvili ja ma kobisin kähku seljast maha.

Kui me tööle asusime, haihtus romantika lõplikult. Rasket radiomeetrit tassides tundsin, nagu oleksin ise kaamel.

Minu töö osutus üsna lihtsaks: muudkui astu ja hoia enda ees keppi, mille otsas on eriline silinder. Radiomeetriga ühendas seda painduv kaabel. Kõrvalt vaadates meenutasin sapööri miiniotsijaga. Astuda tuli kiirustamata ja lähendada silinder igale teel vastujuhtuvale kivirahnule. Lõhangu veerul kivimikihtide paljandit märgates kontrollisin ka seda ja kuulatasin, kas kõrvaklappides asjalikud klõpsud ei sagene.

Neid kostis vahetpidamata ja esialgu see kohutas mind.

Tihtilugu näis, nagu oleks klõpsumine tihenenud, ja ma peatusin kahtlase kivi juures. Kuid mõõteriist klõpsus endist viisi ühtlaselt, märkides nõndanimetatud radioaktiivset fooni, mis esineb kõikjal.

Silindrit tuli hoida võimalikult maapinna ligidal. See nõudis pidevat tähelepanu ja närvipinget, nii et käsi oli mul varsti tuim, justkui oleksin suurt koormat tassinud. Radiomeetri kast tagus vastu külge ja vaevas oma raskusega õlga. Kõrvaklappide sangad pigistasid harjumatult pead nagu tuline võru... Higi voolas ojadena ja varsti hakkasid rütmilised klõpsud piinava tuima valuna peas vastu kajama.

See-eest olid kaamelid taolise luureviisiga nähtavasti väga rahul. Nad lonkisid laisalt taga, heitsid tihti pikali ja puhkasid, siis aga tõttasid mulle kiiresti järele, osates tee peal veel kaljulõhedest mingeid maitsvaid okastaimi otsida. Ja ka teejuhile oli niisugune tööviis üsna meelepärane. Ta läks ette, istus kivile ja ümises mind oodates mõtlikult üksluist lõputut meloodiat.

Keskpäeval tõmbasime puldanist päikesevarju teivastele üles ja ma langesin selle alla laotatud vaibale nii kurnatuna, et kohe ei suutnud janugi kustutada, kuigi kurk oli täiesti kuivanud. Aga pärast seda, kui olin ligi kolm tundi siruli maas lamanud, tõusin uuesti üles ja kangeid, tuimi jalgu peaaegu kätega tõstes komberdasin jälle edasi ning tonksisin silindriga igat kivi.

Öö saatsime mööda ühes koopas. Arvatavasti oleks tulnud selle seinad üle vaadata, seal võis olla säilinud mingisuguseid joonistusi või pealkirju, kuid jõud oli mul täiesti otsas.

Magasin nagu laip. Ent ka unes kuulsin edasi tüütut ühetoonilist klõpsumist . . .

Järgmisel päeval läks veidi kergemaks, olgugi et töö jäi niisama üksluiseks. Nagu instruktsioon nõudis, vaatasin üle kõik kivimite paljandid, uurisin hoolikalt igat varingut ja puistu ega jätnud. vahele ühtki kaljurahnu või suurt kivi, mis teele ette sattus. Kolm-neli korda selle päeva jooksul näis mul1e, nagu oleks mõõteriist suuremat radioaktiivsust märkinud. Ent üksikasjalikul kontrollimisel, mis. muide sugugi vähe aega ei võtnud, selgus iga kord, et ma väheste kogemuste tõttu ikka jälle olin eksinud.

Meie üksluine töö hakkas nüüd nähtavasti isegi teejuhti tüütama. Laulud, mida ta laulis, muutusid üha rõõmutumaks ja nukramaks. Ja kaamelidki heitsid sagedamini maha ning tõusid suure vastumeelsusega alles pärast kestvat hõikamist ja tagasundimist.

Kolmandal päevalotsustasin oma teekaaslasi asjata mitte piinata, näitasin teejuhile kaardi järgi kätte oma kavatsetava marsruudi ja soovitasin tal kohe edasi liikuda. püstitada määratud kohas laager ja oodata mind õhtuks sinna. Ta raputas pead:

«Üksinda ei tohi, *ja Ustaaz.*»

«Noh, sinna on kõigest viieteistkümne kilomeetri ümber. Ära ma ei eksi, ei maksa karta. Mul on ju kaart.»

Ta kehitas õlgu ja muigas, väljendades sellega üsna ilmekalt oma suhtumist minu kaardisse.

«Pole midagi, pole midagi, Aziz, ära muretse,» käisin ma peale. «Ma pole ju esimest korda kõrbes.»

Beduiin kehitas jälle õlgu, ent veidi teistmoodi. Nüüd ei tähendanud tema žest midagi muud kui traditsioonilist

egiptuse väljendit *maleš* -- olgu peale! -, mis on nii mahukas ja rikas varjundeist. .

«See siin on halb paik, *ja efendi,*» lisas ta manitsevait, et mind lõplikult veenda. «Siin mägedes teeb saatan oma tempe. *I eshatak!*»

Kurjavaimu mainimine kutsus minus esile vastureaktsiooni ja ma ütlesin talle - rumalate eelarvamustega tuleb ju võidelda! - nüüd juba täiesti resoluutselt:

«Aitab sellest, Aziz!»

Enam ta vastu ei vaielnud:

«Kvoijis.»l

Ootasin ära, kuni väike karavan mäekuru käänaku taha kadus, ja asusin tööle. Jälle ma sõna tõsises mõttes nuuskisin igat kivi. Kusagil kivivaringut silmates ronisin ma jälle mööda kaljusid, balansseerides pika kepiga nagu oskamatu köietantsija.

Mäeseljandik kurust paremat kätt tõusis järk-järgult kõrgemale, selle järsku nõlva mööda ronimine muutus üha raskemaks. Justkui nimme esines seal aga ikka sagedamini kivi mi palja ndeid ja ahvatlevaid murrukohti. Ning verele marrastatud sõrmedega tulikuuma kalju külge haakudes ronisin ma üha kõrgemale ja kõrgemale, vahel jäin sõna tõsises mõttes vaid sõrmede varal rippuma, kui kivid mil jalge alt reetlikult ära libisesid ja lämmatavaid halle tolmupilvi tõstes mürinal sügavusse varisesid.

Lühidalt öeldes, õhtuks polnud mul pooltki ettenähtud marsruudist läbitud. Hämardus juba ja mu teejuht tundis kindlasti rahutust. Tuli laagripaika jõudmisega kiirustada, muidu läheb ta mind otsima ja me võime teineteise hoopis kaotada. Homme aga tuleb siia uuesti tagasi tulla, et marsruudis lünka ei tekiks. Jah, tegin oma töö kergemaks küll, pole midagi öelda. . .

Kõhklesin veidi aega, kas mitte radimeetrit siia jätta, et ei tarvitseks seda edasi-tagasi tassida. Ent lõpuks otsustasin sellest siiski mitte lahkuda: niisuguse mõõteriista kaotus oleks liiga ohtlik meie ekspeditsiooni edule. Kirudes kinnitasin selle mugavamalt õlale, aimamata, millise teene see tüütu, õhtuks hirmus raskeks muutunud kast mulle veel osutab.

Ma astusin kiire sammuga, kuid pimedus saabus veelgi kiiremini. Juba kattiski see nagu mütsi ga üheaegselt nii mäed kui minu, laagrini jäi aga veel mitte vähem kui neliviis kilomeetrit maad.

'1 Hästi *(araabia k.).*

Pimedus oli nii tihe ja pilkane, et liikuda sai vaid käsikaudu. Ikka ja jälle komistasin ma kividele, tormasin vastu väljaulatuvaid kaljunukke .- pimeduse saabumisega oli kuru justkui korraga kitsamaks muutunud -, kuid püüdsin kangekaelselt edasi minna. See oli täiesti andestamatu viga.

Ainult kartus mõõteriista pärast, mis tihtipeale kurjakuulutava kriginaga kaljusid riivas, sundis mind lõpuks aru pähe võtma ja toimima nii, nagu oleks kohe tulnud teha: jäin paigale, valisin käsikaudu kivide vahel võimalikult mugava ja «pehmema» koha ning hakkasin kannatlikult koidikut ootama.

Süüa ma ei tahtnud, ainult kustutasin välipudelist janu ja viskusin siis raskelt pikali otse paljastele kividele, mis veel säilitasid päevast soojust. Kaljutippude kohal rippus tähtkuju, mis sarnanes tulise hieroglüüfiga. See oli võõras, nagu oleksin äkki sattunud mõnele teisele planeedile. Veidi madalamal säras ere Kanopus, ja siis ma taipasin, et mõistatuslik tähtkuju on legendaarne Berenike juuksepalmik, mis meie maal pole nähtav.

Mulle näis, nagu oleksin kuulnud hüüdeid, seejärel justkui kauget lasku. Ent minul polnud nendele signaalidele millegagi vastata. Järk-järgult võttis päevane väsimus võimust, panin radiomeetri kasti pea alla ja jäin oma ebamugaval kivisel asemel sügavasti magama.

Kastil olid nii teravad servad, et ärgates ei saanud ma kangeks jäänud kaela kuidagi sirgeks ajada ja põsele olid minu arvates isegi armid tekkinud.

Et kangestusest üle saada, tegin võimlemisharjutusi ja võtsin siis suupisteks šokolaadi. Kesk-Aasias kaevamistel omandatud kogemuste põhjal võtan seda

välitöödele alati kaasa. Puutumatuks avariivaruks on šokolaad kõige parem: nälg on kustutatud ja kõht pole üle koormatud. Peale jõin mõne lonksu vett.

Kõike seda tegin kiirustamata, oodates, kunas ilmub minu teejuht kaamelitega. Tuli ära oodata ja teda rahustada, et minuga pole midagi juhtunud. Ent teda ei ilmunud ikka veel. Siis otsustasin, et ei maksa asjatult aega kaotada, ja hakkasin talle vastu minema. Võtsin radiomeetri õlale ja sammusin kiiresti mööda mäekuru edasi.

See oli minu teine viga.

Olin ära käinud paar-kolm kilomeetrit, kuid teejuhti polnud ikka veel kusagil. Kuru oli vahepeal hoopis kitsaks

muutunud, mäed olid ta nii kokku surunud, et kohati tuli külg ees kaljude vahelt läbi tungida. Kaugemal hargnes kuru kaheks. . .

Alles nüüd taipasin, et olen ilmselt eksinud, ja otsisin kaardi välja. Seal polnud üldse ühtki hargnevat kuru. Kompass, nagu tihti juhtub mägedes, kus seda alatasa häirivad' väikesed magnetilised anomaaliad, näitas hoopis midagi muud kui taevas halastamatult helkiv päike.

Tuli minna tagasi sinna kohta, kus ma nähtavasti eile pimedas kogemata siia kitsasse kõrvalkurusse olin käänanud. Kahju, et nii palju aega asjatult raisku, läks, kuid ise olin süüdi: esiteks, ei oleks tohtinud pimedas edasi minna, seepärast eksisingi. Teiseks - oleks tulnud hommikul enne teeleasumist kindlaks teha, et suund on õigesti valitud.

Asusin kirudes tagasiteele. Ent mida kaugemale ma läksin, seda selgemaks sai, et olen jälle kuhugi kõrvalharusse sattunud ega lähene üldse oma ööbimiskohale.

Olukord muutus juba tõsiseks. Kaart oli nähtavasti vana ja ebatäpne. Ja kuidas saigi see aidata, kui ma isegi umbkaudu ei osanud ette kujutada, kus ma täpselt asun. Kompassist polnud samuti mingit kasu. Signaali polnud millegagi anda: relva mul polnud, lõket ei saa paljastest kividest süüdata. Kõigele lisaks oli mul järele jäänud ainult üks tahvel šokolaadi ja vett leidus välipudelis ainult põhja peal...

Mind siit üles leida oli vist küll raskem kui liivakõrbest, nii et võisin loota ainult iseendale. Kõigepealt tuli kas või umbkaudugi orienteeruda.

Ja ma hakkasin mäe otsa ronima. Kepp segas hirmsasti, radiomeeter kallutas mind ühele küljele ja püüdis reetlikult allamäge tirida. Ent ma ei riskinud sellest hetkekski lahkuda: seda hallide kivide hulgast hiljem üles leida on kaugelt raskem kui kurikuulsat nõela heinakuhjast.

Kivid varisesid mürinaga jalge all. Higi valgus silma ja pani need kipitama. Kohati roomasin päris kõhuli, haakudes veriseks löödud sõrmedega kangekaelselt teravate kaljuservade külge ja koorides põlvedeit nahka maha. Ent umbes poolteise tunni jooksul ronisin siiski selle neetud mäe harjale üles. Ja mõistsin kohe, et see ei andnud mulle mitte midagi. Eespool tõusid veelgi kõrgemad ja järsemad mäeharjad. See aga, mida ma all nägin, näis tõelise tohuvabohuna - isegi umbkaudset sarnasust ei olnud märgata sellega, mis oli kujutatud kaardil. .

Jäi üle vaid üks lahendus: liikuda edasi loode suunas. Kusagil seal olime mägedesse tulnud ja arvatavasti just sealt otsib mind ka teejuht. Pärast vähest hingetõmbamist, kui selleks võib nimetada istumist tulistel kividel otse päikeselõõsas, hakkasin kurusse laskuma.

Ma ei taha pikalt jutustada oma ekslemistest, mis peaaegu pidid üsna kurvalt

lõppema. Paljutki ei suuda ma praegu ka meelde tuletada, kuna mul vist ajuti valitses peas kerge segadus.
Ma aina läksin ja läksin kividele komistades ja kukkudes radiomeetri raskuse all. Mäletan, et tihti tõstsin pead ja vaatasin päikest, justkui kartes, et ka see viimane teed juhatav majakas võib äkki kaduda. Ent see ei kadunud, vaid tappis mind aeglaselt oma raevukate kiirtega.. .
Päev tundus lõputuna. Ma ootasin jahedust, pimedust, õhtut, kuid see ei saabunud ikka veel. Ja ma komberdasin vaevaliselt edasi mööda kuumi kive, kukkusin, upitasin end üles ja läksin tuikudes edasi.
Järjekordselt maha kukkudes - mitmes kord juba! tuli mulle äkki pähe: «Mul on ju raadiojaaml Kui hea, et me selle kaasa võtsime! Kohe kutsun lennuki välja ja mind päästetakse!»
Toppisin kõrvaklapid pähe ja lülitasin sisse radiomeetri, kuna pidasin seda jampslikult raadiojaamaks.
Klõpsud, rütmilised monotoonsed klõpsud - ja ei ühtki inimhäält.
Tuleb tõusta kõrgemale, et mäed minu eest maailma ei varjaks .ega takistaks mul kuulmast inimesi!
Ja rasket mõõteriista enda järel lohistades ronisin ma jälle kaljude *otsa* ning kuulatasin lootuse ja ootusega üksluist klõpsumist, mis kostis minu pead pigistavaist kõrvaklappidest. Ma roomasin ega kuulnud ikka veel midagi peale vastiku klõpsumise. Tundsin, et kõrvaklapid lõhuvad mu pealuu pooleks, rebisin need peast ja viskasin minema. Justkui selle üle rõõmu tundes klõpsusid nad veelgi valjemini ja jonnakamalt . . .
Ent mulle oli nüüd juba kõik ükspuha. Silmade ees keerlesid tulised rõngad.
Siis äkki nägin inimest, kes seisis mäeharjal ja vaatas kuhugi kaugusse. Ta näis mulle hiiglasuurena ja tema juurest sirutus päästev vari. Nüüd puudutas see mind - ning kõik mu ümber langes pimedusse ja hääletusse:..

xv p e at ü k k LIIGA PALJU MADUSID

Meelemärkusele tulin ma külmatundest. Laubal oli mul märg lapp ja mööda nägu allavoolav vesi tilkus suhu!

Ajasin huuled torru, et seda aina neelata ja neelata, kuni lõpmatuseni. Ja päike ei seisnud enam surmava mõõgana pea koha! Tema asemel sirasid ohutud tähed.
Minust kolme sammu kaugusel mustendas mingi salapärane kuju ebardlikult pika kaelaga nagu maol. Upitasin end istukile ja alles siis taipasin, et see oli kaamel. Temast eraldus teine vari, tuli minu juurde ja kummardus tähti varjates mu kohale.
«See oled sina, Aziz?» sosistas in ma vaevalt kuuldavalt ja heitsin rahunenult uuesti pikali.
Teejuht süütas priimuse. Jõin kuuma kanget teed ja jäin magama. Unes piinas mind jälle janu, jälle ronisin ma üle tuliste kivide, kuid päikesetõusu ajal ärgates tundsin end peaaegu tervena. Ainult nõrkus kippus võimust võtma ja kriimustatud ning veriseks taotud sõrmed tegid valu.
Argates oli mul esimeseks asjaks silmadega radiomeetrit otsida. Seal ta lamaski tervena minu lähedal vaiba!. Ent me olime kusagil hoopis teises kohas, siin ma tead-vust ei kaotanud.
«Kust sa mu leidsid, Aziz?» küsisin ma.

«Sealt, *ja ustaaz.*» Ta osutas ebamääraselt kuhugi lõunasse.. .
«Aga miks sa mind siia tõid? Kas see koht on siit kaugel ?»
«Paha koht, *ja ustaaz.* Seal ei või ööbida... Saatan tembutab, *ieshatak!*»
Ähmane mälestus sundis mind kiiresti järgmist küsimust esitama:
«Aga ütle, Aziz, kas see riist. . . see aparaat... Kas ta muudkui klõpsus ja klõpsus, kui sa mu leidsid?»
Beduiin põrnitses silmanurgast radiomeetrit ja noogutas süngelt pead.
«Kas klõpsus valjusti? Ja tihedasti?»
«Väga valjusti, *ja ustaaz.*» Näis, et tal polnud tahtmist sel teemal rääkida. Ta vaatas uuesti vastumeeise ilmega silmanurgast mõõteriistapoole ja lisas: «Ragistas nii val- .

justi, nagu oleks automaadist tulistatud. Tänu Allahile, selle ragina järgi ma su üles leidsingi.»
Hüppasin üles, tuikudes nõrkusest.
«Peame viibimata sinna sõitma!»
Aziz muutus veelgi süngemaks ega vastanud sõnagi.
«Kuulsid? Sadulda kaamelid ja sõidame sinna, kust sa mu leidsid!»
«Mulle ei jäänud see koht meelde,» püüdis teejuht valetada, kuid see tuli tal nii halvasti välja, et ma naerma puhkesin, tema aga pööras piinlikkusest silmi peites selja.
«Saad sa aru, Aziz, selle pärast me ju sõitsimegi siia mägedesse ringi kolama.» Püüdsin teda veenda, nii kuidas suutsin. «Kui mõõteriist seal kõvasti klõpsus, siis me just leidsimegi selle, mida otsisime. Tuleb sinna tagasi minna ja kontrollida, siis aga ruttu baasi.»
Otsustavaks osutus nähtavasti peatse baasimineku mainimine. Ikka veel midagi süngelt endale nina aIta pomisedes asus Aziz kaamelitele kraami selga laduma. Minagi hakkasin teele valmistuma: panin oma asjad kokku, ajasin habet ja vahetasin radiomeetri patareid. Ent äkki sundis teejuhi tasane hüüatus mind pead kergitama.
Ta seisis, nöör käes, ja kuulatas midagi. ümberringi oli kõik rahulik ja vaikne, kuid Aziz ütles kindla veendumusega:
«Keegi tuleb meie juurde, *ja ustaaz.*» Ja kuulatanud uuesti, lisas: «Ruttab väga.»
Ta võttis vintpüssi ja tulistas kaks korda õhku, et meie asukohta kätte juhatada.
Paarikümne minuti pärast ilmus kuru käänaku tagant tõepoolest nähtavale inimene. Ta suundus meie poole.
«Zarif,» ütles Aziz lühidalt.
Nüüd nägin ka mina, et see oli üks meie töölistest noor ja lõbus Zarif. Missuguseid teateid ta toob?
«Saiida, ja ustaaz!» tervitas Zarif meie juurde jõudes.
«Saiida, Aziz!»
Tahtsin 'kannatamatuli uudiseid kuulda, kuld kohe küsimusi esitada ei oleks olnud viisakas. ES'ialgu tuleb vestelda ilmast, sellest, kliidas sõit möödus, ja pakkuda külalisele vett.
«Õnnetus!» ütles ta masendatult. «Siin on kiri.»
Keerasin mulle ulatatud paberilehe kiirustades lahti:
«Aleksei Nikolajevitš!
Meil on Jälle kobra inimesi .hammustanud - seekord

isegi kante: Tolik Petrovi ja töölist Hassan Zurabi. Võtsin kõik abinõud tarvitusele,

kuid parem oleks,. kui te mõneks päevaks tagasi tuleksite. P.»
Jälle takistused! Ja otsekui Gorbunovil: «Iga kord ikka siinsamas kohasl»
Pidi see neetud madu just Tolikut hammustama! Tore algus tema esimesele ekspeditsioonile! Meie aga kaotame ajutiselt vilunud radiometristi.
Baas oli võrdlemisi lähedal, kilomeetrit kakskümmend. Kaamelid sammusid kiiresti - ruttasid koju.
Juba paistsidki meie telgid, mis asusid varjulise kaljujärsaku all.
Pavlik oli väga löödud ja suures segaduses, hakkas kohe ennast õigustama:
«Ma hoiatasin kõiki ja kontrollisin, nagu te käskisite, Aleksei Nikolajevitš. Kuid need tuhat korda neetud kobrad ronisid jälle telki kaks tükki korraga, ja jälle öösel...»
«Kuidas Petrov ja Hassan ennast tunnevad?»
«Poleks nagu viga... Kuid eile teatasin ma esimese ehmatusega sellest loost raadio teel Assuani ja täna hommikul, kui ühenduse võtsime, teatati sealt, et nad saadavad meie juurde lennuki. Seda ma ei palunud, ausõna.»
«Pole midagi, kulub ära. Las viivad h.aiglasse. Aga kus lennuk maandub?»
«Niipea kui kuulsime, et lennuk välja lendas, otsisime kohe siin lähedal välja maandumiskoha. Tasane ja avar, . täitsa sobiv maanduniiseks. Saatsin sinna kaks poissi valvesse, niikuinii ei tule täna tööst midagi välja.»
Läksime telki, kus kannatadasaanud lamasid. Nende juures askeldas Zinotška., valge kittel seljas. Hassan nägi juba täiesti terve välja ja võttis mind vastu naerul näoga. Ka Tolja Petrov püüdis end üles upitada, kuid langetas samas pea jõuetult padjale..
«Lama, tama,» hoidis Zina teda tagasi. «Kohe tuleb teile lennuk järele.»
«Kuidas teil ometi kahekesi korraga niisugune asi juhtus?» küsisin ma meelehärmiga.
«Te ju ise ütlesite, et madu on madu,» vastas Pavlik kannatanute asemel ruttu. «Nähtavasti on koht niisugune.. . ussipesa. Tuleb ümber kolida.»
Sel hetkel kuulsime kauget mootorimürinat ja tõttasime lennukit vastu võtma. See oli kahemootoriline «Beachcraft». Teinud mõned ringid mägede kohal, alustas ta maandu

Mist. Tähendab, lenclur oli valitud maandumisväljakuga rahul.
Kui me lennuki juurde jõudsime, tõmbas lendur iuba kandepinnal seistes mootorite puldanist katet peale. tiiva varjus aga sammus meid oodates kannatamatult edasitagasi Ali Sabir.
«Ei kannatanud välja, lendasin ise siia,» ütles geoloog, surudes tugevasti mu kätt. «Tuli endal kiusatus nendes mägedes ringi ronida. Kuidas teie poistega on?»
«Üks nähtavasti paraneb, teine tuleb haiglasse saata.»
«Ah, *miskin,»* naksutas Sabir kaastundlikult keelt. «Pole viga, lendur puhkab veidi, Joob teed ja viib ta siis ära. Ah sa saatana madu, no küll on saatan! Kuid ikkagi kaks korraga, mis?»
Geoloog vangutas masendatnIt pead ja ütles äkki: «Aga saage tuttavaks; see on minu abiline. Hakkab mind tasapisi aitama.» ..
Alles nüüd märkasin, et lennuki kere all varjus istub veel üks mees: kleenuke, noor, seljas kulunud ja võidunud kombinesoon. Ta ei tulnud meie juurde, noogutas vaid eemalt püsti tõusmata kergelt pead.
«Noh, aga kuidas on tulemustega?» küsis Sabir kannatamatult.
Sellal kui me laagri poole sammusime, jutustasin talle lühidalt oma seiklustest.
«Ah, *ieshatak!»* hüüatas geotaog äkki seisma jäädes Ja endale käega vastu laupa lüües. «Peaaegu pidin unustama, et teile paluti see edasi anda. . .»
«Assuan Zubarevi ekspeditsioon,» lugesin ma. «Tulemused edukad leitud

kiviptaadi ülemine tekst koma raidkiri püramiidis koma sõnade tekst identsed alumine kiri sarnaneb tekstiga kaljul kuid nõuab täpsustamist punkt koostame üksikasjalikku aruannet koopia saadame õnnitlen Morgalov.»

Tähendab, et ikkagi läks märki! Elektronmasin aitas kindlaks teha, et nii «Murelikud sõnad» kui ka teksti ülemine osa päikeseketta kohal kiviplaadil, mille me kevadel leidsime, kuuluvad tollelesamale, kellelt pärineb raidkiri püramiidi pettehauakambris, - Hirenile!

Tähendab, minu hüpotees leidis tõestuse: «Murelikud sõnad» kuuluvad tõepoolest Hirenile. Tema ülistas seal

I Vaeseke *(araabia k.).*

ülestõusu ja kutsus rahvast üles võitlusele. Kuidas tema kuju äkki suureks kasvab, kui huvitavaks ja tähtsaks ta muutub ning kuidas katkendlikud andmed, mis tollest segaduste ajastust senini meie käsutuses olid, äkki selgeks saavad ja uues valguses meie ette kerkivad. Nüüd oleneb kõik meist endist: otsida, otsida ja veel kord otsida...

Rõõm oli suur, kuid minu seiklus andis nähtavasti end siiski tunda. Mind valdas nii suur nõrkus, et läksin ruttu telki ja heitsin Pavliku välivoodile pikali. Ja uinusin märkamatult. Kui ma ärkasin, oli juba õhtu käes, laagri keskel põles kolm latemat, mis olid puldanist «ümmarguse laua» äärde otse maha pandud, ning sealt kostis vaidlevaid hääli.

Nagu selgus, oli lennuk juba ammu ära sõitnud, mina polnud seda kuulnudki. Tolja Petrovoli haiglasse viidud, Hassan aga oli keeldunud lendamast ja vitsutas nüüd isukalt süüa lõhnavat tamiiat - ubasid küüslaugukastmega.

Sabir istus teistest veidi eemal teise latema juures ning radiomeetrit uurides ja kontrollides Ümises oma nina alla mõtlikult nukrat viisikest. Abilist polnud tema kõrval. Too oli õhtu läbi tööliste hulgas keerelnud ja nendega lobisenud ega olnud kordagi geoloogi juurde ilmunud.

Juba päris magamaheitmise eel nägin ma, kuidas see abimees mingi jutuga koka le ligi tikkus, ja kuulsin, kuidas Hanussi talle teravalt vastas:

«Inta malaak?!»1

Pärast õhtueinet pidasime veidi aega nõu ja otsustasime Sabiri soovituse kohaselt hommikul mööda mäekurusid nii kaugele edasi liikuda, kui autod võimaldavad. Nagu selgus, oli Pavlik juba tolles suunas luureretke sooritanud ja isegi tulevaseks laagripaigaks sobiva koha leidnud.

Koht oli õnnestunult valitud: osa päevast varjas seda küllaltki kõrge mäeseljandik oma varjuga. Ent me ei saanud sinna ligi: kõikjal kuhjuvad suured kaljurahnud sulgesid autodele tee. Tuli peatuma jääda umbes poolteist kilomeetrit enne seda kohta, mis Pavlikule meeldis.

Minule sobis nii isegi enam. Tahtsin tingimata ära käia seal, kus ma"' teadvuse kaotasin. Minu oletuste kohaselt asus see koht just teisel pool kõrget seljandikku, ja siit, kuhu me peatuma olime jäänud, oli sinna vähem maad.

I Mis see sinu asi on? *(araabia k.)*

Järgmisel hommikul, kui kõik olid kindlaksmääratud marsruutide kohaselt laiali läinud, asusin koos teejuhi ja geoloogiga kahel kaamelil teele minu viperuste paika.

Aziz asus meid juhtima suurema innuta, kuid Sabir käratas talle kurjalt peale ja

beduiinil ei jäänud muud üle kui olukorraga leppida. Muidugi oli ta kavaldanud ja õnnetu paik oli tal tegelikult väga hästi meeles: leidsime selle kiiresti üles.

Tundsin kohe ära nii kitsa kuru kui ka järsu mäenõlva: kuidas ma siit üldse suutsin üles ronida! Nüüd osutus sealt ülesminek väga raskeks. Me nõretasime higist, kuid jätkasime kaljunukkide külge klammerdudes visalt ronimist.

«Käes!» hüüatas Sabir ja vajutas kõrvaklapid kõvemini pähe. Kuulatledes mäge nagu arst haiget, ronis ta hulk aega mööda kaljusid ringi ja läks nii hoogu, et pidi üks-kord peaaegu alla kukkuma. Õnneks jõudis teejufit temast veel õigel ajal kinni haarata.

«Mitte mõhkugi ei taipa,» ütles Sabir kõrvaklappe peast tõmmates ja kivile laskudes lõpuks väsinult.

«Mitte mõhkugi ei taipa,» korda s ta ja vaatas oma tibatillukesi vuntse näppides kuhugi üles, mäeharja poole. «Aktiivne on ainult üks kivirahn, ümberringi on kõik puhas. Võib-olla on see sealt ülevalt, harjait, alla veerenud? *leshatak!* Sinna ülesronimisega me toime ei tule.»

«Ehk on teisest küljest, laagri poolt, kergem?» ütlesin mina.

«Jah, tuleb vist sealtpoolt proovida,» nõustus Sabir.

«Vähemalt aitavad töölised sealt üles ronida.»

Ent laagrisse tagasi pöörduda oli sel päeval juba hilja. Pimedus oleks meid vältimatult mäekurude keerukas labürindis tabanud, mina aga olin juba oma nahal tunda saanud, millega see võib lõppeda. Otsustasime siiasamasse ööbima jääda.

Enne uinumist meenus mulle äkki inimene, keda ma enne teadvuse kaotan/i st oleksin nagu mäetipul näinud. Oli ta tõepoolest olemas või nägin ma viirastust?

Hoolimata šaakalite kurvahäälsest kisast magasime rahulikult ja sügavasti. Koidikul pärast teejoomist asusime kiirustamata teele.

Me polnud ära käinud veel pooltki teed, kui käänaku tagant kargas välja hingeldav mees. See oli ikka jälle too

sama Zarif ja teda nähes võpatas mul süda sees: mis seal jälle juhtus?

«Leidsime!» karjus ta juba eemalt. «Leidsime pitseriga kivi! Pitseril on šaakal, *ja ustaaz!»*

«Va salaam!») hüüatas Sabir ja lõi mulle käega õlale.

XVI pea t ü k k JÄLLE RIISUJAD!

Pavlik juhtis meid mööda kitsast rada, mis maona mäekuru põhjas kivide vahel väänles. Siis hakkas mööda mäenõlva üles ronima. Me järgnesime talle.

«Näete,» ütles ta ja jäi seisma suure rahnu juures. «Eile õhtu eel leidsime. Esiteks märkas Zina suuremat radioaktiivsust, siis uurisime lähemalt - ja näete...»

Kummardusin lähemale ja nägin muistse pitsati jäljendit.

Võis selgesti eraldada lamavat šaakaIit ja selle all üheksat vangi kolmekaupa reas. Traditsiooniline kuningliku matuse pitser!

Vangid kujutasid «üheksat vibu»: kõikide muistsetele egiptlastele tuntud suguharude ja rasside esindajaid. See tähendas, et püha šaakal Anubis pidi kadunud vaaraod kindlalt kaitsma igast rahvusest vaenlaste salasepitsuste eest. Sellised pitseri d pandi alati vaaraode hauakambrite ustele.

Kõrval, ovaalses kartušis, seisis kauaotsitud nimi Hiren!

Kivi oli suurepäraselt säilinud ja nägi välja nii, nagu oleks see alles eile siia pandud.

Arusaamatu. . .

Asusime meeter meetri järel kogu mäenõlva läbi tuhnirna. All, mäe jalami leidsime veel ühe täpselt samasuguste pitseritega kivi. Kuid see oli siin nähtavasti väga kaua lebanud, üleni täis pragusid ja peaaegu täiesti murenenud, nii et otse pudenes käte vahel.

Arvatavasti sulgesid need kivid käigu maa-alusesse hauakambrisse. Ja kui nad siin vedelevad, siis on meist nähtavasti jälle ette jõutud! Ent kunas: kas hiljuti või tuhat aastat tagasi? Ja kus siis lõpuks on see sissekäik maa alla?

I Vaat kui tore! *(araabia k.)*

Oli otsingute teine päev, kuumus oli juba muutunud vä1jakannatamatuks ja aeg lähenes keskpäevasele vaheajale, kui üks töölistest äkki pööraselt kisama pistis: «Leidsin. *ja ustaaz!* Mina leidsin!»
Ta keksles vaimustusest ja kordas aina:
«Palun pidage meeles mu nimi - Faiz. Mina olin see, kes leidis!»
«Kus see sissekäik siis on?» tegin ma tema hüüetele kannatamatult lõpu peale, vaadates ühele ja teisele poole. «N äete, seesama auk, *ja ustaaz!* Otse teie ees.»
«See?»
«Nojah!»
Et avaust laiendada, viskas tööline läbematult paar väheldast kivi eemale. Käik viis kuhugi alla, kuid oli juba liiaks tavalise rebaseuru moodi. Ainult roomates sai sinna sisse pugeda.

«Noh, kuidas on, kas ronime?» küsis geoloog. «Sealt *tu*leb jahedat õhku, *ja ustaaz.* Urg see küll pole.»

«Kui see on tõepoolest hauakamber, siis tuleb Muististevalitsuse esindaja kohale kutsuda,» ütlesin ma.
«Võite mind selleks esindajaks lugeda,» ütles Sabir. «Ma pole ju üksnes geoloog, vaid samal ajal ka Muististevalitsuse töötaja. Koostame koos akti.»

«Suurepärane. Kuid laske siiski mind esimesena minna. See siin on ikkagi arheoloogiline mälestis ja mitte maakkeha.»

Sabir naeris ja laskis mind ette; surusin end avas! sisse. Selle taga oli koridor, mis veerjalt alla viis.

Tähendab, see oli tõepoolest hauakamber! Aga kui osavasti maskeeritud! Isegi otse sissekäigu juures seistes võis seda tavaliseks loomauruks pidada. Ja kui see oli veel kividega suletud ning pitseeritud. Või oli rüüstajatel jälle täpselt teada, kust tuli otsida?

Nüüd sai juba ennast sirgu ajada, kuigi mitte kogu pikkuses. Hanereas, laternaid kõrgele tõstes liikusime mööda koridori edasi. Me polnud veel nelja meetritki ära käinud, kui sattusime esimesele takistusele. Koridor oli suletud *suurte* kivirahnudega, kuid meist oli ette jõutud ja keegi oli juba tõkkesse kitsa läbikäigu murdnud ning isegi ühe rahnu kõrvale nihutanud.
Tähendab, hauakamber on tühjaks röövitud? Siin ei saanud enam loota, et keegi võis rüüstajad minema peletada, nagu imekombel puutumata jäänud Tutanhamoni haua-

kambris. Vaevalt nii üksildases ja metsikus paigas nagu see mäekuru võis olla alalist

valvet. Rüüstajaid ei seganud siin keegi, ja kui nad kord juba olid hauakambri üles leidnud ja sinna sisse tunginud, võisid nad seal muidugi põhjalikult ning kiirustamata tegutseda.

Otse kivirahnudest barrikaadi taga oli koridor põrandast laeni peene kivikillustikuga täidetud. Kuid kas see suutis rüüstajaid peatada! Nad olid üleval, koridori lae all, killustikukuhjast kitsa ava läbi kaevanud. Nüüd tuli ka meil mööda seda vargakäiku roomata. .

Teravad kivid lõikusid põlvedesse ja küünarnukkidesse ning rebisid riideid. Ent õnneks ei ulatunud ummistuse paksus üle kolme meetri ja seejärel võis end uuesti sirgu ajada, riided puhtaks kloppida ja juba inimese kombel teed jätkata.

Koridor viis meid alla. Äkki silmasin laes haigutavat avaust. Kes ja milleks oli selle läbi murdnud? Kas minna koridori mööda edasi või ronida avasse? .

«Tuleb ronida!» ütles Sabir tarmukalt. Sest kui nad koridori mööda edasi ei läinud, vaid augu läbi murdsid, siis oli neil selleks nähtavasti põhjus, *ieshatakl»*

Jah, tal oli muidugi õigus. Kinnitasin laterna rinnale, et mõlemad käed vabaks jääksid, ja ronisin pimedasse avausse. Ja sattusin uude koridori. See oli horisontaalne, esimesest veidi laiem ja uhkem, seinad kaetud taevassiniste kahhelkividega, mida aeg polnud tuhmistanud.

Kuidas rüüstajad taipasid, et just see paks graniitplaat varjab salakoridori sissepääsu ja siin tuleb avaus läbi murda? Kas tõesti jälle keegi ehltajaist juhatas neile tee kätte nagu tolles püramiidis, mille Krassovski oli avastanud? Või oli neil lihtsalt küllaldaselt vargakogemusi, et kõikidest riugastest ja püünistest jagu saada?

Olgu pealegi, lähme nende jälgi mööda! Lasksin laterna veidi madalamale, et valgus otse jalge ette paistaks, ja astusin edasi.

Samal hetkel kaotasin pinna jalge alt, lepdasin kuhugi alla ning maandusin raskelt liivahunnikul! Latern läks puruks, mina sumasin liiva sees, ümberringi valitses pil-kane pimedus.

Ülevalt välgatas valgus ja Sabiri ärev hääl küsis: «Olete elus, *ja ustaaz?»*

«Elus, häda pole midagi,» torisesin ma ja püüdsin üles tõusta.

Rõõmsalt kiirustas geoloog muidugi kõigepealt Allahi kiitma:

«El hamdu lillaah!»

«Heitke parem mulle ruttu nöör ja laske latern alla, minu oma läks puruks!» hüüdsin ma üsna vihaseit, kuna olin enda peale tige: kui totralt ma ometi nii algelisse lõksu sattusin, pealegi kui olin ise Krassovskit tudeerinud ja tema arutlustest muistsete ehitajate riugaste üle väljakirjutusi teinud!

«Kvoijis, kvoijis, ja ustaaz.»l

Sellal kui nad mind üles vinnasid, jõudsin seda kivikaevu põhjalikult silmitseda. See oli kitsas, umbes kümme meetrit sügav. Kui põhjas ei oleks liiva olnud, poleks vist küll enam konte kokku saanud. . . Ent milleks oli siia liiva puistatud? Et rüüstajail oleks pehmem kukkuda? Veider. . .

Haarasin kätega kaevu servast kinni ja nihutasin end ettevaatlikult selle ja püünisplaadi vahelt läbi. Niipea kui Pavlik selle lahti laskis, vajus see vaikse sahinaga oma kohale tagasi ja oli uuesti valmis järjekordset ohvrit varitsema. Seda nähes ajas Sabir silmad hirmus suureks, naksutas naljakait keelt ja vangutas pead:

«Ah, nassaabl Va salaam!»2

«Teile on see uudiseks?» naersin ma. «Niipalju kui ma Hiren'i tunnen, on ta meile kindlasti veel kavalamaidki üllatusi ette valmistanud. Nii et ärgem kaotagem aega,

liigume edasi!»
Tegime laudadest midagi purdetaolist ja pääsesime niiviisi üle reetliku plaadi. Nüüd muutusin ma ettevaatlikumaks, sidusin isegi kindluse mõttes endale ümber vöökoha nööri, mille otsast hoidis kõvasti kinni taga tulev geoloog.
Ent mingisuguseid püüniseid minu üllatuseks enam ei esinenud, nii et ma isegi kahtlema hakkasin: äkki pole see hauakamber üldse Hireni poolt ehitatud?
Kolm madalat astet koridori lõpus - ja me oleme matusekambri ukse ees. Uksel on kartušist piiratud Hireni nimi ja see rahustab mind.
Ent hauakamber on rüüstatud, nüüd pole selles enam mingit kahtlust: ukses haigutab nagu lahtine haav hoolimatult sissemurtud ava.
Vaatasin sealt sisse - ja tardusin.

! Hästi, hästi, professor! *(araabia k.)*
2 Ah, teid kelme! On aga. *vahval(araabia k.)*
133
Keset kambrit seisis täpselt samasugune sarkofaag nagu püramiidis. Ja selle kaas vedeles samuti põrandal, kuid seekord oli see ilmselt maha visatud: üks nurkadest oli küljest ära löödud.
Sarkofaagi peatsis seisid kõrgetel postamentidel ähvardavalt kohev il sulgedega kaks kivist kulli. Kaugemas nurgas aga. . .
Kaugemas nurgas nägin, kui ma latema valgusvihu sinna suunasin, vaarao Hiren'i!
Tema kivist raidkuju - püha Kaa hoidla - oli valmistatud hämmastava ekspressiivsuse ja realismiga. Piklik nägu, kõrge järsk laup, raskepärane lõug ja need nukras muiges tardunud, veidi punsunud «neegrihuuled». Milline unistava iseloomu ja tahtekindluse imelik kombinatsioon!
Üksteise järel surusime end läbi augu, valgustasime latematega kogu kambrit ja meie ees avanes pilt hirmsast, laastavast hävitustööst!
Kõik esemed olid täielikus korratuses laiali pillatud. Kummulikeeratud elegantsest laekast tolknes tükk katkirebitud kirjut riiet. Nurgas vedelesid hunnikus mingisugused kaarikud: kuld oli neilt maha kistud, kodarad murtud. Sängid, tugitoolid, jalapingid, matid, korvid, kõiksugu iluasjakesed, kilbid, vibud - kõik oli segamini ühes hunnikus.
.
«Vaadake,» sosistas Ali Sabir minu kõrval.
Vaatasin sinnapoole, kuhu ta osutas, ja nägin ühe laeka valgel kaanel räpast inimese jalajälge. Kahtlemata oli see tuhandeid aastaid tagasi siin viibinud varga jälg.
Jah, meist oli juba ammu ette jõutud. Hauakamber oli tühjaks tehtud, kõik väärtuslikud asjad varastatud. Võis selgesti kujutleda, kuidas röövlid kambris ringi tormasid. kuidas nad rutates asju haarasid, neid suitsevate tõrvikute äreval valgusel uurisid, kulda maha kiskusid, vääriskive välja murdsid ja purustatud osi pildusid kuhu aga juhtus...
Seisime tühjaks röövitud sarkofaagi juures keset kor**ratult** laialipiIlutud esemeid, katkimurtud mööblit, alabastrikilde ja vaatasime lootusetult ringi. Äkki kuulsime kurba venivat häält, mis kõlas nagu midagi oige ja haleda nuuksumise vahepealset.
Vaatasime üksteisele otsa.
«Allah! AIlah!» pomises Sabir justkui manades.
Jälle kostis seesama kaebIik ja kirjeldamatult valuline oie.

134

Sabir taganes ukse juurde. Ent meie poole vaadates jäi ta seisma ja hakkas kohmetult

oma vuntsikesi siluma.
«Mis see võiks olla, Aleksei Nikolajevitš?» küsis Pavlik.
Näis, et temalgi oli veidi kõhe hakanud. Polnud ka midagi imestada: raske on mitte alluda kas või hetkekski hirmutundele, kuuldes selliseid hauataguseid oigeid kusa gil mäe sisemuses asuvas tühjas hauakambris.

«Igatahes mitte Hireni igatsev hing,» ütlesin mina. «Arvatavasti mingisugune huvitav heliefekt. Võib-olla looduslik, aga võib ka olla, et sihilikult hirmutamiseks välja mõeldud. Hiljem selgitame välja, esialgu tuleb vist siit ära minna ja kamber kinni pitseerida. Näib, et see on raiutud otse samasuguse radioaktiivse graniidi sisse, nagu püramiidiski oli kasutatud, ja asjata ei maksa siin tolgendada. Kuidas teie arvate, Sabir?»

Radioaktiivsuse meenutamine, just nagu ma olin lootnud, tõi geoloogi ebausuhirmude viirastustemaalt kohe tagasi asjalikku, kuigi vist tunduvalt ohtlikumasse tegelikku ellu. Ta läks seina juurde, patsutas seda peoga ja ütles:

«Jah, kivim on sama, kuid igaks juhuks tuleb analüüs teha.»

«Kas po!e veider ja paradoksaalne?» käis mul mõte peast läbi. «Radioaktiivsust, mis mind tõtt-öelda veidi ärevaks teeb, ei karda Sabir üldse, ammu hukkunud vaarao müstilist «kättemaksu» aga pelgab! Küllap ta hinge sügavamas sopis usub tõsiselt, et surnu võib nendes süngetes maaalustes koridorides ringi uidata ja vaenlaste peletamiseks ulguda.»

Ladusime ukse sisse murtud ava kividega kinni ja katsime pealt kipsiga. Sabir tegi väga tähtsa näo ja pitseeris sissekäigu, vajutades uksele oma nime ja riigivapi kujutisega vaskpitsati.

Sel päeval me uurimistöid enam ei jätkanud. Pärast õhtueinet istusin maha ja koostasin laterna valgusel, mille ümber pilvena keerlesid ööliblikad ja kihulased, lühikese aruande hauakambri esimesest ülevaatusest, et saata see hommikul kiirkäskjalaga lähimasse postijaoskonda, kust see läheb edasi Kairosse, Muististevalitsusse. Seejärel heitsin magama ja vist alles nüüd tundsin tõeliselt ränka pettumust selle pärast, et ihaldatud hauakamber, mida me nii kaua olime otsinud, nii halastamatult tühjaks oli röövitud.

Ent mis parata: mina pole egüptoloogide seas esimene, . kes on sellist pettumust tunda saanud. Õnneseeni, kellel rohkem on vedanud, võib vist küll sõrmedel üles lugeda. Mõruvõitu lohutus, kuid pole midagi teha. . .

Hommikul läks Sabir oma aparaatidega uuesti hauakambrisse, meie Pavlikuga otsustasime alumise koridori lõpuni läbi uurida. Geoloog vihjas tagasihoidlikult, et oleks parem, kui me temaga koos läheksime, kuid ma olin kindlalt otsustanud vabanemist ebausklikust hirmust ulguva «vaarao hinge» ees tema enda hooleks jätta ja soovitasin:

«Võtke oma abimees kaasa! Paistab, et ta on teile vähe abiks, keerleb rohkem koka ümber. . .»

Avauseni koridori laes läksime koos. Siis ronis morn Sabir koos oma sõnaahtra, aparaatidega koormatud abimehega üles hauakambrisse, meie aga läksime edasi mööda koridori, mis viis meid aina sügavamale ja sügavamale, otsekui mäe südamesse.
«Kusagilt tuleb värsket õhku, kas tunnete, Aleksei Nikolajevitš?» ütles Pavlik minu selja taga.
Tubli poiss! Märkab kõike. Temast saab nähtavasti hea arheoloog. .

«Õigus,» v.astasin ma. «Nähtavasii on siin käike, mis on välisõhuga ühenduses. Küll uurime kõik välja. . .»
Ent kaugemale ei saanudki me minna. Teed sulges liivakuhjatis. See tuli läbi kaevata.
Pöördusime laagrisse tagasi, kuid Sabir ootas meid juba ees. Nähtavasti oli ta jõudnud isegi duši all ära käia: juuksed läikisid tal, ta istus telgis ja kirjutas midagi keskendunult.
«Noh, millised on tulemused?» küsisin ma. «Kas radioaktiivsust on?»
Geoloog noogutas tööd k,atkestamata vaikides pead,
«Suur?»
Sabir vaatas minu poole eemaloleva pilguga, vidutas silmi ja vastas lühidalt:
«Jah,» ja torkas mulle mingi paberilehe pihku, et ma teda ei tüütaks, ning kummardus uuesti laua kohale.
Ta kirjutas inglise keeles. Nähtavasti koostas aruannet Kairosse saatmiseks.
«Võib oletada, et kõik need uraanimaagi moodustised on algselt tekitatud hüdrotermiliste lahuste poolt seoses tertsiaarse vulkaanilise tegevusega antud rajoonis. Tõusvad

happelised vulkaanilised lahused võisid alkaliseerida ja endaga kaasa tuua primaarset uraani . . .»
Mitte sõnagi vaarao Hirenist. ega tema salapärasest hauakambrist. Ja nii oli ka õige: geoloog Sabiri huvitab hoopis muu kui mind. Praegu on ta rohkem huvitatud oma maa tulevikust kui selle kaugest ja kuulsast minevikust.
«Aga kuidas seal kambris on, kas ulub?» küsis Pa viik. «Mis?» ei saanud Sabir aru.
«Ma küsisin: kas ulguvad hääled kostavad endiselt?» «Ulub, ulub,» pomises Sabir, jätkates kiiresti kirjutamist.
Nüüd polnud tal müstiliste vaimude jaoks enam aega ja ka see polnud paha.
Kuni ametliku loa saabumiseni Kairost ei tahtnud me hauakambri üksikasjalikku ülevaatust ja seal rüüstamisest säilinud asjade sorteerimist ette võtta. Kuid et mitte asjata aega kaotada, alustasid töölised liivavalli lahtikaevamist. .
Üksteise järel tulid nad mäe sisemusest, kandes turjal lamedat korvi liivaga, ja laulsid riitmiliselt sammude taktis. Samasugused korvid nagu muistsetel ehitajatel, samasugused lühikesed põlled, mis liigutusi ei sega, - näis, nagu oleks meie ees äkki elustunud tuhandeid. aastaid vana raidreljeef!
Ja kahtlemata pärines laulgi noist iidsetest aegadest, kui templites kõlasid veel hümnid päikesejumal Atonile.

Kui palju öid,
kui palju päevi..
Sina, päike, kingid
meile veel oma sära!

Liiva oli palju. Töölised kandsid seda korv korvi järel välja, kusagilt aga varises aina uut liiva alla. . .
Kust? Mõtlesime poistega kogu aeg selle üle.
«Aga kas ei ole koridor selles kohas äkki ühenduses tolle kaevuga, kuhu te sisse kukkusite?» esitas Pavlik oma oletuse. «Seal oli liiv põhjas.»
«Noh, mis sellest?»
«Aga mõttetu oleks olnud lihtsalt niisama kaevu põhja liiva kuhjata, eks ole? Nähtavasti kaevul ei olegi põhja, see ulatub ülemisest koridorist alumisse, sellest ka

tõmbetuul, mida te tundsite,» lisas Ženja Lavrovski.

138

«Võimalik. Tähendab, see oli justkui kahekordne püünis: nendele, kes läksid alumist koridori mööda, varises sealt liiv kaela. Ülemisest koridorist aga kukuti kaevu.»

«Osavasti tehtud!» hüüdis Andrei vaimustatult.

«See, vennas, on geniaalne Hiren, mitte mõni muistne haltuuramehest arhitekt,» patsutas Ženja talle õlale. «Siin on kõik läbi mõeldud.»

«Mulle tundub, et kaevul oli veel kolmaski otstarve,» ütlesin mina.

«Milline siis?»

«Aga kas teil pole mõttesse tulnud, kuidas pääsesid ehitajad pärast seda, kui nad salakäigu alumisest koridorist ülemisse kinni müürisid, hauakambrist välja? Rüüstajad teadsid või aimasid, kuskohas plaat tuleb läbi murda, et hauakambrisse pääseda. Kuid ehitajad panid selle plaadi ju ülevalt paika, justkui ust seestpoolt sulgedes. Pärast aga tulid sealt kuidagi välja, ega nad ju hauakambrisse jäänud.»

«Kes teab; võib-olla jäeti sisse? Tegite oma töö ja nüüd hukkuge. On ju enam kui kindel, et kõik hauakambrit ehitanud orjad pärast maha tapeti, et keegi neist ei saaks selle saladusi välja anda,» ütles Ženja Lavrovski.

«Jah, tal on vist õigus,» toetas teda Pavlik. «On ju ometi säilinud hämmastav dokument, kus üks ametnik samasuguse salajase hauakambri ehitamisest ette kannab: «Mina üksi juhatasin töid, kui tema kuningliku kõrguse jaoks kaljus rahupaika välja raiuti, nii et keegi ei näinud midagi ega keegi ei kuulnud midagi.. .»»

Pavlik vaikis veidi ja lisas siis:

«Pole mingi kunst ära arvata, mis selle juures töölistest sai, neid aga oli kindlasti sadasid, kui mitte tuhandeid. Ja muidugi ka Hiren, jäädes oma julma ajastu pojaks, käskis töölistega niisama halastamatult toimida.»

«Kuid vaevalt oli siiski. keegi ehitajaist nõus end vabatahtlikult hauakambrisse sisse müürida laskma,» katkestas Andrei teda. «Hiljem nad võib~olla hukati, kuid hauakambrist lasti siiski välja. Ja pealegi ei leidnud me teel hauakambrisse ju ühtki luustikku.»

«Jah, selle peale ma ei tulnud,» möönis Pavlik kohmetult. «Nähtavasti on sul õigus.»

Hiljem, kui liivakuhjatis oli kõrvaldatud, leidis meie hüpotees kinnitust: ülemine koridor oli alumisega ühenduses kaevu ja liivaga täidetud kambri kaudu. Kahtlemata

139

väljusid viimased ehitajad hauakambrist siitkaudu, teel mõlemaid lõkse püügivalmis seades.

Töölised leidsid liiva seest inimese kolba ja mõned luud. Tähendab, keegi oli siiski sellesse saatanlikku lõksu langenud . . .

Koridoride seinte üksikasjalik ülevaatus ei andnud erilisi tulemusi. Ainult alumises koridoris avastasime vooderdise kiviplaatidel kolm huvitavat märkust. Need olid nähtavasti ehitajate poolt plaatide märkimiseks tehtud. ühele plaadile oli kirjutatud: «Ülemine». Teisele oli tehtud märkus «Kõrvaldada», mille kõrval asus vaarao pitsati jäljend. Kas Hiren tõesti ise jälgis, kui korralikult tööd tehti?

Kolmandal plaadil oli säilinud märkus: «Kuninglikku hauakambrisse». Niisiis olime tõepoolest avastanud Hireni hauakambri. Ent mida selgemaks meile selle konstruktsioon sai, seda enam valdas mind mingi seletamatu pettumus. .

Kõik osutus nagu liiga lihtsaks. Üksainus pettekäik tühja kambriga lõpus. Ei ühtki

vähegi kavalamat püünist peale kaevu, kuhu ülevalt sisse kukuti, need aga, kes püüd-sid alumist koridori läbida, mattusid liiva alla.

Kadunud Krassovski poolt avastatud püramiidis oli kõik hoopis leidlikumalt kavandatud ja ehitatud. Kas Hiren tõesti pani rohkem lootusi hauakambri jaoks valitud üksildasele kohale neis metsikuis ja raskesti ligipääsetavais mägedes? Kuid see-eest ei saanud siin keegi ka röövleid segada, nad võisid oma salajast vargatööd rahulikult ja põhjalikult teha. Kuidas ta ometi seda ei arvestanud?

Äkki kasutas Hiren uuesti endist kavalust ja sokutas röövlitele ette veel ühe tühja hauakambri? Neil pole ju mingeid tõendeid selle kohta, et sarkofaagis asus just tema muumia. Kuidas seda praegu, kolmkümmend kolm sajandit hiljem, kontrollida?

Nii mõtisklesin ma maa-alustes süngetes koridorides ringi uidates ja hauakambri uurimise alustamiseks luba oodates. .

Sabir jõudis selle aja jooksul kogu mäe oma aparaatidega läbi ronida ja leidis mitu radioaktiivsete kivimite paljandit. Läheduses aga õnnestus tal avastada ammu mahajäetud vana kivimurd. Nähtavasti oli just sealt murtud graniiti pettehauakambri vooderdamiseks püramiidis, mille Krassovski oli avastanud.

Kunas siis lõpuks saadetakse luba?

Kuid enne seda saabus täiesti arusaamatu ja mõista tuslik telegramm. Selle tõi õhtu eel sõidukaamelil - dromedaril - kiirkäskjalg:

«Ma teadsin sellest neliteist aastat tagasi ent hauakamber võib kaduda vältimiseks kallake lävele veini piima segatud meega. John Kyrus.»

XVII peatükk MUUMIA LIIVAS

Püüdes asjatult salapärastest sõnadest aru saada, veeretasin telegrammi täielikus segaduses näppude vah,el. Kes oli see tundmatu John Kyrus, kes mulle Daytonist Ohio osariigis, USA-s niisuguse segase telegrammi saatis? Mida ta teadis juba neliteistkümmend aastat tagasi? Kust ta üldse teab, et me hauakambri üles leidsime, ja kuidas see võib kaduda? ja milleks pean ma mingile salapärasele lävele kallama «veini piima segatud meega»? Lihtsalt mõttetus!

Telegramm käis käest kätte ja lõpuks ütles Zenja välja oma oletuse:

«Kas see pole äkki mõni müstik, kes meid õnnitleb ja edu soovib?»

Mulle meenusid kohe võimatud telefonikõned, millega igasugused entusiastid mul Leningradis pärast seda, kui ma televisioonis rääkisin püramiidi mõistatustest ja Krassovski kadunud päevikutest, tahtsid hinge välja võtta.

«Sul on vist õigus,» nõustusin ma. «Aga kuidas võis ta oma Daytonis teada saada, et me siin Hireni hauakambri leidsime? Kas hauatagustelt vaimudelt spiritistlikul seansil?»

Ent kõik selgus järgmisel päeval, kui kauguses kerkisid üles tolmupilved ja meie laagri juurde metsiku kiirusega kihutas korrespondentidest pakatav «Dodge». Meie protestihääli lämmatades tormasid nad kohe rpihu kallale, märkmikud käes, toppisid igaühele mikrofoni nina alla ja täristasid filmikaameraid. Selgus, et teated meie avastusest olid juba mingil moe ajakIrjandusse läbi tilkuda jõudnud ja muidugi uskumatult moonutatud ning muinasjutuliseIt ilustatud kujul.

«Kullasära nõiutud hauakambrist», «Vaarao Hiren ketser Ehnatoni ebaseaduslik poeg» - lugesime lausa jubedustundega arssinapikkusi pealkirju ajalehtedes.

Tuli kiiresti sissekäik hauakambrisse kindla raudvõrega sulgeda ja selle juurde ekspeditsiooni liikmetest tõeline vahtkond välja panna. Kõrbe rahulik ja asjalik vaikus oli lootusetult rikutud.

Järgmisel päeval saabus uus grupp korrespandente. Kuid see-eest sõitis nendega koos kohale ka Muististevalitsuse eriesindaja, kellele oli ülesandeks tehtud koos meiega hauakamber läbi uurida. See oli tuntud egiptuse arheoloog Zakaria Sakur. Temaga koos tuli tagasi ka juba täiesti terve Tolja Petrov.

Reibas ja üpris tarmukas Sakur, kelleloli kombeks alalõpmata kasutada sõna «kallis», asus kohe oskuslikult korda looma: andis korralduse Ühtki korrespondenti hauakambri sissekäigule sajast meetrist mitte lähemale lasta, tegi neile ettepaneku laagrist lahkuda ja eemal ise endale laager organiseerida, ja peamine, vabastas meid vajadusest kõiki neid kutsumata külalisi toita.

Nüüd võis rahulikult tööle asuda.

Hommikul avasime koos doktor Sakuriga pidulikult hauakambri pitseeritud ukse. Meiega olid kaasas ainult Pavlik kahe egiptuse töölisega ja geoloog Sabir.

. . . Mustast puust laegas, mille kaant üleni katab meisterlikult maalitud värviline pilt: vaarao Hiren tallab raevunud lõvi kujul käppadega oma vaenlasi. Nikerdatud puust säng, sellel mingi ümmargune, elevandiluuga inkrusteeritud kastike. Mustriga kaunistatud baldahhiin, see tõmmati arvatavasti trooni kohale Üles. Kuid kõik lõhki käristatud, tükkideks murtud, puruks pekstud.

Üksikuid detaile ei olnud esialgu aega uurida. Pildistasime kambrit mitmest punktist, seejärel koostasime täpse plaani, et fikseerida, kus nimelt, millisel põranda ruudul lebab üks või teine ese. Iga leid sai seejuures oma numbri. Lühidalt öeldes - nüüd algas see rütmiline, peensusteni täpne töö, mis kaevamistel moodustabki arheoloogi uurimistöö aluse. Alles pärast selle lõpetamist võis leitud asjad kambrist välja viia, et neid nagu kord ja kohus vaadelda, ning seejärel siirduda seintel leiduvate freskode ja kirjade üksikasjaliku1e uurimisele.

Sabiri kategoorilisel nõudmise] tuli töötada erilistes kaitsekostüümides, mis olid vist niisama ebamugavad ja

takistasid samuti liikumist nagu keskaegsed raudrüüd.

Vaevalt jõudsime need selga tõmmata, kui juba olime palavusest läbimärjad.

Nii me töötasime, vahetades aeg-ajalt üksikuid lauseid:

«See on vist rituaaine kantsik?»

«Kirjutage: heraldiline kantsik «nehehu». Mis number teil seal järgmisena tuleb, kallis?»

Aeg-ajalt aga kostis kambris läbi meie jutu ikka ja jälle toosama kaeblik pooloie, poolohe. . .

Need hääled käisid mulle ausalt öeldes närvidele, kuigi ma püüdsin seda mitte välja näidata. Aga mis tunne pidi olema ebausklikel röövlitel, kui nad neid hääli täielikus pimeduses kuulsid!

Iga kord, kui kostis võigas ulgumine, võpatas Sabir ja Pavlik vaatas ringi.

Ent esimesena ei pidanud vastu doktor Sakur.

«Küll on saatan, *ieshatak!*» kirus ta. «Tuleb tal kõri kinni toppida.»

Hädavaevalt suutsin talle augu pähe rääkida, et ta esialgu loobuks seinte ülevaatusest masendavate oiete peidetud allika leidmiseks. Esmajärjekorras tuli asjad, mis röövlid olid mööda kambrit laiali pildunud, pisut korda seada. et neid kogemata puruks ei tallataks.

Kui olime täpselt fikseerinud, millises asendis iga ese asus, hakkasime neid järk-järgult kambrist välja kandma, lähemalt vaatlema ja sisse pakkima.

See oli väga keerukas ja suurt tähelepanu nõudev töö. Korratult kuhjatud hunnikutest esemeid ühekaupa ettevaatlikult välja tõmmates oleksime justkui mingit väsitavat mängu mänginud, Näiteks kas või need helmesmustriga väljaõmmeldud sandaalid, Neid oli ohtlik isegi kätte võtta, sest need võisid otsemaid laiali pudeneda. Tuli need siinsamas, kohapeal, parafiiniga läbi immutada ja siis

kannatlikult kaks-kolm tundi oodata, kuni nad kõvaks tardusid.
Aga kuidas näiteks 1:auakambrist välja viia seda mustast puust sängi, mille nurgad on kaunistatud nikerdatud fantastiliste loomade kujutistega? See tuleb lahti võtta, osade kaupa välja viia ja siis vabas õhus uuesti kokku seada.
«Käes!» hüüdis äkki Pavlik. «Siin ta ongi, see vaarao ulguv vaim!»
Olin nii töösse süvenenud, et võikaid oigeid enam tähe-

legi ei pannud, olin nendega harjunud, nagu neetijad harjuvad oma vasara igavese müraga, ja ei saanud seepärast esimesel hetkel arugi, millest ta räägib.

Pavlik seisis sarkofaagi peatsis kulli kuju juures ja püüdis sünge linnu noka vahelt sisse vaadata. Pugesin suure vaevaga tema juurde.

«Tahtsin parajasti seda korvikest võtta, tema aga pistis otse kõrva juures oigama!» seletas Pavlik õhinal. «Hääl tuleb kahtlemata siit. Kuulake.»

Seisime mõne minuti täielikus vaikuses. Ja äkki hakkas kull kaeblikult oigama! Hääl tuli kahtlemata kusagilt kivist linnu nokast. PavIik kattis noka käega - ja oigamine katkes paugupealt.

Nii õnnestus lõpuks kindlaks teha, kust tulid need salapärased oiged, mis olid meid nii ära tüüdanud. Pistsime vatitopi kullidele noka vahele - ja olimegi neist häältest lahti. Selgus, et mäe paksudest kihtidest oli kitsas ventilatsioonikaev läbi raiutud ja seda mööda tungis õhk sarkofaagi juures valvavate linnukujude juurde.

Veel mitu päeva jätkasime hauakambrist väljatoodud leidude sorteerimist ja pakkimist. Sabir jändas seal tundide kaupa oma aparaatidega: nüüd, kui kullid olid nutulaulu Hireni kurva saatuse üle lõpetanud, tundis ta elid seal hoopis rahulikumana ja võis voodriplaatide radioaktiivsuse uurimise lõpule viia.

Andrjuša Akkuratov istus hiliste õhtutundideni välilaboratooriumiks eraldatud telgis. Ebamugavas ja väsitavas asendis - kummargil kõikuva lauakese kohal - seadis ta oma näiliselt rohmakate, kuid hämmastavalt osavate sõrmedega sadasid kordi nii ja teisiti kokku inkrustatsiooni tükikesi, sobitas neid kannatlikult üksteisega, immutas kinnitavate lahustega, kleepis kokku - ja järk-järgult sündis lootusetust prügikuhilast taas kaunis laegas.

Teda abistasid Zenja Lavrovski ja Zinotška, kuid nad ei pidanud kaua vastu: selg jäi tuimaks, kael kangeks ja käed hakkasid värisema. Tuli töös vaheaegu teha ning laagris ringi jalutada. Kuid Andrei jätkas tööd selga sirutamata. Tema kõrval aga joonistas Kazimir Petrovitšmõtlikult ja melanhoolselt vilistades niisama väsimatult üht eset teise järel.

Need leiud olid iseenesest huvitavad, kuid ei selgitanud kahjuks midagi Hireni saatusest: tavaline matuseinventar.

Suuremat huvi pakkusid ehk sõjavankrid, mis kahjuks

olid rüüstajate kätest rängalt kannatada saanud. Nikerdatud, kerged, kõrgetel ratastel - nähtavasti võisid nad suurt kiirust arendada. Põhjad olid neil punutud nahkrihmadestja kaetud loomanahkadega. Need vedrutasid väga hästi ja asendasid seega täiel määral vedrusid, mida egiptlased veel ei tundnud.

Lehvikud, ilusad kepid pikkade kõverate käepidemetega . Alabastrist nõud lõhnaainete hoidmiseks. Kastid ja kirstud rõivaste ja jalatsitega. Vaaraod varustati hoolikalt hauatagusele teekonnale, kust ei saa enam tagasi pöörduda, nagu ta ise oma värssides rõhutas.

Ja ušebtid, ušebtid, lõpmatult ušebtisid väga ootamatutes kohtades, ning kõigil neil samasugune igaveseks tardunud naeratus näol nagu suurel vaaraokujul hauakambri nurgas. Selle postamendil leidus väga huvitav pealkiri:

«Ma sulgesin tõe enda sisse, ma tunnen vastikust vale vastu, kuna ma tean, et Atoni poeg Neferheperura Uaenra rõõmustab selle üle.»
Neferheperura Uaenra - see oli vaarao Ehnatoni trooninimi!
See pealkiri oli paljuütlev: järelikult Hiren austas kadunud reformaatorit, pidas teda - oma õpetajaks ja kasvatajaks ning püüdis nähtavasti tema ettevõtmisi jätkata.
Kerkis keeruline probleem: kuidas seda suurepärast kuju hauakambrist välja viia? Selle koht oli muuseumis, mitte aga siin, paljaste ja metsikute mägede keskel maaaluses urkas. Kuid enne tuli kõik teised asjad ära sorteerida ja välja kanda, et kujule teed vabastada.
Töö ei läinud nii kiiresti, kui me tahtsime. sest meid tüütasid üleliia kutsumata külalised. Peale korrespondentide ilmusid kohale isegi turistid: keegi ettevõtlik ärimees oli nad kahe autobussiga otse läbi kõrbe Assuanist siia toonud.
Nad sõitsid siia nagu piknikule. Tunglesid võre juures, mis hauakambri sissekäiku sulges. Käisid karjakaupa meie järel, klõpsutasid lugematuid fotoaparaate ja norisid suveniire: «Noh, kas või radioaktiivne liivaterakegi hauakambrist!»
Lõpuks sai Sakuril sellest isu täis ja ta kutsus välja terve rühma piirivalvureid. Nüüd hoidsid pikad sihvakad nuubialastest sõdurid käratseva rahvasumma hauakambrist viisakas kauguses.

Ent kõige tipuks ilmusid lõpuks ka külalised, kelle tulekut ma millegipärast juba ammu olin oodanud ja kartnud: ikkasellesama tuttava logiseva «Dodge'iga» sõitsid kohale Woodstock ja Afanasopulo.
Afanasopulo vaikis nagu alati, tegi kummardusi ja silus majesteetlikult oma uhkeid vuntse. Woodstock ahhetas vaimustatult ja kiitis meie edu, kuid silmad jäid tal kogu aeg külmaks ning nukraks. Vastasin talle üsna kuivalt. Võimalik, et see paistis ebaviisakana, kuid mul polnud tõe-poolest mingit soovi nende juhuseotsijatega vestelda. Oleks see oloud minu teha, ma poleks neid üldse hauakambri ligi lasknud.
Ent Woodstock oskas oma teeseldud vaimustuse ja pa pakese nime alalõpmatu mainimisega doktor Sakuri ära võluda. Ta lubas neil mitte üksnes hauakambrit vaaaata, vaid isegi juhtis isiklikult neid läbi kõikide maa-aluste käikude. Mina ütlesin säärasest aust ära ja jätkasin tööd.
Tagasi jõudes jõi Lesley Woodstock koos doktor Sakuriga konjakit ja tema ilukõne sai veelgi hoogu juurde. Püüdes mind kõnelusse kiskuda, väljendas ta aina vaimustust, imetlust ja üllatust meie ebatavalise edu üle. Ent ma vaikisin kangekaelselt. .
See kõrvalt vaadates arvatavasti naljakas, kuid mulle juba üsna tüütavaks muutunud vestlus katkestati järsku ootamatul kombel.
Telki tormas äkki üks töölistest ja hüüdis:
«Seal on inimene. *ja ustaazl* Seal on inimene liiva sees!»
«Mis inimene, *nassaabl?»* katkestas doktor Sakur teda vihaseIt. «Mis sa tormad sisse nagu *magnuun2.*,kallis?»
. «Andestage, *ja saadat bei.* Seal on muumia liiva sees. . .»
Nii üllatav kui tea'de ka polnud, olin ma valmis vanduma, et Woodstocki ja Afanasopulot rabas see kõige rohkem. Juhtusin just sel hetkel nende poole vaatama, ja märkasin, millise ilmega nad omavahel pilke vahetasid. Miks?
Järelemõtlemiseks polnud mahti. Hetk hiljem tormasime juba kõik üksteise võidu hauakambri poole.
Meid nähes hakkasid liivavalli kõrvaldavad töölised rõõmsalt sumisema, tundes eelnaudingut traditsioonilisest suurest «bakšišist», mida nad haruldase leiu eest ootasid. Nad astusid kõrvale - ja ma, nägin liiva seest paistvat

I Kelm, suli *(araabia k.).* :t. HullumeeIne *(araaba .Il.).*

kõverdatud kätt, mida ümbritsesid vaigust ja lõhnaainetest tumedaks muutunud sidemed!

Kükakile laskudes hakkasin ettevaatlikult liiva laiali kühveldama. Doktor Sakur abistas mind teiselt poolt. Järkjärgult ilmus nähtavale linikutesse mähitud muumia.

Peasidemel kuninglikud tundemärgid: kul1 Nehebt ja püha madu Buto, ovaalses kartušis vaarao nimi...

«See on Hiren!» hüüatas Sakur.

Jah, kahtlemata lebas meie ees vaarao Hireni muumia, mille leidmiseks ma olin juba igasuguse lootuse kaotanud. Ent nüüd oli ta siin, minu ees - ja lõpp kõikidel kahtlustel, kõhklustel ning ähmastel lootustel, mis kusagil hingesopis olid peitunud.

Nüüd ei jäänud en,am mingisugust kahtlust: me olime tõepoolest leidnud Hireni hauakambri, seekord mitte pettehaua, vaid tõelise, kuid see oli juba iidsel ajal põhjalikult paljaks rüüstatud. Röövlid olid muumialt kõik väärisesemed maha kiskunud ja siis justkui kättemaksuks heitnud sügavasse püüniskaevu, mille Hiren oli lasknud nende 'jaoks valmistada. Nad olid ta siiski kavalusega üle trumbanud.

Muumia oli sajandeid kaevu põhjas liiva sees lamanud. Ja nüüd liiva välja kühveldades 1eidsid ta juhuslikult meie töölised. Kõik sai selgeks.

Woodstock - alles nüüd märkasin, et ta oli meiega koos siia jooksnud ja seisis minu selja taga - ütles äkki Afanasopulole kiiresti midagi mingisuguses mulle tundmatus keeles. Afanasopulo vastas talle lühidalt, ühe lausega.

«Doktor Sakur, mulle tundub, et korraldus, mis keelab kõrvalistel isikutel kaevamiste juures viibida, peaks eranditult kõikide kohta käima,» ütlesin ma.

Arheoloog tõttas pead noogutama ja pöördus kutsumata külaliste poole: .

«Härrased, pean teid paluma hauakambrist lahkuda. Te kuritarvitate mu külalislahkust, kallis.»

Woodstock vaatas minu poole, muigas virilalt ja nad sammusid koos Afanasopuloga vaikides väljapääsu poole.

Enam ma neid sel päeval ei näinud ja lootsin juba, et ei näegi enam kunagi. Kuid selgus, et nad polnud üldse ära sõitnud, vaid andsid endast varsti väga väljakutsuval kombel märku.

XVIII pea t ü k k HÄMMASTAV RAIDKIRI

Kui me muumia maa-alusest käigust välja tõime, tõrjudes eemale igast küljest ligitikkuvaid reportereid, ütles doktor Sakur:

«Mul tuleb lennuk välja kutsuda ja muumia kiiresti Kairosse viia. Siin liivakõrbes ei suuda me seda säilitada, veel vähem läbi uurida. Teie, kallis, jätkake vahepeal koos oma kolleegidega tööd ilma minuta.»

See oli õige otsus ja ma ei vaielnud vastu. Võtsime kohe raadio teel ühenduse Kairoga. Juba järgmisel hommikul saabus lennuk ja matuselinikutesse mähitud vaarao Hiren asus viimsele teekonnale kõrbe kohal, mida ta oli nii väga armastanud, et valis selle isegi oma viimseks puhke-paigaks.

Liivavall oli nüüd täielikult kõrvaldatud ja me saime alumise koridori lõpuni läbi vaadata. See lõppes varsti ja sealoli uks: lahkelt avatud, pitseerimata ja purustamata. Ukse tagant leidsime väikese, peaaegu ruudukujulise, täiesti tühja toakese. Täitsa paljad, piltideta seinad ja ühel neist, otse sissekäigu vastas, oli selgete, ütleksin isegi keigarlike hieroglüüfidega kirjutatud:

«Südamed on õelad, Igaüks riisub ligimest. Lahke pilguga inimene on armetu, heast ei hoolita kuskil. Inimene, kellele loodad, on südametu. Õiglasi pole enam. Maa on kurjategijate urgas. Olen õnnetusest masendatud. Pole mul truud sõpra. Kurjategija lagastab maad ja lõppu pole näha. . .»

Kui palju pidi selliste kibedate sõnade kirjutamiseks üle elama inimene, kes nooruses nii rõõmsalt oli elu ülistanud:

Veeda rõõmsalt päev, mu sõber, naudi salvide ja võlete lõhna...
jäta endast maha kõik, mis on õel.
Mõtle vald rõõmule - niikaua,
kui sa pole Jõudnud maale, mis armastab vall<usf.

Läksin hauakambrisse tagasi tööd lõpetama. See oll juba tühi, kõik esemed olid sealt välja viidud, kirjeldatud ja pakitud. Nüüd võis takistamatult asuda uurima seintel olevaid freskosid ja tekste.

Maalingud osutusid küllaltki traditsioonilisteks, need kujutasid tavalisi religioosseid ja matusestseene. Ebatavaline oli vaid üks asi: peajumala osas esines kõikjal päikesejumal Aton. Isegi pärast surma kaitses Hiren kangekaelselt neid reforme, mis oli läbi viinud tema õpetaja Ehnaton, keda ta nii väga armastas ja austas!

Tööst kaasakistuna ei pannud ma esialgu tähelegi, et Sabir päeva jooksul mitu korda kambris käis, kord radiomeetriga, kord mingisuguste teiste aparaatidega. Uitas piki seinu, ronis treppredelit mööda üles, töstis mõõteriistu vastu lage ja pomises ise seejuures kogu aeg midagi. Löpuks hakkas asi mind huvitama ja õhtul pärast sööki küsisin temalt:

«Mis teile muret teeb, Ali? Teil olid ju vist kõik mõõtmised juba tehtud ja isegi aruanne valmis kirjutatud.

«Paistab, et ma kiirustasin liialt, nüüd tuleb täiendus kirjutada.»

«Mi1line?»

«Selles hauakambris toimuvad kummalised asjad,» vastas ta mulle lähemale nihkudes ja häält tasandades. «Mind te võite ebausklikuks pidada, kuid mõõteriistad - need ei saa ju eksida nagu inimesed?»

«Mida ebatava list need teie mõõteriistad siis näitavad?» .

Sabir võttis väIitaskust paberilehe, mIs oli üleni arve ja mingisuguseid valemeid täis kirjutatud, ning pani selle lauale.

«Näete, olen vähemalt kümme korda ümber arvutanud.
Kambris pole üksnes kõrgem radioaktiivsus. Magnetomeeter näitab veel ka mingisuguse magnetiseeritud massi olemasolu. Mitte kambris endas, vaid selle kohal. Saate aru, justkui oleks seal veel rauamaakkeha . .»

Vaatasime mitu sekundit teineteisele sõnalausumata otsa, Mina püüdsin taibata, mis ta oli mulle rääkinud, tema aga selgusele jõuda, kas ma aru sain.

Siis küsisin ebakindlalt:

«Te tahate öelda, Sabir, et te olete avastanud mitte üksnes uraani-, vaid ka rauamaagi leiukoha?»

Ta kehitas õlgu ja vangutas pead:

«Ei tea. Ronisin kõik mäekallakud läbi - mitte mingisuguseid erilisi tunnuseid suure maakkeha kohta ei leidu. Maak ei saa ju ometi ühe väikese läätse kujul esineda!» .

«Te tahate öelda, et hauakambri kohaIan midagi raudset peidus?» Mu hääl väratas.

«Ma ei tea,» kordas Sabir vuntse näppides kangekaelselt. .«Tean' ainult, et selles neetud hauakambris toimuvad veidrad asjad. Nad ajavad segadusse mitte ainult minu, vaid ka mu mõõteriistad. Miks hauakambrisse viivas koridoris - ainult ühes kohas, mäletate, seal, kus te veel lõksu langesite - mõõteriistad samuti näitavad kõrgemat radioaktiivsust? Kuigi koridori seinad on seal tavalisest, üldsegi mitte radioaktiivsest liivakivist. Kas teie suudate seda seletada?»
«Lähme hommikul hauakambrisse ja uurime koos.»
Seda me ka tegime. Teel hauakambrisse tõstis Sabir ühes kohas radiomeetri kapsli lae juurde ja mõõteriist hakkas ärevalt klõpsuma. Kui ta seda veidi edasi nihutas, jäi radiomeeter vait ning tegi uuesti häält alles siis, kui me kambrisse astusime.
Siin käitus magnetomeeter muide ootamatult äkki just nii, nagu Sabir eile oli jutustanud. Niipea kui mõõteriist lae juurde asetati, hakkas osuti skaalal kohe ärevalt visklema. .
«Seal on raud!» üttes Sabir, ähvardades sõrmega kambri lage.
Siis asusin mina omakorda uurima. Kloppisin haamriga hulk aega lage ja kuulatasin, millist heli see annab.
Ei, polnud sedamoodi, et seal võiks tühemikke leiduda.
Kloppisime koridoris, selles kohas, kus radiorneeter ärevait klõpsus. Kõigi tundemärkide järgi otsustades oli ka siin ühtne, monoliitne kaljupank.
Ent mõistatus tuli mingil moel lahendada. Käskisin laevooderduse selles kohas läbi raiuda. Midagi hirmsat selles polnud, pärast parandame jälle ära.
Seisime ja vaatasime vaikides pealt, kuidas kaks töõlist kirkadega muistset katteplaati purustasid. Neil oli lae all ebamugav töötada ja nad virgutasid end monotoonsete hüüetega:
«Ja-alla! J a-allah»1
Teravaid kilde lendas igale poole laiali.
Nüüd lõppes vooderdis, selle tagant ilmus nähtavale põhikivim - graniit, millest koosnevad kõik need mäed.
Järelikult - me olime eksinud ja asjatut tööd teinud. Taht-

I Läks! Läks! *(araabia k.)*

sin juba töölistele ütelda, et nad mõttetu purustamise lõpetaksid, kui Sabir minust äkki terava hüüatusega ette jõudis:
«Stoppl See on ju sama kivim, mida on kasutatud kambri vooderdamiseks!»
«Noh, mis siis sellest?» ei saanud ma aru.
«Kuidas - mis sellest? See on ilmselt plaat, radioaktiivsest graniidist plaat. See on inimkätega välja tahutud ja suleb mingit sissekäiku!»
Tirisin ehmunud töölise redelilt maha, ronisin ise tema asemele ja vaatasin murdeavasse. Jah, graniitrahnul, mis peitus vooderdise all, võis kahtlemata märgata töötlemise jälgi. Olime sattunud mingile salakäigule, mis röövlitele teadmatuks oli jäänud!
Meil läks korda ava vooderdises niipalju laiendada. et plaadi servad nähtavale ilmusid. See oli täpselt sobitatud. ümbritsevate kaljuseintega ja kujutas endast nähtavasti rasket, monoliitset panka; sellepärast ei õnnestunudki heli järgi kindlaks teha, et plaadi taga on varjul käik.
Ei jäänud muud üle kui see radioaktiivse gtaniidiga soo~ mustatud salauks läbi raiuda. Seda me ka tegime.
Ah, kui raskeks see töö osutusl Uuristasime graniiti töölistega kordamööda, üksteist välja vahetades. Vist al1es nüüd mõistsime tõeliselt. millist põrgulikku vaeva tuli näha muistsetel ehitajatel ja orjadel, kes neid tohutuid panku kivimurduaes valmistasid. Pank oli kolm meetrit paks! Aga nüüd käis viimane löök.

Kirka lõi augu täbi ja jäi sinna kinni. Kiskusime selle välja ning laternaga valgust näidates vaatasin ma avasse. «Noh, mis on?» küsis all seisev Sabir kannatamatuit. «Teil oli õigus. See on koridor.» «Suurepäranel Raiume edasi.»
Ka mina ise tahtsin kannatamatult teada saada, mis on peidus sel1e panga taga. Kuid just nüüd tuH olla kahekordselt ettevaatlik ja rahulik. Tegin geoloogile selgeks, et meil tuleb läbimurtud ava sulgeda, salakäik pitseerida ja doktor Sakuri tagasijõudmist oodata. Ilma Muististevalitsuse loata ei olnud meil õigust tööd jätkata.
Samal õhtul saatsin Kairosse üksikasjaliku raoiogrammi ja jäin ootama.
Et aga ootamine ei kujuneks pikalevenivaks luupainajalikuks unenäoks ja alaliseks kiusatuseks. võtsin tarvitusele

vana äraproovitud abinõu - töö. Läksin juba hommikul hauakambrisse, et jätkata kirjade ärajoonistamist ja võtta freskodest estampe.
Ent just siin ootas mind ees lausa uskumatu üllatus!
Järjekordsest freskost estampi võttes jäi mu pilk peatuma kirjal, mis asus veidi sellest kõrgemal. See oli piiratud kartušiga: tähendab, mõne kuninga nimi. Ristkülik. alt lahtine, seejärel puu; see märk aga on trooni tinglik kujutis.
Kui imelik nimi, mitte ei saa aru!
Selles nurgas oli pimedavõitu. Toetasln redeli vastu seina ja ronisin üles, et salapärast kirja paremini näha. Kaitseülikonnas oli see hirmus ebamugav.
Ristkülik tähendab tavaliselt maja. Puu suhtes on kõik selge. Märk «iste» võib tähendada «kohta» või «trooni». kuid ka lihtsalt kahe konsonandi ühendit - «st».
Kõik oleks nagu arusaadav, aga kokku tuleb mõttetus. Sellise võimatu nimega vaaraost pole keegi midagi kuulnud!
«Olgu, joonistan maha ja püüan jõuaeajal välja selgitada,» mõtlesin ma, viisin pilgu kõrvalasuvale kirjale ja pidin peaaegu redeli pealt maha kukkuma .. .
Väike sõõr, mille keskel punkt: «valgus».
Seejärel kaks sammuvat jalga, niisugused, nagu lapsed harilikult joonistavad; see tähendab «minna. liikuda».
Edasi tuli pikk rida tingmärke, millega muistsed egiptlasea tavaliselt arve tähistasid: kaks korda kordus «sõrm», kaheksa korda järjest «lootoseleht», seejärel viis kera «nööri» . . .
Mis see siis kokku teeb? Kakskümmend kaheksa tuhat viissada seitsekümmend üks tervet ja kolm seitsmendikku «jõemõõtu» . .. Kui tohutult suur arv!
Hakkasin seda automaatselt harilikeks kilomeetriteks ümber arvutama. «Jõemõõt» oli muistsetel egiptlastel kõige pikem mõõtühik kauguste mä'äramiseks. See võrdus kahekümne tuhande <d:üünraga», mis teeb välja umbes kümme ja pool kilomeetrit. Tähendab, kilomeetriteks ümberarvestatult teeb see välja kolmsada tuhat... Jah, täiesti täpselt kolmsada tuhat kilomeetrit. Kuidas?
Alles nüüd taipasin ma kirja mõtet: «Valgus.. . liigub...kolmsada tuhat kilomeetrit. . .»
Mulle tundus, et lähen peast segi. See tähendab ju seda,

et Hiren teadis juba palju sajandeid enne meid üht suurimat loodusseadust, mille alusel Einstein rajas kogu relatiivsusteooria: valguse kiirus on kolmsada tuhat kilomeetrit sekundis!
Võimatu? Kuid ma näen ju oma silmaga seda kirja hauakambri seinal.
«Kui ma hakkaksin tõestama, et Hiren kolmkümmend sajandit enne Einsteini tuletas valemi E = mc2, siis võiks mind küll hullumajja saata. . .» meenusid mulle Morgalovi naljatamisi öeldud sõnad.

Töõtada ma enam ei suutnud ja lahkusin kiiresti hauakambrist, otsustades sellest uskumatust kirjast esialgu rnitte kellelegi rääkida.

Kogu ülejäänud osa päevast veetsin kirja üle pead murdes oma telgi üksinduses. Ent kiri oli lihtsam kui lihtne: kõigest kaks hieroglüüfi, mida teistviisi polnud võimalik tõlgitseda, ja arvud - peaasi, täiesti täpsed, kõigutamatud arvud -- kolmsada tuhat...

Tundes, et pea hakkab jälle ringi käima, võtsin käsile kartušis oleva kirja. Vastupidi eelmisele paistis see olevat täiesti tume ja segane.

«Maja. .. puu... troon,» pomisesin ma. «Või ehk ka «pr» ja «sb, kuid mis see tähendab? Ja miIleks **on** siin puu ?»

Hommikul tahtsin varakult hauakambrisse minna, et kõike seda värske peaga veel kord kontroIlida. Kuna me ei jõudnud veel einetadagi, kui reporterid käratseva jõuguna laagrisse sisse murdsid ja mind küsimusterahega üle puistasid:

«Kuhu viib teie poolt avastatud salakäik?»

«Miks te ajakirjanduse esindajaid sinna ei lase'?» «Venelastel on alalõpmata mingisugused saladused!»

Kust nad selle välja nuhkisid? Olime Sabiriga kokku leppinud, et jätame avastuse saladusse. Radiogrammi sisu ei teadnud keegi peale meie radisti, temas aga olin ma täiesti kindel. Tõenäoliselt oli väljalobisejaks keegi töölistest.

Mul ei jäänud muud üle kui öelda, et eile avastati tõepoolest varem tundmata käik, ent kuna see pole veel läbi uuritud ja sinna ei tohi minna, enne kui doktor Sakur on tagasi jõudnud, siis ei pea ma võimalikuks mingit ennatlikku pressikonverentsi korraldada.

«Aga kas te keeldute ka mind hauakambrisse laskmast,

et salajase uksega tutvuda?» kuulsin äkki Woodstocki häält ja kiiresti otsisin pilguga ta üles ajakirjanike hulgast.

Küsimus oli sedavõrd jultunud, et ma hämmeldunult pomisesin:

«Aga mis õigusega siis just teid?»

«Noh, kas või selle hauakambri esimese avastaja õigusega,» vastas Woodstock inimsummast minu juurde läbi trügides rahulikult.

Ümberringi algas kohutav kära.

Woodstock tõstis tähelepanu nõudes käe. Nagu maod sirutusid igast suunast tema poole mikrofonid.

«Härrased, nähtavasti tuleb mul esineda tähtsa teadaandega,» jätkas Woodstock kummardades. «Mõningatel -kaalutlustel me ei kiirustanud sellega, kuid nüüd on nähtavasti aeg saabunud. Kuid esialgu lubage vene ekspeditsiooni ülemale mõned küsimused esitada.» .

Ta pöördus minu poole ja küsis:

«Ütelge, kas eile...Kas te eile hauakambris midagi muud huvitavat ei avastanud?»

Mul polnud mingit kavatsust tema jultunud küsimustele vastata ega temaga üldse vaidlusse astuda. Ent küsimus oli nii ootamatu, et ma tahtmatult.laususin:

«Ma ei mõista. . .»

«Noh, kas te näiteks hauakambris freskosid uurides ei märganud midagi huvitavat?»

Kust ta ometi võis teada saada?

«Miks te vaikite?» hüüdis keegi reporteritest. «Vastake!»

«Minu küsimus tekitab teile nähtavasti raskusi?» käis Woodstock peale, osavasti kohandudes sensatsiooni või halvemal juhul kasvõi väikese skandaali järele januneva jõugu meeleoluga. Ja oma lipitsevate, näilikult tähtsate küsimustega juhtis ta osavasti seda jõuku nagu hea dirigent kuulekat orkestrit.

Tundsin, et mind rr.ingi provokatsioonilise loo sisse kistakse. Vaikida polnud võimalik ja ma

vastasin:
«Jah, eile avastasin ma matusekambri seinal tõepoolest ühe teksti, kuid esialgu pole korda läinud seda dešifreerida.»
«Võib-olla te tutvustate, meid sellega?» jätkas Woodstock korrespondentide heakskiitvate hüüete saatel pealekäimist.
«Enne dešifreerimise lõpetamist ei pea ma seda võimalikuks . . .»

155
«Siis teen ma seda teie asemel ise. Te leidsite raidkirja, mis kõlab: «Valguse kiirus tühjuses on kolmsada tuhat kilomeetrit sekundis. . .» Ja jäite uskuma, et selle on Hiren lasknud sinna sisse raiuda?»
«Need on siis teie. . .» Ma lausa lämbusin vihast, ümberringi aga mürises naer.
Kuidas ma ometi ei märganud, et kiri on värske! Kuigi seal oli pime ja tekst polnud raiutud mitte krohvi sisse, vaid otse graniitkaljusse... See võib ka hea valgustuse juures tihtipeale eksiteele viia. Woodstock kummardas mulle albiit ja ütles pilkavalt: «Kahjuks ei läinud mul korda leida sobivat hieroglüüfi tühjuse märkimiseks. Muistsetel egiptlastele oli see abstraktne mõiste tundmatu. . .»
Ent ma ei kuulanud teda enam, sest äkki sai mulle selgeks ka teine kummaline raidkiri - too mõttetu hieroglüüfide kombinatsioon kartušis. Too polnud hoopiski tundmatu vaarao nimi, vaid lihtsaltselle avantüristi perekonnanime kõige totram ja algelisem ülestähendus egiptuse hieroglüüfidega!
«Wood» on mets ja raidkirja võib mõista nii: «See maja on Woodstocki koht (või troon)'.» Teine pool tema nimest - «stock» - võib bisnesmenide žargoonis tähendada ka veel «aktsiakapitali». Kah täitsa tema vaimus!
Kuid miks ta seda kõike tegi? Miks ta siiani varjas, et oli hauakambri enne meid avastanud? Miks ta seltest kogu maailmale ei pasundanuö? Ja miks ta nüüd lavastas selle totra ja jultunud komõödia?
Siis äkki ma taipasim neil polnud ju lihtsalt luba kaevamisteksl Nähtavasti ei usaldatud Woodstocki Egiptuses juba ammu enam. Kuulsuse asemel ootasid neid ülekuulamised, võib-olta isegi arreteerimine ja maalt väljasaatmine. Nad olid tunginud rüüstatud hauakambrisse kõigest päev-kaks enne meie ilmumist. Meie tulek ehmatas nad minema ja siis mõtles Woodstock välja osava käigu raidkirjaga. Sellega püstitas ta nagu mingi omandiõiguse tulba, võis iga hetk kära tõsta ja meid mingisse provokatsioonilisse loosse kiskuda.
Nähtavasti oli see hetk saabunud. Oli tekkinud keerukas olukord, mina aga polnud diplomaat ega teadnud, kuidas sellest välja rabelda.
«Niisiis. ..» alustas Woodstock ähvardavalt, Kuid äkki tõstis pea, kuulatas ja jäi poole sõna pealt vait.

156

Kõik jäid vait. Kohe kostis selgesti läheneva lennuki mürin. Tuttav «Beachcraft»... Doktor Sakur pöördus tagasi!
Saabunud pausi kasutades hakkasin rahvahulgast läbi trügima.
«Kuhu te lähete? Aga teie vastus?» käratsesid reporterid, haarates mul varrukast kinni.
«Me jätkame juttu hiljem,» kiskusin ma end lahti.
«Praegu pean ma minema lennukit vastu võtma.»
Kogu jõuguga järgnesid nad mulle maandumisväljakule.
. Lennuk oli juba maandunud ja jäi kõikudes meie lähedal seisma, kadudes tükiks ajaks üleskerkinud tolmupilve sisse. Kui tolm hajus. avanes kabiini uks ja sealt vaatas välja doktor Sakur. Nii pidulikku ja rahvarohket vastuvõttu nähes läks tema nägu rõõmsalt naerule. Tervituseks kätt lehvitades tuli ta redelit mööda alla.

«Noh, kuidas läheb, kallis? Tervitan teid!» Ta surus mu käe oma käte vahele ja raputas seda kaua aega, vaadates südamlikult mulle silma. «Mul on tunne, et teil on suuri uudiseid. Kuid ka minul on teie jaoks üllatus varuks!»

Tahtsin juba talle rääkida skandaalist, mille Woodstock oli esile kutsunud, kui äkki märkasin kaht ühesuguse mantli ja halli kaabuga tursket meest, kes arheoloogi järel redelit mööda alla tulid. Juba redelile astudes otsisid nad silmadega kedagi ning möödusid nüüd meist kiirel sammul, ilma et oleksid mulle mingit tähelepanu pööranud, isegi end esitlemata.

Vaatasin neile järele ja nägin, kuidas nad rahvasumma lõhestades läksid Lesley Woodstocki juurde, kes nende lähenemisel tasapisi taganes. .

«Mister Woodstock?» küsis üks tur:dmatuist aupaklikult. Too noogutas vastuseks süngelt pead.

«Tulge meiega kaasa! Aga kus on teie sõber Afanaso?»

Woodstocki vastust ma enam ei kuulnud, kuna korrespondentide hulgas algas üldine sumin ja nad tormasid uustulnukate juurde.

See-eest silmasin ma papi Afanasopulot. Ta seisis osavõtmatu ilmega eemal, käed taskus. Kuid vuntsid olid tal longu vajunud, tema kõrval aga, teda käsivarrest kõvasti kinni hoides, seisis toosama sõnaaher, sünge araablane, kelle Sabir oli kaasa toonud ja oma abilisena esitlenud. Alles nüüd taipasin, miks ta koos geoloogiga luurel ei käi

157

nud, vaid aina tööliste hulgas sekeldas ning neilt midagi päris. . .

Reporterite arutule kisale vähematki tähelepanu pööramata viisid halli mantliga mehed Woodstocki ja Afanasopulo ära doktor Sakuri telki. Reporterid valgusid muidugi neile järele, mina jäin doktor Sakuriga kahekesi. Ta kuulas mu jutu ära ja ütles alles siis:

«Miks te siis, kallis, sugugi huvi el tunne, millise üllatuse ma teile kaasa tõin?»

«Mulle tundub, et ma seda just nüüdsama nägin. . .»

«Oh ei!» naeris arheoloog. «See pole minu ametialalt, selgitagu ise neid asju. Minu üllatus on hoopis põnevam. . .»

Ta tegi lühikese pausi. et tugevamat muljet tekitada,
ning pahvatas siis:

«See pole üldse mitte Hiren, mu kallis!»

«Kes pole Hiren?»

«Muidugi muumia, mille me leidsIme! Lihtsalt keegi umbes üheksateistkümneaastane noormees, kuid ilma ühegi negroiidse tunnuseta. Aga Hiren oli ju nuubialane!»

«Ei või ollaI»

«Täiesti kindel, mu kallis! Ta sokutas röövlite teele võõra muumia enda oma asemel!»

«Siis. . .» hüüatasin ma, kuid jäin kohe vait, kuna mul jäi hing kinni sellise uskumatu edu võimalusest, mis meid võib-olla eile avastatud salakäigu lõpus ees ootas.

«Ja-jaa, muidugi!» hüüdis Sakur, sikutades mind käest. «Salakäik tuleb viibimata avada. Ei maksa aega kaotada, »

. . . Ja nüüd suureneb laternavalgel sätendava kirka löökidest järk-järgult ava kolme meetri paksuses kivipangas.

Nüüd võib sean juba läbi ronida, kui end hästi kokku kiskuda. . .

Teen käeliigutusega doktor Sakurile ettepaneku ronida esimesena, kuid ta vastab aupakliku kummardusega:

«Ei, mu kallis, selle au loovutan ma teile. Teie ju avastasite salakäigu.» .

Surun end sissemurtud avast läbi, astun esimese sammu - ja samal hetkel variseb mulle midagi kaela, paiskab mind jalust maha. Liiv tungib mulle suhu, silmadesse, kõrvadesse. .. Hakkan lämbuma. Liiv matab mind elusalt see on viimane, mida ma veel tajun ...

XIX pea tükk RAUDADESSE NEEDITUD

Teadvusele tulin juba telgis. Kogu keha pakitseb valust, , nagu oleks mind kaua aega tallatud.
Minu kohal oli kummargil murelik Sakur, tema õla tagant piilus Pavlik.

«Allah ise hoiab teid! Veel tsipake, mu kallis, ja mul poleks enam võimalust teiega vestlemiseks. Jõudsime teid hädavaevalt välja kiskuda. Järgmine kord lähen mina esi mesena.»

«Aga liiv?» pärisin mina.

«Kübveldatakse, juba kühveldatakse, mu kallis. Lamage!»

Jälle tuli oodata.. .

Järgmisel õhtul suutsin juba välja jalutama minna.

Kui ma tagasi tulin, ootas mind telgi juures halli mantli ja halli, kaabuga mees.

«Kas te ei s,aaks mulle mõne minuti pühendada? Oo, see on puhtakujuline formaalsus, *ja havaaga..* .»

Ei paku mingit lõbu uuesti Woodstocki näha, kuid pole midagi parata, ja ma astun halli mantliga mehe järel.

Kuid telgis, kuhu ta mind viis, pole mingit Woodstocki.

Välilaua juures istub ja kirjutab teine politsei esindaja, nurgas vaibal magab rahulikult geoloog Sabiri «abiline».

«AhIan va sahlan, ja ustaaz!» tervitab agent mind viisaalt. «Võtke istetl Tahaksin teile mõned küsimused esitada, kui teil pole midagi selle vastu.»

«Palun,» ütlesin ma õlgu kehitades ja istusin pakutud toolile.

«Palun jutustage kõik, mis te teate härra Lesley Woodstockist.» ..

Üksikasjadesse laskumata jutustasin, kuidas ma Woodstockiga esimest korda kohtusin. kuidas ta hiljem koos professor Meraux'ga meie juude sõitis ja kuidas me tülli läksime.

«Mille üle nimelt, *la ustaaz?* Millest te temaga nelja .silma all rääkisite?»

Ohoo, teil on ka sellised üksikasjad teada! Kes teile nenöest rääkis? Vaevalt küll Woodstock ise... Või tegi seda beduiin, Aziz, kes tookord ootamatult pimedusest ilmus, justkui oleks meid jälginud?

«Tuleb välja, et te niigi olete kõigega suurepäraselt kursis,» ütlesin ma.

«Peab olema, *ja ustaaz,»* vastas mu vestluskaaslane tõsiselt ja hõõrus väsinult silmi. «Just teie peaksite mõistma, et meie liivalagendikel rändab ringi mitmesuguseid, väga mitmesuguseid inimesi. Ja ka mitmesugustel eesmärkidel, eks ole?»

Seletasin üksikasjalikult, millise ettepaneku Woodstock mulle tegi, kuidas me tülli läksime ja ta ära läks, siis aga uuesti tagasi tuli ja mulle taskukella püüdis kinkida.

«Kella?!» Agent nihkus mulle lähemale. «J ah. Aga miks see teis sellist huvi äratas?»

«Millist kella? Kas te võite seda täpsemalt kirjeldada?» «Muidugi. Vanaaegne kell kumera kaanega. Kellal oli veel meeldejääv pealkiri: «Kuni te kella vaatate, kaob aeg». Tähed olid veidi kulunud. Hiljem kinkis ta kella professor Meraux'le.»

«Kuid miks teie kella vastu ei võtnud?»

«Lubage, miks ma pidin selle vastu võtma? Ma ei tahtnud temalt üldse mingit kingitust vastu võtta.»

«Ainult sellepärast, või olid teil mingid teised põhjused?»

«Ma ei saa aru, miks see kell teid nii huvitab?» kehitasin ma pahaselt õlgu.

«Hästi, jätame kella kõrvale. Palun jätkake, *ja ustaaz!»* Kui olin kõik ära rääkinud, küsisin:

«Mis see Woodstock lõppude lõpuks siis tegi? Milles te teda süüdistate?»
Agent pani sulepea käest, vaatas mõni hetk tähelepanelikult ja justkui hindavait mulle otsa, kummardus siis jälle paberite kohale ja vastas ebamääraselt:
«Patte on tal palju. Kõik pole meile praegu veel selge.» Äkki tõstis ta jälle pea üles ja küsis: «Aga mis te teate nendest juhtumitest mürkmadudega? Seda tuli vist ette kaks korda? Esimesel korral sai hammustada üks, pärast kaks korraga?»
«Te kahtlustate. et see polnud juhuslik? Kuid ega siis Woodstock saanud madusid sundida minu kaastöölistele kallale tulema!» .
«Lubage, üks hetk.» Ja pöördudes kellegi poole mu selja taga, käsutas ta lühidalt: «Aref, too ta siia!»
Vaatasin ringi. Geoloogi «abiline» hüppas üles, nagu. poleks maganudki, ja väljus kiiresti telgist.

Nii, järelikult tuleb mul siiski Woodstockiga kohtuda. Keegi tõmbas telgi eesriide kõrvale ja lävele ilmus...
Hanussi! .
«See on teie kokk, eks ole?» küsis agent.
Noogutasin vaikides, pööramata vanamehelt silmi.
«Kas te tema juures midagi. . . veidrat ei märganud?» Vanamehe silmad anusid: «Päästa! Päästa!»
Pärast hetkelist viivitust vastasin kindlalt:
«Ei, midagi halba ei saa ma tema kohta ütelda. Hanussi-akaa on alati olnud viisakas, abivalmis ja aus. Aga milles asi seisab?»
Minule vastamata vaatas politseinik mulle tähelepanelikult ja mõtlikult tükk aega otsa, siis muigas, märkis midagi kiiresti üles ja ütles vanamehele:
«Hea küll, kao siit, vana *nassaabl* Kuid hoidku sind Allah uue kohtumise eest minuga. Said aru?»
«Eiva, ja sidi,» pomises vanamees, *«ja saadat bei, ja,,.»* ja kadus. sügavalt kummardades ukse taha.
«Teil on vist õigus,» ütles politseiagent mõtlikult, tõusis ja sirutas mulle käe. «Tänan teid, *ja ustaaz.* Nägemiseni.»
Läksin tagasi oma telki, kuid vähkresin kaua voodis ega suutnud kuidagi uinuda. Kas tõesti oli vanamees see, kes meile madusid telki sokutas? Miks? Noh, temast poleks ma seda küll oodanud .
Lõpuks olin vist siiski uinumas, kui äkki kuulsin vaikset hüüet - nagu sahinat:
«Te ei maga veel, *ja efendi?»*
Ajasin end voodis üles:
«Hanussi?»
«Eiva, ja sidi. Palun tulge veidikeseks välja.» . Väljusin telgist ja pidin peaaegu vanamehe otsa komistama. Ta oli põlvili ja roomas nii minu juurde, püüdes mu kätt haarata ja suudelda.
«Kas te olete hulluks läinud, Hanussi! Tõuske kohe püsti või ma lähen ära! Mis tsirkust te nüüd teete!» .
«Tsss. . . Ei maksa Itära teha,» sosistas vanamees.
Tõmbasin ta õlgadest jalule, tirisin telki ja panin istuma. Tahtsin latemat süüdata, kuid ta tõttas mind kohe peatama:
«Ei maksa, *sir,* mul on häbi teile silma vaadata.»
Kui ma pimedas tema vastu asemele istusin. hakkas

I J ah, mu isand... teie kõrgeausus.!, *(araabia k.)*

Hanussi kiirustades Ja segaselt rälikima. Ta oli vliga erutatud, ütles sekka araabiakeelseLd sõnu, vahel tasandas hääle vaevalt kuuldavaks sosinaks, et siis äkki peaaegu karjatada:
«Olen teie ees süüdi Ja mulle pole andeksandmist. Kuid tema sundis, ta on hirmus inimene, *ja Ustaaz.* Tunnen teda ammu ja rääkisin tema kohta ülemale kõik ära. Te olite alati minu vastu lahke,

kuid see saatan tuli ja ütles:
«Valva teda, tal on kurjad plaanid su kodumaa vastu.» Ja ma hakkasin valvama. .. Käisin isegi salaja teie järel tolles äraneetud püramiidis ja pidin seal peaaegu sügavasse hauda kukkuma . . .»
Vaat kelle varju ma tookord Hireni püramiidis nägin!
Ja sammegi, tähendab, kuulsin ma tõeliselt,...
«Kuid ta tahtis veelgi rohkem. Tema, alatu *nassaab,* tahtis, et ma teid ära mürgitaksln! Ag,a ma ütlesin: «Eil» Ja ikkagi sundis ta mind kurja tegema. Ma ei saanud talle vastu hakata. Olin ammust ajast tema võlglane ja ta hoidis mind kõvasti peos, *ja efendi.* - te ei tea.. . Siis nõustusin madusid telki toimetama, et teid laagris kinni pidada. Kuid see polnud ju ohtlik, teil oli seerumii ja *ganeš* ei saanud kedagi surmata, kas pole tõsi? Ja *iga* kord tõstsin mina esimesena hädakisa. Kuid ikkagi oleksin ma pidanud koos selle saatanaga türmis istuma, aga teie päästslte mu ja kaitsesite mind, *ja efendi...»* " ..
Ta hakkas jälle pimedas mu kätt otsima. Haarasin tal randmetest kõvasti kinni.
«No rahunege ometi, Hanussi-akaaJ Te saatsite korda paha teo, kuid kõik lõppes õnnelikult ja me võime selle unustada. Minge ja magage rahulikult!»
«Te ei lase mind töölt lahti?»
«Muidugi mitte. Kust me veel nii hea koka leiaksime?»
«Ma pidin teile kõik ära rääkima, muidu oleks mul olnud *mafišš keefl,* nagu suur kivi südame peal.»
Ta torkas mulle ruttu midagi pihku ja kadus telgist nagu vari, sosistades jumalagajätuks: «Kaitsku teid Allah. *ja efendi!»*
Süütasin latema, ja vaatasin, mida vanamees oli mulle andnud. Seda ma arvasingi - amulett, mõned mõttetud laused räpasel paberitükil.
Tahtsin selle esimese hooga puruks rebida, kuid hiljem otsustasin siiski koduse muuseumi jaoks säilitada. Alles

1 Halb meeleolu *({lraabla k.).*

nüüd jõudis äkki mu teadvuseni, et vanamees oli mind kogu õhtu tituleerinud ja *efendi,* mitte enam *ja havaaga* nagu varem!
Järgmisel hommikul umbes kella kümneks oli kogu liiv välja kühveldatud ja me saime moöda salapärast käiku edasi liikuda.
See viis meid ülekrohvitud ukse juurde. Uksel olid kuningliku haua märgid: šaakal üheksa vangiga ja vaarao isiklik pitsat. Ei ühtki jälge vigastustest: tähendab, röövlid polnud giiani jõudnud!
Vaatasin küsivaIt doktor Sakuri poole. Ta noogutas pead, samuti vaikides. Ja ma hakkasin väikese kangiga ettevaatlikult krohvi eemaldama.
Järk-järgult ilmusid nähtavale mõlemad uksetiivad ja riiv. Tõmbasin sellest.
Nõrga kriginaga läks uks aeglaselt lahti.
Meie ees oli pikIik tuba, miIie tagaseina juures seisis kuldse varjundiga alabastrist sarkofaag. Meie laternate tuled oleksid justkui selle seintest läbi tunginud ja nad seestpoolt pehme vabiseva valgusega helendama pannud.
Sarkofaagi ümber aga seisid vaasid, 1aekad, tugitoolid ja esinduslikud sängid, samuti kui alumises pettekambris, kuid seekord nähtavasti täiesti terved ja puutumata!
«El hamdu liI-Iah!» sosistas doktor Sakur mu selja taga ja hakkas äkki valjusti poolauldes lugema üht koraani suurat teise järel.
Töölised lugesid kõrgel häälel kaasa.
Otsustasime esialgu hauakambrisse mitte sisse minna, töö katkestada ning pildistamiseks ja joonistamiseks kõik ette valmistada. Sulgesime uuesti ukse ja pitseerisime selle hoolikalt. Sissekäigu hauakambrisse sulgesime raudvõrega ja selle juurde asusid valvesse kaks sõdurit piirivalvest.

Ja ikkagi lahkusin ma haaakambrist väga vastumeelselt: kusagil sügavaimas hingesopis pesitses justkui kartus, et see võib kaduda nagu imekaunis terendus või haihtuda salapärasel kombel.
Kui me laagrile lähenesime, hakkasid kõrvetava päikese käes teist päeva vaikselt tukkuva lennuki mootorid äkki mürisema. Nägin eemalt inimesi sinnapoole minemas.

Ees astus noruspäi Afanasopulo, käerauad nagu säravad võrud. selja taga ristatud kätel. Tema järel sammus Woodstock.

Rongkäigu lõpetasid kaks meest halli mantli ja halli

163

kaabuga, mis mõlemal ühtmoodi veidi ühele küljele oli lükatud.

Kähku einetanud ja teinud kõik vajalikud ettevalmistused, ruttasime keskpäevasest palavusest hoolimata tagasi hauakambrisse.

Tõstsin jala juba üle läve - ja tõmbasin selle veel õigel ajal tagasi.

Otse põrandal, päris ukse juures lebas väike savist telliskivi, selle peal niisama tilluke tõrvik nagu mängukann ja mõned tükikesed musta põlenud puusütt. Pidin need oma suure jalaga peaaegu puruks tallama!

Kükakile laskudes tõstsin veidra tellise ettevaatlikult üles ja suure vaevaga veerisin pealkirja, mis sajandite tolmust vaevalt läbi paistis:
«Mina hoian liiva kinni, et ta salajast puhkepaika kinni ei mataks.
Toda, kes minust mööduda püüab, peatan ma kõrbelõõsaga.
Mina andsin liiva tule meelevalda.
Mina sundisin valeteele pöörduma.
Ma olen siin Osirise kaitseks.. .»
Kahtlemata oli see maagiline loits, jumal Osirise nime all aga mõeldi Hiren'i ennast. .

Hauakambri ülevaatus ja pildistamine toimus samal viisil ja samasuguse range järjekindlusega nagu eelmiselgi korral, nii et pole mõtet seda jälle ümber jutustama hakata.
Ma ei hakka ka kõiki meie leide üksikasjalikult loetlema, muidu muutuks meie raamat paksuks kataloogiks. Leidude täielik nimestik sisaldab üle kaheksasaja nimetuse.

Sarkofaagi ümber olid korralikult paigutatud kõige mitmekesisemad esemed, mis kadunud vaaraole hauataguseil rännakuil vajalikuks võisid osutuda. Siin leidüs kaks sõjavankrit, mis olid kaunistatud kulla ja elevandiluuga, relvi ja lauanõusid, pingul vibusid, väärisesemeid, kuldseid kari-kaid, mustast puust aerud ja lodja mudel. üksnes ušebtikujukesi oli üle saja!

Sarkofaagi peatsis seisis valgest kivist lamp. See oli väga lihtsa ja rangejoonelise välimusega: ei ühtki piltkaunistust, peaaegu nikerdusteta. Kui me aga sinna laterna sisse lasksime, lõi lamp kohe rõõmsa maheda valgusega helendama ja selle seinal tuli nähtavale vaarao

164

Hireni kujutis, mille osava meistri käsi mingil seletamatul viisil oli kivi sisse peitnud.

Avasin ühe laegastest ja kangestusin üllatusest: papüürused! Ja ühel neist midagi joonestusetaolist! Tuleb laegas ruttu sulgeda ja siit välja viia, et nad äkki põrmuks

ei pudeneks.

Mõned leiud kutsusid esile naeratuse, teised aga ajasid segadusse. Näiteks leidsime huvitava mängulaua elegantsel mustast puust alusel. See oli määratud mingiks mänguks, mis kaugelt meie malet meenutas. Nähtavasti oli Hiren seda mängu oma eluajal harrastanud.

Meile sattus kätte väheldane valgeks värvitud laegas. Avasime ettevaatlikult kumera nikerdatud kaane, kuid ei leidnud midagi huvitavat peale paari nahast sandaalide, mis meenutasid toatuhvleid ja pealegi olid tublisti ära tallatud. Veider, arusaamatu mälestusese... Aga võib-olla oli see mõni

perekonnareliikvia?
Kas Hiren ei hoidnud neid vanu sandaale kui mälestust Ehnatonist?
Sellised mõtted tekkisid mul seoses teise, vististi kõige huvitavama leiuga. See oli kullatud tugitool, arvatavasti troonitool. Nikerdatud madalreljeef tooli kaunilt painutatud korjul kujutas Ehnaton'i, kes jagas midagi tema ette kummardunud lähikondlastele - nende hulgas võis ära tunda noore Hireni. Ketservaarao pea kohal sätendas kuldne päikeseketas, mida ümbritsesid käekujulised kiired.
Nikerdused olid kohati mingi terariistaga vigastatud. Millised dramaatilised sündmused olid selle trooni ümber aset leidnud? Võimalik, et Ehnatoni vaenlased püüdsid tooli hävitada, Hiren aga säilitas seda kalli mälestusesemena ja võttis kaasa isegi hauatagusele teekonnale Ialu õndsuseväljadele. . .
Hauakambri kõrval asus teine, üsna suur tuba - tõeline varaait, täis igasuguseid kallihinnalisi asju.
Huvitav, et me siit, otse ukse juurest leidsime pooleldi tühjendatud kasti lubjaga ja selle kõrvalt lihtsa tahmunud õlilambi. Nähtavasti olid ehitajad, kes salakäiku kinni müürisid ja viimastena lahkusid, need rutuga siia unustanud. Tavalised, hoopiski mitte esinduslikud tarbeesemed tekitasid harukordse mulje. Näis, nagu oleksid need alles eile siia jäetud ja õlilamp otse meie tuleku eel kustutatud - justkui polekski tollest ajast möödunud üle kolmekümne sajandi.

Iga leitud ese pani järele mõtlema, äratas hulgaliselt ideesid ja oletusi. Ent sel ajal, kui me neid asju sorteerisime, huvitas meid muidugi kõige enam peamine küsimus:, kas sarkofaagis on Hireni muumia või on ta meile järjekordselt pettematuse ette sokutanud.
Erutusest värisedes tõstsime üles sarkofaagi raske kaane. Selle alt tuli nähtavale sark, mille kaanet lebasid mõned lihtsad põllulilled. Need olid ära kuivanud, kuid näis, nagu oleksid need alles eile nopitud, õielehtede õrn ere värv polnud sajandite kestel üldse mitte tuhmunud.
Vaatasin sarga hoolikalt üle - ja tahtmatult hüüatasin imestusest. Näe, mida Sabiri tundlikud mõõteriistad läbi paksude kivivõlvide olid tabanud!
Sark oli sepistatud rauast, rikkalike taotud kaunistustega.
Hämmastav avastus! Siiani oli ju arvatud, et egiptlased tol ajal rauda peaaegu veel ei. tundnudki, et nad olid omandanud vaid järeleandlikuma pronksi sulatamise ja töötlemise kunsti. Raudesemeid toodi Väike. Aasia maadest, need olid suureks harulduseks ja neid hinnati tollal kullast kallimaks. Ka selles küsimuses näitas Hiren end geniaalse meistri ja ehitajana, kes oma ajast kaugele ette oli jõudnud. Ta oli juba siis ettenägelikult aru saanud, millised võimalused selles uues metallis peituvad.
Kogu maailma muuseumides säilitatavate Vana-Egiptuse muinsusesemete ülirikkalike kollektsioonide hulgas - aga üksnes Kairo muuseumi on kogutud ligi viiskümmend tuhat haruldast leidu -, niisiis, maailma kõikides kollektsioonides kokku on kõigest kolmteistkümmend väikest rauast valmistatud eset. Siin aga oli terve sepistatud sark! Kas suudate kujutleda meie rõõmu?!
Püüdsime sarga kaant plokkide abil ettevaatlikult üles tõsta. See andis järele aeglaselt, nagu vastu tahtmist...
Ent nüüd lõpuks rippus ta õhus - ja me nägime sargas lamavat muumiat. Tema pead kattis kaunis kuldne mask, mis hämmastava täpsusega - veelgi väljendusrikkamalt kui kivisse raiutuna - oli jäädvustanud ammu surnud mõistatusIiku inimese näojooned, inimese. kes meile nii palju sekeldusi ja muret oli valmistanud.
Seekord ei tulnud meil pettuda. Meie ees lamas kahtlemata vaarao Hiren!

EPILOOG

Nii õnnelikult lõppesid meie kauakestnud otsingud. Ehk küll meie enda jaoks on need lõpust veel

kaugel. Ees seisab aega- ja vaevanõudev töö - kõikide leidude laboratoome uurimine. Enne selle lõpetamist on vara kokkuvõtteid teha.

Ent mõndagi üsna olulist ja huvitavat on juba praegugi selgeks saanud. Eelkõige muidugi selgines, astus aegade hämarusest esile ja muutus hoopis arusaadavamaks Hireni enda kuju. Pole enam mingit kahtlust selles, et ta tõepoolest püüdis Ehnatoni reforme jätkata, ja tahtes kogu rahvast enda poole võita, katsus neid reforme isegi demokraatlikumaks muuta: seda tõendasid «Murelikud sõnad», mille kuulumist Hirenile läks korda kindlaks teha tekstide analüüsimisega elektronarvutusmasina abil.

Nüüd saime selle kohta ka uusi tõendeid. Hauakambri seinu katvate freskode pealkirjades oli mainitud vaarao Hireni lähikondlaste nimesid. Nagu meie osav keelemees Zenja Lavrovski märkas, olid paljud neist ilmselt lihtrahvaliku päritoluga, ühes pealkirjas oli kellegi Iramuni kohta isegi öeldud: «endine müürissepp, keda on suure armulikkuse vääriliseks peetud».

Freskodel leiduvate kujutiste seas polnud ka ühtki jumalat peale päikeseketta - Atoni, mis kinnitas, et just Hireni kohta, nagu ma olin oletanudki, käis lakooniline märkus ühes tollest ajast säilinud dokumendis: «Ta tahtis jumalaid inimesteks muuta...»

Kahtlemata saame tunduvalt täielikuma ettekujutuse tema tegevusest siis, kui on läbi uuritud hauakambrist leitud papüürused. Nende hulgas leidus, nagu ma juba märkisin, üks joonestus ja peale selle veel mingisugune matemaatiline käsikiri. Neid tuleb uurida eriteadlaste, inseneride ja matemaatikute abiga. Võib-olla ilmuvad siis Hireni anded tehnika alal meie ette hoopis uues valguses.

Niikaua aga imetleme ikka ja jälle saladusi tema haua-

kambris, mis nii osavasti oli peidetud metsikusse kaljumäestikku, ja pettepüramiidis, mis röövlite ahnete pilkude kõrvalejuhtimiseks oli püstitatud Niiluse kaldale.

Rauda, millest ainulaadne sark on sepistatud, polnud esialgu võimalik analüüsida: metallis tekkinud radioaktiivsus oli liiga suur. Me leidsime hauakambrist veel mõned raudesemed, nende hulgas pistoda kuldses tupes. Kolmekümne kolme sajandi jooksul polnud selle säravale terale ilmunud ühtki roostetäppi! Kas see ei räägi kõrgest meisterlikkusest, milleni olid jõudnud muistsed metallurgid ja relvasepad, kes pistoda Hireni järelevalve all valmistasid? Ja hauakambrite radioaktiivne vooderdis? Kas see ei anna rikkalikult ainet mõtisklusteks nii meile, arheoloogidele, kui ka füüsikutele, meedikutele ja tehnika ajaloo uurijatele!

Lõpuks postuumne kingitus kodumaale: rikkalik uraanimaardia, mis avastati nii ebatavalisel teel. Hiren oli olnudkõikidest kavalam. Kuid näib, et lõppude lõpuks trumbati siiski ka teda üle. . .

Uusimate- meetodite hulgas, mida arheoloogid praegu kasutavad, on ka nõndanimetatud radioaktivisatsiooni menetius. See on tegelikult lihtsam, kui heidutavast nimetusest võiks järeldada. Meetod iseenesest seisneb selles, et esemeid kiiritatakse gammakiirtega. Vastavad aparaadid võimaldavad seejärel kindlaks määrata, miilistest ainetest uuritav ese koosneb.

Hireni muumiat polnud vaja täiendavalt kiiritada ja keegi ei kavatsenudki seda teha. Nii et üllatava avastuse aitas teha juhus või õigemini Hireni enda leiutis. Kuna ta kord juba oli allutanud oma keha pikaaegsele kiiritusele, otsustati teha ka tema muumia radioaktiivsuse analüüs. Selle võtsid käsile Zina ja Tolja Petrov.

Tulemused olid niivõrd ootamatud, et nad neid kuus korda kontrollisid. Kuid mingit kahtlust ei jäänud: kadunud vaarao organismis avastati ebatavaliselt kõrge elavhõbedasisaldus. See kutsub esile väga kaalukad ja tõsised kahtlustused, et Hiren mürgitati!

Nähtavasti ei suutnud vaenlased temast avalikus võitluses jagu saada ja võtsid siis kasutusele õukonnaintriigide ja vandenõude äraproovitud salakavalad võtted: Teeba preestriteloli salajases võitluses rikkalikke kogemusi.

Kui ma sellest kuulsin, väratas mul süda rinnus, nagu oleks seda kriimustanud minuni kandunud

kaja ammustest heitlustest elu ja surma peale...

169

. .. Avastusea pidasid meid kinni ja seekord lahkusime Egiptusest ebatavaliselt hilja, mai lõpus. Jõgi oli juba Assuani juures tõkestatud. Raadio kandis üle kogu maa laiali Suure Hapi taltsutajate - ehitajate asjalikke hääli, isekallutajate raginat ja mootorite möirgamist ning langevate kivirahnude rahe all keeva jõe lainete loksumist.

Kairos, kus oli väga palav, tuli meil mõni päev peatuda. Tuli täita kõik leidude registreerimise formaalsused. Kairo muuseumis valmistati nende jaoks suure rutuga ette erilist hoidlat, et neid hiljem, kui arstidelt on luba saadud kõikidele vaatamiseks välja panna.

Araabia ühinenud Vabariigi valitsuse otsuse kohaselt tuli pooled leidudest üle anda meie maale. Osa leide oli meil juba käes ja me asusime neid merereisiks sisse pakkima.

Meie asjalike argipäevade sujuvalt voolavat käiku katkestasid aeg-ajalt huvitavad sündmused. Ükskord õhtu eel helistas mulle doktor Sakur ja ütles:

«Me tegime Hireni hauakambrist leitud lilledele huvitava analüüsi. Kui huvi tunnete, sõitke homme minu juurde, kallis.»

Lihtsad põllulilled aitasid tõepoolest huvitavaid asju välja selgitada. Need õitsevad Niiluse kallastel just lõikuse ajal, märtsis-aprillis. Tähendab, nimelt sel ajal surigi Hiren, mürgitatud vaenlaste poolt.

Peale lillede leidusid sargas mõned oliivipuulehed.

Nüüd on see puu Egiptuses haruldane, seda esineb vaid vähestes aedades. Hireni ajal aga võib-olla kohisesid siin tuule käes terved oliivipuude salud.

Järgmisel päeval kutsuti mind politseivalitsusse. . . Väikeses ebamugavas toas, mille aknad olid kanali poole, võttis mind vastu seesama ametnik, kes mind juba kord telgis Hireni hauakambri juures oli üle kuulanud. Ainult et nüüd polnud tal seljas hall mantel, vaid politseikapteni range munder. .

«Palun vabandust, et me teid jälle tülitame, *ja ustaaz,*» ütles ta tõustes ja mul tugevasti kätt surudes. «Kuid meil on jälle teie abi tarvis.»

«Ma kuulan».

Kapten läks kabineti nurgas asuva madala seifi juurde, avas selle paksu terasukse.

«Kas te seda tunnete?»

Kätt endast eemale sirutades hoidis ta kulunud rihma

170

pidi põlglikult kahe näpu vahel vanamoelist kõhukat kella.

«Jah. Selle kella kinkis professor Meraux'le Woodstock» «Te võite seda kinnitada?»

«Muidugi. Ma ju nägin seda kella Woodstocki ning hiljem Meraux' käes.»

«Ja see on sama kell, mida ta teile püüdis kinkida?»

«Jah. Aga mis siis?»

VasUkusest nägu krimpsutades pani kapten kella raudkappi tagasi ja lõi ukse kinni.

«Allah hoidis teid, et te vastu ei võtnud,» ütles ta minu vastas istet võttes väga tõsiselt. «Kella kaas on seestpoolt kaetud mingi õhukese kihiga, mis sisaldab üsna soliidse annuse raadiumi . . »

«Ohoh, millest Meraux'l salapärased paised rinnale tekkisidl»

«Hirmsad inimesed, nad olid kõigeks valmis,» lausus politseinik pead vangutades ja hakkas kiiresti kirjutama.

Tuleb välj,a, et ma oma arvamisega, nagu seisneks kogu asi püramiidi kiiritusest nakatatud hauakambris, olin tahtmatult juurdluse esialgu valele teele juhtinud. Just seda oli Woodstock

arvestanudki. .
Kuid siis tuleb välja. et ta teadis juba varem, millist kättemaksu Hiren oli plaanitsenud? .
Justkui mu katkendlikke mõtteid lugedes võttis kapten tema ees lebavast mapist paberilehe ja ulatas mulle.

«Lesley Woodstock palus selle teile edasi anda.» Arvatavasti väljendas mu näoilme tahtmatult vastikust, sest ta kordas pealekäivait: «Ta palus väga ja ma arvan, et te peaksite selle läbi lugema, *ja ustaaz.»*

Pärast hetkelist kõhklust võtsin paberilehe vastu. Paks sinakas kirjapaber, sellist kasutati sajandi alguses. Selle külge oli nõelaga kinnitatud väike sedelike, millele inglise keeles oli rutuga kirjutatud: «Kõige nimel, mis Teile on püha, lugege see läbi! Tahan, et Te teaksite: minu isa pole milleski süüdi,»

Kirjapaberi leht osutuskellegi lühikeseks kirjaks.

«KaIlis Anni!

Nagu ma Sulle lubasin, näitasin meie õnnetut sõpra pealinna suurematele kuulsustele. Nende otsus on üksmeelne: tema päevad on arvatavasti loetud... Tõsi küll, konsiiliumil läksid arvamised veidi lahku. üks professoritest ütles, et Vassili haigus meenutab talle kahtlaselt toda salapärast uut tõbe, mida põdes prantslane Becquerel, kes Pariisis

mingisugused nähtamatud kiired avastas. Ent kas pole ükspuha, millesse surra? Seda enam, et professor ise tunnistas, et keegi ei tea, kuidas seda uutmoodi haigust ravida. Nii et võta süda rindu, kallis Anni, Sul seisavad ees rasked päevad. Püüa kas või mai alguseski Peterburi tagasi tulla.

Sind armastav S.» . .

Nüüd sai kõik selgeks. Vaat kust Woodstock hauakambri saladusest teada sai! Sellest vanast kirjast, mis Krassovski arhiivist mingil teel tema kätte oli sattunud. Kiri oli kahtlemata adresseeritud kadunud arheoloogi abikaasale Anna KarIovnale. Tähendab, nagu ma kartsingi, oli ta osa arhiivist siiski enda kätte jätnud.

Kiri sattus Lesley Woodstocki kätte. Ta hakkas huvi tundma oletuse vastu, mille üks arst sureva Krassovski voodi juures oli esitanud, kontrollis seda ja veendus, et oletus oli õigel Vanal Woodstockil polnud sellega nähtavasti tõepoolest midagi tegemist. Mingisuguseid dokumente Hireni kohta polnud ta varjanud.

«Kas te olete juba juurdluse lõpetanud?» küsisin ma kapo tenilt. «Ausalt öelda, ma poleks iial uskunud, et meie päevil võivad veel aset leida sellised sünged avantüürid ä la Rocambolel.»

Ta kehitas nukralt õlgu.

«Kui ma teile jutustaksin, milliseid lugusid meil lahti harutada tuleb, siis te enam ei imestaks, *ja ustaaz,»* vastas 1a väsinult. «Woodstock ja Afanasopulo on ainult etturid, marionetid suures mängus. Niidid viivad nende juurest kaugele, ookeani taha. Meie päevil on kultuurivarade riisumine samuti bisnessiks muutunud. Tegutsevad terved salajased kontsernid, rahvusvahelised trustid, sellised aga nagu Afanasopulo täidavad ainult nende ülesandeid: seal varastada muuseumist unikaalne maal, siin teadusliku konsultandi Woodstocki kaasabil riisuda tühjaks muistne hauakamber. Ettevõte on laialdane, täiesti kaasaegsele alusele rajatud.»

«Nad antakse kohtu alla?»

«Püüame. Kuid Woodstocki! on juba suurepärane kaitsja

I R o ca m bol e - prantsuse autori P. A. Ponson du Terraili (1829-1871) teoste kaudu populaarsuse omandanud avaotüristitüüp, *'lõikila.*

Mehhikost, Afanasopulo eest aga pakuvad kümne tuhande dollari suurust kautsjonit mõned Pakistani

Punase Poolkuu ühingu aktiivsed liikmed.»
«Miks Pakistani? Ta on ju vist kreeklane?»
«Aga miks siis mitte Pakistani? Temasugustel pole kodumaad.» Kapten ohkas, vaikis veidi aega, vaadates aknast välja ja trummeldades sõrmedega laual, siis äkki pigistas käe tugevasti rusikasse.
«Kuid meie maalt kihutame nad seekord minema! See on kindel.»
«Aga kuidas on lood professor Meraux'ga?»
«Ta on Pariisis ja ma loodan, et läheb siiski korda teda terveks ravida.»

«Kas ma võin selle kaasa võtta?» lehvitasin ma kirja õhus. «See kiri on pärit vene arheoloogi Krassovski arhiivist, tema avastas Hireni püramiidi. Teie jaoks pole sellel väärtust.»
Kapten noogutas ja lükkas ülekuulamisprotokolli allakirjutamiseks minu ette.

Niisiis, järk-järgult hargnesid lahti sassis sõlmed, selgeks ja lihtsaks sai kõik, mis oli olnud tume ning paistnud arusaamatu ja mõistatuslik.

Meeldivoli koju tagasi pöörduda suurest edust rõõmsa südamega!
Moskvas aga leidis aset veel üks huvitav juhtum, millest ma selle loo lõpetuseks tahaksin jutustada.

Hireni hauakambrist kaasatoodud leidude hulgas oli üks, mis välimuselt oli üpris silmapaistmatu. Algelise inimfiguuri kujuliseit väljanikerdatud ja hoolikalt sidemeisse mähitud puust lauake. Selle keskele oli õõnestatud väike auk, millesse kolmkümmend kolm sajandit tagasi oli pandud veidi Niiluse rammusat muda ja nisutera.

Selliseid jumal Osirise rituaalseid kujukesi võib Egiptuse hauakambreis tihti leida.

Ja nüüd sündis Moskvas ime. Õhu suurema niiskuse tõttu ärkas surnuna näiv tera ellu. Meie silmade all tungis sealt jonnakalt ja võidakait välja õrn kahvaturoheline idu -, nagu elu surematuse sümbol, mis kõiki takistusi teelt pühkides igavesti tungib ikka edasi ja edasi, eilsest homsesse. . .

AUTORILT

Nüüd, kallis lugeja, kui Sul on raamat läbi loetud, tahaksin öelda mõne sõna.

Olen väga rõõmus, et minu jutustus on tõlgitud eesti keelde. See tähendab, et nüüd võib sellega tutvuda veel suurem arv lugejaid. Loodan, et see meeldis Sulie. Igal juhul, kui ma seda raamatut kirjutasin, siis unistasin sellest ja tahtsin võimalikult palju inimesi «nakatada» teaduslike otsingute püha romantikaga.

Me elame ajal, kus teadus tungib kõikjale. Mulle näib, et pole midagi veetlevamat ja kütkestavamat - eriti noortele -, kui avastada uut, senitundmatut, käia tallamata radu. Me elame küsimärkide keskel. Tuhandeid vastamata saladusl võib teile esitada teadus - kas pole ahvatlev neid lahendada, kallis lugeja? .

Mida veel öelda? Paistab, et järelsõna kirjutamine omaenda raamatule on kõige raskem töö. Kõik, mis ma öelda tahtsin, on ju raamatus ära öeldud, ja kui see pole õnnestunud, siis ei aita ükski järel-sõna.. .

Pärast selle teose ilmumist vene keeles sain hulgaliselt kirju väga erineva vanuse ja elukutsega inimestelt. Tihtipeale esitati küsimus; mis on selles jutustuses välja mõeldud ja mis tegelikult sündinud? Tõenäoliselt kerkib taoline küsimus üles ka Sinul.

Utlen otsekoheselt: mingisugust oaarao Hiren'i pole kunagi olemas olnud, ei maksa teda õpikutest otsida. Kogu jutustuse süžee on välja mõeldud ja ma püüdsin seda sihilikult teha nii põnevaks kui võimalik. Muidugi on ka kõik tegelased välja mõeldud.

*Kuid see el tähenda kaugeltki, et kogu raamat on puhas fantaasia. Kirjutamisel kasutas*in *laialdaselt tegelikke fakte Muinas-Egiptuse ajaloost ja mitmesuguste uurimuste materjale. Sealhulgas ka meIe nõukogude arheoloogide huvitavaid avastus*i *Nuubia kõrbes. Selles püüdsin kinni pidada vana muinasjutuvestja H. Chr. Anderseni targast nõuandest: «Kõige paremad on muinasjutud, mida jutustab elu ise.»Mis puutub aga õigusse fantaseerida, siis - eks kõik kirjandusteosed maailmas ole ju loodud olnud sündmuste olematu ühendamise teel.*

See on vist kõik. Nägemiseni, kallis lugeja! Soovin Sulle kõike head!

SISUKORD